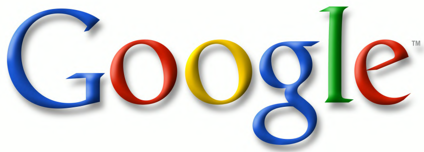

of 8

Desombeux.

M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS.

Et

CYPRIANI DE IDOLORVM VANITATE.

IOAN. à VVOVVER recensuit.

Ex Bibliopolio Frobeniano.
ANNO

M. DC. III.

VETERUM SCRIPTORUM DE M. MINUCIO FELICE

TESTIMONIA.

Lactantius Divinarum Institutionum Lib. 1. Cap. XI.

M*inucius Felix in eo libro, qui Octavius inscribitur, sic argumentatus est: Saturnum, cum fugatus esset à filio, in Italiamq́ue venisset; Cœli filium dictum, quod soleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentino advenerint, de cœlo cecidisse, dicere: terræ autem; quod ignotis parentibus natos, terræ filios nominemus.*

Idem Lib. V. Cap. I.

Minucius Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus est, declarat, quam idoneus veritatis assertor esse potuisset; si se totū ad id studium contulisset.

Hieronymus De viris Illustribus.

Minucius Felix Romæ insignis caussidicus scripsit Dialogum Christiani, & Ethnici disputantium, qui Octavius inscribitur. Sed & alius sub nomine ejus fertur de fato, vel contra Mathematicos, qui cum sit & ipse diserti hominis, non mihi videtur cum superioris libri stilo convenire.

Idem Epist. XXXVII.

Minucius Felix caussidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octavius est, & in altero contra Mathematicos, si tamen inscriptio non mentitur autorem, quid gentilium scripturarum dimisit intactum?

Eucherius Episcopus Lugdunensis Epist. Parænetica ad Valerianum.

Et quando clarissimos facundia Firmianum, Minucium, Cyprianum, Hilarium, Ambrosium ex illo volumine numerositatis evolvam.

M. MINU-

M. MINVCII FELICIS OCTAVIUS.

Ogitanti mihi, & cum animo meo Octavii boni & fidelissimi contubernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo & affectio hominis inhæsit, ut ipse quodammodo mihi viderer in præterita redire, non ea quæ jam transacta & decursa sunt, recordatione revocare. Ita eius contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum pectori meo, ac penè intimis sensibus implicata est. Nec immerito discedens vir eximius & sanctus, immensum sui desiderium nobis reliquit: utpote cum & ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut & in ludicris & seriis pari mecum voluntate concineret: eadem vellet, vel nollet. crederes unam mentem in duobus fuisse divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus. & cum discussa caligine

ligine de tenebrarum profundo in lucem ſapientiæ & veritatis emergerem, non reſpuit comitem: ſed, quod eſt glorioſius, præcucurrit. Itaque cum per univerſam convictus noſtri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipuè ſermone eius, mentis meæ reſedit intentio, quo Cæcilium ſuperſtitioſis vanitatibus etiamtum inhærentem, diſputatione graviſsima ad veram religionem reformavit. Nam negocii & viſendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, conjuge, liberis; & quod eſt in liberis amabilius, annis adhuc innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus, loquela ipſo offenſantis linguæ fragmine dulciore. Quo in adventu eius nō poſſum exprimere ſermonibus, quanto, quamq; impatienti gaudio exultaverim, cum augeret maximè læticiam meā amiciſsimi hominis inopinata præſentia. Igitur poſt unum & alterum diem, cum jam & aviditatem deſiderii frequens aſsiduitatis uſus impleſſet: & quæ per abſentiam mutuam de nobis neſciebamus,

bamus, relatione alterna comperissemus; placuit Hostiam petere amœnissimam civitatem, quòd esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda & apposita curatio. sanè & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant. nam id temporis post æstivam diem, in temperiem semet autumnitas dirigebat. Itaque cum diluculo ad mare inambulando litori pergeremus, ut & aura aspirans leniter membra vegetaret, & cum eximia voluptate molli vestigio cedens arena subsideret, Cæcilius simulacro Serapidis denotato (ut vulgus superstitiosus solet) manum ori admovens, osculum labiis impressit. Tunc Octavius ait: Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisq; lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere: ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, & unctos, & coronatos: cum scias huius erroris non minorem ad te, quam ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone eius mediũ spacium

 civi-

civitatis emensi, iam liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfundens lenis unda tundebat: & ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisq; fluctibus exibat ad terrã, tamen crispis torosisq;. Ibidem erroribus delectati perquã sumus, cum in ipso æquoris limine plantas tingueremus, quod vicissim nunc adpulsum nostris pedibus alluderet fluctus: nunc relabens ac vestigia retrahens, in sese resorberet. Sensim itaque tranquilleq; progressi, oram curvi molliter litoris, iter fabulis fallentibus, legebamus. Hæ fabulæ erant Octavii disserentis de navigatione narratio. sed ubi, eundi spacium satis justum cum sermone consumpsimus, eandem emensi viam rursus versis vestigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum est, ubi subductæ naviculæ substratis roboribus, à terrena labe suspensæ quiescebant: pueros videmus certatim gestientes, testarum in mare iaculationibus ludere. Is lusus est, testam teretem iactatione flu-

ctuum levigatam legere de litore: eam testā plano situ digitis comprehensam, inclinem ipsum atq; humilem, quantum potest, super undas inrotare: ut illud iaculum, vel dorsum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel summis fluctibus tonsis emicaret, dum assiduo saltu sublevatur. Is se in pueris victorem ferebat, cujus testa & procurreret longius, & frequentius exsiliret. Igitur cum omnes hac spectaculi voluptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, neque de contentione ridere: sed tacens, anxius, segregatus, dolere, nescio quid vultu fatebatur. Cui ego, Quid hoc est rei? cur non agnosco Cæcili alacritatem tuam? cur illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro? Tum ille; Iamdudum me Octavii nostri acriter angit & remordet oratio: qua in te invectus obiurgavit negligentiæ, ut me dissimulanter gravius argueret inscientiæ. Itaq; progrediar ulterius: de toto & integro mihi cū Octavio res est. Si placet, ut ipsius sectæ homo cum eo dispu-

tem, iam profecto intelliget facilius esse in contubernalibus disputare, quam conserere sapientiam: modò in istis ad tutelam balnearũ iactis, & in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut & requiescere de itinere possimus & intentius disputare. Et cum dicto eius assedimus, ita, ut me ex tribus medium lateris ambitione protegerent. nec hoc obsequii fuit, [aut ordinis] aut honoris: quippe cum amicitia pares semper aut accipiat aut faciat: sed ut arbiter, & utrisque proximus aures darẽ, & disceptantes duos medius segregarem. Tum sic Cæcilius exorsus est: Quanquam tibi, Marce frater, de quo cum maximè quærimus, non sit ambiguũ: utpote qui diligenter in utroq; vivendi genere versatus repudiaris alterũ, alterum comprobaris: impræsentiarũ tamẽ ita tibi informandus est animus, ut libram teneas æquissimi iudicis, nec in alterã partẽ propensus incumbas: ne nõ tam ex nostris disputationibus nata sententia, quàm ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde

si mihi

si mihi quasi novus aliquis, et quasi ignarus partis utriusq; considas, nullum negocium est patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa, magisque verisimilia quam vera. Quo minus mirum est, nonnullos tædio investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temerè potius succumbere, quam in explorando pertinaci diligentia perseverare. Itaque indignandum omnibus, imo indolescendum est, audere quosdam, & hos studiorum rudes, literarum profanos, expertes artium, nisi sordidarum, certum aliquid de summa rerum ac maiestate decernere, de qua tot [omnibus] seculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa philosophia deliberat. Nec immeritò: cum tantum absit ab exploratione divina, humana mediocritas, ut neque quæ supra nos cœlo suspensa sublimata sunt, neque quæ infra terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum, aut scrutari permissum, aut sciscitari religiosum: & beati satis, satisq; prudentes iure videamur, si secundum illud vetus

tus Sapientis oraculum; nosmetipsos familiarius noverimus. Sed quatenus indulgentes insano atque inepto labori, ultra humilitatis nostræ terminos evagamur, & in terram projecti cœlũ ipsum & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem non vanis & formidolosis opinionibus implicemus: sint [principia] omnium semina natura in se coeunte densata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concursionibus totius mundi membrâ coalita, digesta, formata: quis Deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & cœlum licet sua materiâ suspenderit: licet terram fundaverit pondus, & mare licet influxerit è liquore: unde hæc religio, unde formido, quæ superstitio est? Homo, & animal omne quod nascitur, inspiratur, & alitur, elementorum ut voluntaria concretio est: in quæ rursum homo, & animal omne dividitur, solvitur, dissipatur. ita in fontem refluunt, & in semet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec judice, nec auctore. Sic congregatis igni-

um

um seminibus soles alios atq; alios semper splendere: sic exhalatis terræ vaporibus, nebulas semper adolescere: quibus densatis coactisq;, nubes altius surgere: iisdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare: vel nimbis collidentibus tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare: adeò passim cadunt, montes irruunt, arboribus incurrunt: sine delectu tangunt loca sacra & profana: homines noxios feriunt, sæpe & religiosos. Quid tempestates loquar varias, & incertas? quibus nullo ordine vel examine, rerum omnium impetus volutatur, in naufragiis bonorum malorumq; fata mixta, merita confusa, in incendiis interitum convenire, insontium, nocentiumq;: &, cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire: & cum belli ardore sævitur, meliores potius occumbere. In pace etiam non tantum æquatur nequitia melioribus, sed & colitur: ut in pluribus nescias, utrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas.

Quòd

Quòd si mundus divina providentia, & alicuius numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris & Dionysius regnum, nunquam Rutilius & Camillus exilium, nunquam Socrates venenum. Ecce arbusta frugifera, ecce iam seges cana, iam temulenta vindemia imbri corrumpitur, grandine cæditur: adeò aut incerta nobis veritas occultatur, & premitur: aut quod magis credendum est, variis & lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit, quanto venerabilius ac melius, antistitem veritatis maiorum excipere disciplinam: religiones traditas colere: deos quos à parentibus antè imbutus es timere quàm nosse familiarius, adorare: nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi seculo in ipsis mundi natalibus meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges. Inde adeò per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorũ ritus gentiles habere, & Deos colere municipes,

ut

ut Eleusinios Cererem, Phrygas Magnã matrem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astarten Syros, Dianam Tauros, Gallos Mercuriũ, universa Romanos. Sic eorum potestas & auctoritas totius orbis ambitus occupavit: sic imperium suum ultra solis vias, & ipsius Oceani limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religiosam, dum Vrbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum: dum obsessi, & citra solum Capitolium capti, colunt deos, quos alius iam sprevisset iratus, & per Gallorum acies mirantium superstitionis audaciam, pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: dum capti in hostilibus moenibus adhuc ferociente victoria numina victa venerantur: dum undique hospites Deos quærunt, & suos faciunt: dum aras extruunt etiam ignotis numinibus & manibus. Sic dum universarum gentium sacra suscipiunt, etiam regnare meruerunt. Hic perpetuus venerationis tenor mansit, qui longa ætate

tate non infringitur, sed augetur: quippe antiquitas cæremoniis atq; fanis tantū sanctitatis tribuere consuevit, quantum adstruxerit vetustatis. Nec tamen temerè (ausim enim interim & ipse concedere, & sic melius errare) majores nostri, aut observandis auguriis, aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis operā navaverunt. Specta de libris memoriam: iam eos deprehendes initiasse ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut iam tumens & sæviens placaretur. Testis mater Deûm, quæ adventu suo & probavit matronæ castitatem, & urbem metu hostili liberavit. Testes equestrium fratrum in lacu, sicut se ostenderant, statuæ consecratæ, qui anheli spumantibus equis atque fumantibus, de Perse victoriā eadem die, qua vicerant, nunciaverunt. Testis ludorum offensi Iovis de somnio plebeii hominis iteratio: & Deciorum devotio rata testis est: testis & Curtius, qui equitis sui vel mole

vel onere hiatum profundæ voraginis coæquavit. frequentius etiam quam volebamus deorum præsentiam contempta auspicia contestata sunt; Sic Allia nomen infaustum, sic Claudii & Iunii, non prælium in Pœnos, sed ferale naufragium est. Et ut Thrasimenus Romanorum sanguine & maior esset, & decolor, sprevit auguria Flaminius: & ut Parthos signa repetamus, dirarum imprecationes Crassus, & irrisit & meruit. Omitto vetera quæ multa sunt, & de deorum natalibus, donis, muneribus; negligo carmina poëtarum; prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas & protegitur & ornatur: magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, inquilinis, quam cultu insignia & muneribus opulenta. Inde adeò pleni & mixti Deo vates futura præcerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus levamentum:

tum : etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoſcimus, quos impiè per diem negamus, violamus, peieramus. Itaque cum omnium gentium de diis immortalibus, quamvis incerta ſit vel ratio vel origo, maneat tamen firma conſenſio. neminem fero tanta audacia, tamq; irreligioſa neſcio qua prudentia tumeſcentem, qui hanc religionem tam vetuſtam, tam utilem, tam ſalubrem diſſolvere, aut infirmare nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyrenæus, vel qui prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen appoſuit antiquitas, qui uterque nullos deos aſſeverando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemq; penitus ſuſtulerunt: nunquam tamen in hac impietatis diſciplina ſimulatæ philoſophiæ nomine atque auctoritate pollebunt. Cum Abderitem Protagoram Athenienſes viri, in conſultè potius quàm profanè de divinitate diſputantem, & expulerint ſuis finibus, & in concione eius ſcripta deuſſerint: quid homines (ſuſtinebitis enim me impetum

ſuſcep-

ſuſceptæ actionis liberius exerentem) homines (inquam) deploratæ, illicitæ, ac deſperatæ factionis graſſari in deos, non ingemeſcendum eſt? qui de ultima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis, ſexus ſui facilitate labentibus, plebem profanæ coniurationis inſtituunt: quæ nocturnis congregationibus, & ieiuniis ſolennibus, & inhumanis cibis, non ſacro quodam, ſed piaculo fœderantur: latebroſa & lucifuga natio, in publico muta, in angulis garrula: templa, ut buſta, deſpiciunt: deos deſpuunt, rident ſacra, miſerantur miſeri (ſi fas eſt) ſacerdotum honores, & purpuras deſpiciunt ipſi ſeminudi: pro mira ſtulticia & incredibili audacia ſpernunt tormenta præſentia, dum incerta metuunt & futura: & dum mori poſt mortem timent, interim mori non timent. ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur. Ac iam, ut fœcundiùs nequiora proveniunt, ſerpentibus indies perditis moribus per univerſum orbem ſacraria

ista teterrima impiæ coitionis adolescunt. eruenda prorsus hæc & execranda consensio. occultis se notis & insignibus noscunt, & amant mutuò penè antequàm noverint: passim etiam inter eos velut quædam libidinum religio miscetur. ac se promiscuè appellant Fratres & sorores, ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestũ. ita eorum vana & demens superstitio sceleribus gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, maximè nefaria & honore præfanda sagax fama loqueretur. Audio eos turpissimæ pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari: digna & nata religio talibus moribus. alii eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, & quasi parentis sui adorare naturam. nescio an falsa, certè occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio: & qui hominem summo supplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia, eorum cæremonias fabulantur, congruentia perditis sceleratisq; tribuunt altaria, ut id

id colant quod merentur. Iam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda, quàm nota est. infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuitur. is infans à tirunculo farris superficie, quasi ad innoxios ictus provocato, cæcis occultisq; vulneribus occiditur: huius (prò nefas) sitienter sanguinem lambunt; huius certatim membra dispertiunt. hac fœderantur hostia; hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur. hæc sacra sacrilegiis omnibus tetriora. Et de convivio notũ est, [passim omnes loquuntur] id etiam Cirtensis nostri testatur oratio: ad epulas solenni die coeunt, cũ omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines, & omnis ætatis. illic post multas epulas, ubi convivium caluit, & incestæ libidinis fervor ebrietate exarsit, canis qui candelabro nexus est, iactu offulæ ultra spacium lineæ, qua vinctus est, ad impetum & saltum provocatur: sic everso & extincto conscio lumine impudentibus tenebris nexus

infandæ cupiditatis involvunt per incertum sortis: & si non omnes opera, conscientia tamen pariter incesti: quoniam voto universorum appetitur, quicquid accidere potest in actu singulorum. Multa prætereo consultò. nam & hæc nimis multa sunt, quæ aut omnia, aut pleraq; omnium vera declarat ipsius pravæ religionis obscuritas. Cur etenim occultare & abscondere, quicquid illud colunt, magnopere nituntur? cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra? nunquam palàm loqui, nunquam liberè congregari sustinent, nisi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum est, aut pudendum? Vnde autem, vel quis ille, aut ubi Deus unicus, solitarius, destitutus: quem non gens libera, non regna, non saltem Romana superstitio noverunt? Iudæorum sola & misera gentilitas unum & ipsi Deum, sed palàm, sed templis, aris, victimis, cæremoniisque coluerunt: cuius adeò nulla vis, nec potestas

testas est, ut sit Romanis numinibus cum sua sibi natione captivus. At [etiam] Christiani quænam monstra, quæ portenta confingunt? Deum illum suum, quem nec ostendere possunt, nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique & occultas cogitationes diligenter inquirere? discurrentem scilicet, atque ubiq; præsentem: molestum illum volunt, inquietum, impudenter etiam curiosum: siquidem astat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inservire posit per universa districtus, nec universis sufficere in singulis occupatus. Quid, quòd toti orbi, & ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moliuntur, quasi aut naturæ divinis legibus constitutus æternus ordo turbetur, aut rupto elementorum omnium fœdere, & cœlesti compage divisa, moles ista, qua continemur & cingimur, subruatur. Nec hac furiosa opinione contenti, aniles fabulas adstruunt & annectunt. renasci se ferunt post mortem, & cineres, &

favillas: & nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt. putes eos iam revixisse. anceps malum & gemina dementia: cœlo & astris quæ sic relinquimus, ut invenimus, interitum denunciare: sibi mortuis & extinctis, qui sicut nascimur, & interimus, æternitatem repromittere. Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium sepulturas. quasi non omne corpus, & si flammis subtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram resolvatur; nec intersit, utrum feræ diripiant, an maria consumant: an humus contegat, an flamma subducat: cum cadaveribus omnis sepultura, si sentiunt, pœna sit: si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate, medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis, & perpetem vitam mortuis pollicentur: cæteris, ut iniustis, pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppetunt, ni festinet oratio: iniustos ipsos, magis nec laboro, iam docui: quanquam etsi iustos darem, culpam tamen vel innocentiam fato tribui, sententiis plurimorum, etiam vestra consen-

consensio est, nam quicquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo addicitis. sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen sciscitari, utrùmne sine corpore? an cum corporibus, & corporibus quibus, ipsis ne, an innovatis, resurgatur. sine corpore? sine corpore, quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est. ipso corpore? sed iam ante dilapsum est. alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. & tamen tanta ætas abiit, secula innumera fluxerunt, quis unus [ullus] ab inferis vel Protesilai sorte remeavit horarum saltem permisso commeatu: vel ut exemplo crederemus? Omnia ista figmenta malesanæ opinionis, & inepta solatia à poetis fallacibus in dulcedine carminis lusa à vobis nimiū credulis in Deum vestrum turpiter reformata sunt. Nec saltem de præsentibus capitis experimentum, quàm vos irritæ pollicitationis cassa vota decipiant.

quid post mortem impendeat, miseri, dum adhuc vivitis, æstimatis. Ecce pars vestrûm & maior & melior, ut dicitis, egetis, algetis, ope, re, fame, laboratis: & Deus patitur? dissimulat, non vult, aut non potest opitulari suis. ita aut invalidus, aut iniquus est. tu qui immortalitatem postumam somnias, cum querquero quateris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, non tum conditionem tuam sentis? non tum agnoscis fragilitatem? invitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, & iam non adorandæ, sed subeundæ cruces: ignes etiam, quos & prædicitis, & timetis: ubi Deus ille? Qui subvenire reviviscentibus potest, viventibus non potest? Nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestriq; dominantur? vos verò suspensi interim atque solliciti honestis voluptatibus abstinetis; non spectacula visitis, non pompis interestis: convivia publica absque vobis; sacra certamina, præcerptos

cerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis.. non floribus caput nectitis; non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus; coronas etiam sepulchris denegatis, pallidi, trepidi, misericordia digni, sed nostrorum deorum. ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. Proinde si quid sapientiæ vobis, aut verecundiæ est, desinite cœli plagas, & mundi fata, & secreta rimari: satis est pro pedibus aspicere, maximè indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus: quibus non est datum intelligere civilia, multo magis denegatum est disserere divina. Quanquam si philosophandi libido est, Socratem sapientiæ principem, quisquis vestrûm tantus est, si potuerit, imitetur. eius viri, quoties de cœlestibus rogabatur, nota responsio est: *Quod supra nos, nihil ad nos.* meritò ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis. quod oraculũ idẽ ipse præsensit,

iccir-

iccirco universis se esse præpositum; nō quòd omnia comperisset, sed quòd nihil se scire didicisset: ita confessæ imperitiæ summa prudentia est. Hoc fonte defluxit Arcesilæ, & multo post Carneadis, & Academicorum plurimorum in summis quæstionibus tuta dubitatio; quo genere philosophari, & cautè indocti possunt, & docti gloriose. Quid Simonidis Melici nonne admiranda omnibus & sectanda cunctatio? qui cum de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab Hierone tyranno quæreretur, primò deliberationi diem petiit: postridie biduum prorogavit, mox alterum tantùm admonitus adiunxit: postremò cum causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respondit ille, quòd sibi, quanto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. Mea quoque opinione, quæ sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus temerè & audaciter in alteram partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur.

Sic

Sic Cæcilius, & renidens (nam indignationis eius tumorem effusæ orationis impetus relaxaverat) Et quid adhæc (ait) audet Octavius homo Plautinæ prosapiæ, ut pistorum præcipuus, ita postremus philosophorũ? Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim prius exultare te dignum est concinnitate sermonis, quam utrinq; plenius fuerit peroratum; maximè cum non laude sed veritate disceptatio vestra nitatur. Et quanquam magnum in modum me subtili varietate tua delectarit oratio, tamen altius moveor, non de præsenti actione, sed de toto genere disputandi: quòd plerunq; pro disserentium viribus, & eloquentiæ potestate, etiam perspicuæ veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus avocantur, sine dilectu assentiuntur dictis omnibus: nec à rectis falsa secernunt, nescientes inesse & in incredibili verum, & in verisimili mendacium. Itaque quo sæpius asseverationibus credunt, eo frequen-

frequentius à peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate decepti, culpam iudicii transferunt ad incerti querelam, ut damnatis omnibus malint universa suspendere, quam de fallacibus iudicare. Igitur nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus: ita ut in execrationem & odium hominum plerique simpliciores efferantur. Nam incautè creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox errore consimili iam suspectis omnibus ut improbos metuunt, etiam quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde soliciti, quod utrinque in omni negocio differatur, & ex altera parte plerumq; obscura sit veritas, ex altera lateat mira subtilitas, quæ nonnunquam ubertate dicendi, fidem confessæ probationis imitetur: diligenter, quantum potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea verò quæ recta sunt, eligere, probare, suscipere possimus. Decedis (inquit Cæcilius) officio iudicis religiosi.

nam

nam periniurium est, vires te actionis, meæ intergressu gravissimæ disputationis infringere, cum Octavius integra & illibata habeat singula. Si potest refutari id quod criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupuloso nostram sententiam non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus: nec avocanda, quod quereris, diutius intentio, cum toto silentio liceat responsionem Ianuarii nostri iam gestientis audire. Et Octavius: Dicam equidem, ut potero, pro viribus; & adnitendum tibi mecum est, ut conviciorum amarissimam labem verborum veracium flumine diluamus. Nec dissimulabo principiò ita Natalis mei errantem, vagam, lubricam nutasse sententiam: ut sit nobis ambigendum, utrum sua eruditio turbata sit, an vacillaverit per errorem: nam interim deos credere, interim se deliberare variavit, ut propositionis incerto, certior responsionis nostræ intentio

tentio fundaretur. Sed in Natali meo versutiam nolo, non credo: procul est ab eius simplicitate subtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam viam nescit, ubi, ut fit, in plures una diffinditur, hæret anxius, nec singulas audet eligere, nec universas probare: sic cui non est veri stabile iudicium, prout infida suspicio spargitur, ita eius dubia opinio dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus iactetur, æstuet, fluctuetur: quod ne fiat ulterius, convincam, & redarguam: quamvis diversa, quæ dicta sunt, una veritate confirmata probataq; sint, nec dubitandum ei de cætero est, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit ægrè se ferre, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœlestibus disputare: sciat omnes homines sine dilectu ætatis, sexus, dignitatis, rationis & sensus capaces & habiles procreatos: nec fortuna nactos, sed natura indeptos esse sapientiam; quin ipsos etiam philosophos, vel

si qui

ſi qui alii artium repertores in memorias exierunt, priuſquam ſolertia mentis parerent nominis claritatem, habitos eſſe plebeios, indoctos, ſeminudos. at vero divites facultatibus ſuis illigatos, magis aurum ſuſpicere conſueſſe quàm cœlum: noſtrates pauperes, & commentos eſſe prudentiam, & tradidiſſe cæteris diſciplinam. Vnde apparet, ingenium non dari facultatibus, nec ſtudio parari, ſed cum ipſa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, ſi quicunque de divinis quærat, ſentiat, proferat, cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur: atque etiam quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior ratio eſt: quoniam non fucatur pompa facundiæ & gratiæ, ſed, ut eſt, recti regula ſuſtinetur. Nec recuſo, quod Cæcilius aſſerere inter præcipua connixus eſt, hominem noſſe ſe, & circumſpicere debere, quid ſit, unde ſit, quare ſit, utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à Deo factus,

formatus, animatus. Quod ipsum explorare, & eruere, sine universitatis inquisitione non possumus, cum ita cohærentia, connexa, concatenata sint, ut nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis: nec posis pulchrè gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: præcipuè cum à feris, belvis, hoc differamus, quod illa prona, in terramq; vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in cœlum datus est, sermo & ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare, nec fas, nec licet ingerentem sese oculis, & sensibus nostris cœlestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas invenire. Quo magis mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt: sed frustis quibusdam temerè cohærentibus conglobatum: mentem, sensum, oculos deniq; ipsos non habere. Quid enim potest

esse

esse tam apertum, tam confessum, tamq; perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, & quæ sunt infra supraq; lustraveris, quàm esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? Cœlũ ipsum vide quàm latè tenditur, quàm rapidè volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur: iam scies quam sit in eo summi moderatoris mira & divina libratio. Vide & annum ut solis ambitus faciat: & mensem vide ut luna auctu, senio, labore circumagat. Quid tenebrarum & luminis dicam recursantes vices, ut sit nobis operis & quietis alterna reparatio? Relinquenda verò astrologis prolixior de sideribus oratio, vel quod regant cursum navigandi, vel quod arandi metẽdiq; tempus inducant: quæ singula nõ modo ut crearentur, fierent, disponerentur, summi opificis & perfectæ rationis eguerunt: verumetiã sentiri, perspici, intelligi, sine summa solertia, & ratione nõ possunt. Quid cum ordo temporum

hac frugũ stabili varietate distinguitur? nonne auctorem suum parentemq; testatur: Ver æquè cum suis floribus, & æstas cum suis messibus, & autumni maturitas grata, & hiberna olivitas necessaria: qui ordo facilè turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. Iam providentiæ quantæ, ne hyems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autumni & veris inserere medium temperamentum, ut per vestigia sua anni revertentis occulti & innoxii transitus laberentur. Mari intende, lege litoris stringitur: quicquid arborum est, vide, quàm è terræ visceribus animatur. Aspice Oceanum, refluit reciprocis æstibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluvios intuere, eunt semper exercitis lapsibus. Quid loquar aptè disposita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? Quidvè animantium loquar adversus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, & fundatas ungulis, & spicatas aculeis: aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinna-

pinnarum. Ipsa præcipuè formæ nostræ pulchritudo Deum fatetur artificem, status rigidus, vultus erectus, oculi in summo, velut in specula, constituti, & omnes cæteri sensus velut in arce compositi. Longum est ire per singula: nihil in homine membrorum est, quod non & necessitatis causa sit, & decoris; & quod magis mirũ est, eadem figura omnibus, sed quædam unicuiq; lineamenta deflexa: sic & similes universi videmur, & inter se singuli dissimiles invenimur. Quid nascendi ratio, quid cupido generandi? nonne à Deo data est? & ut ubera partu maturescente lactescant, & ut tener foetus ubertate lactei roris adolescat? Nec universitati solummodo Deus, sed & partibus consulit. Britannia sole deficitur, sed circumfluentis maris tepore recreatur; Ægypti siccitatem temperat Nilus [amnis] colit Euphrates Mesopotamiam, [pro imbribus pensat] Indus [flumen] & serere Orientem dicitur, & rigare. Quòd si ingressus aliquã domum, omnia exculta, disposita, orna-

ta vidisses: utiq; præesse ei crederes dominũ, & illis bonis rebus multo esse meliorem. Ita in hac mundi domo, cum cœlum terramq́; perspicias, providentiam, ordinem, legem: crede esse universitatis dominum, parentemq́;, ipsis sideribus & totius mundi partibus pulcriorem. Ni fortè quoniam de providentia nulla dubitatio est, inquirendum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorum cœleste regnum gubernetur: quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena quibus exempla utique de cœlo: quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore desiit? Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatũ, & Thebanorum præmortuam fabulam transeo: ob pastorum & casæ regnum de geminis historia notissima est: generi & soceri bella toto orbe diffusa sunt: & tam magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cætera: rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus: tu in cœlo summam potesta-

tem.

tem dividi credas, & ſcindi veri illius ac divini imperii totam poteſtatem? cum palàm ſit parentem omnium Deum, nec principium habere, nec terminum: qui nativitatem omnibus præſtet, ſibi perpetuitatem: qui ante mundum fuerit ſibi ipſe pro mundo: qui univerſa quæcunq; ſunt verbo iubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt; nec æſtimari; ſenſibus maior eſt, infinitus, immenſus, & ſoli ſibi tantus quantus eſt notus. Nobis verò ad intellectum pectus anguſtum eſt: & ideo ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum ſentio: magnitudinem Dei, qui ſe putat noſſe, minuit: qui non vult minuere, nō novit. nec nomen Dei quæras: Deus nomen eſt. illic vocabulis opus eſt, cū per ſingulos propriis appellationū inſignibus multitudo dirimenda eſt. Deo, qui ſolus eſt, Deus vocabulum totum eſt. quem ſi patrem dixero, terrenum opineris: ſi regem, carnalem

ſuſpiceris: ſi dominum, intelliges utiq; mortalem. Aufer additamenta nominum, & perſpicies eius claritatem. Quid quòd omnium de iſto habeo conſenſum? Audio vulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quàm Deum dicunt: &, Deus magnus eſt: & Deus verus eſt: &, Si Deus dederit: vulgi iſte naturalis ſermo eſt, an Chriſtiani confitentis oratio? & qui Iovem principem volunt, falluntur in nomine, ſed de una poteſtate conſentiunt. Audio poetas quoque unum patrem divûm atq; hominum prædicantes, & talem eſſe mortalium mentem, qualem parens omnium Deus induxerit. Quid Mantuanus Maro? Nonne apertius, proximius, verius: Principiò (ait) cœlum, & terras, & cætera mundi membra ſpiritus intus alit, & infuſa mens agitat. Inde hominum pecudumque genus, & quicquid aliud animalium. Idem alio loco mentem iſtam & ſpiritũ Deum nominat. Hæc enim eius verba ſunt: *Deum namq; ire per omnes terrasq; tractusq; maris, cœlumq; profundum. Vnde homi-*

homines, & pecudes, unde imber, & ignes. Quid aliud & à nobis Deus, quàm mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recenseamus, si placet, disciplinā philosophorum, deprehendes eos, etsi sermonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc unam coire & conspirare sententiam. Omitto illos rudes & veteres, qui de suis dictis sapientes esse meruerunt: Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de cœlestibus disputavit. is [Milesius Thales] rerum initium aquam dixit: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit: & altior & sublimior aquæ, & spiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inveniri à Deo tradita. Vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaximenes deinceps, & pòst Apolloniates Diogenes, aera Deum statuunt, infinitum & immensum. Horum quoque similis de divinitate consensio est. Anaxagoræ verò descriptiò & modus, infinitæ mentis Deus dicitur. Et Pythagoræ Deus est animus, per universam

rerum naturam commeans, & intentus: ex quo etiam animaliũ omnium vita capiatur. Xenophanem notum est, omne infinitum cum mente, Deum tradere. & Antisthenem, populares deos multos, sed naturalem unum præcipuum. Speusippum, vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deum nosse. Quid Democritus; quamvis atomorum primus inventor, nonne plerunq; naturam, quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur? Straton quoq; & ipse naturam. Etiam Epicurus ille, qui deos aut ociosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. Aristoteles variat, & asignat tamen unam potestatem. nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. Heraclides Ponticus quoq; Deo divinam mentem quamvis variè adscribit. Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus & Cleanthes, sunt & ipsi multiformes, sed ad unitatem providentiæ omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modò animum, modò æthera, plerunq;
rati-

rationem Deum disseruit. Zenon eiusdem magister, naturalem legem atq; divinã,& æthera interim, interdumq́; rationem, vult omnium esse principium: idem interpretando Iunonem aera, Iovẽ cœlum, Neptunũ mare, ignem esse Vulcanum, & cæteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter & revincit errorem. Eadem ferè Chrysippus, vim divinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem necesſitatem Deum credit: Zenonemq́; interpretatione physiologiæ in Hesiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi, & disserendi, Iovis partum, & ortum Minervæ, & hoc genus rerum vocabula esse, non deorum. Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, & ideo quæri non oportere. Aristo Chius comprehendi omnino non posse. Vterque maiestatẽ Dei, intelligendi desperatione senserunt, Platoni apertior de Deo, & rebus ipsis, & nominibus oratio est: & quæ

quæ tota esset cœlestis, nisi persuasionis civilis nonnunquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timæo Deus est ipso nomine mundi parens, artifex animæ, cœlestium terrenorumq; fabricator: quem & invenire difficile præ nimia & incredibili potestate, & cum inveneris in publicum dicere impossibile præfatur. Eadem ferè ista quæ & nostra sunt: nam & Deum novimus, & parentem omnium dicimus, & nunquam publicè nisi interrogati prædicamus. Exposui opiniones omnium ferme philosophorum, quibus illustrior gloria est, Deum unum multis licet designasse nominibus: ut quivis arbitretur aut nunc Christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse iã tunc Christianos. Quòd si providentia mundus regitur, & unius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum fabellis suis delectata vel capta ad errorem mutui rapere consensus: cum philosophorum suorum sententiis refellatur, quibus & rationis & vetustatis assistit auctoritas. Maioribus

ribus enim noſtris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temerè crediderint etiã alia monſtroſa miracula: Scyllam multiplicem, Chimæram multiformem, & hydram felicibus vulneribus renaſcentem, & Centauros, equos [ſuis] hominibus implexos: & quicquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. quid illas aniles fabulas, de hominibus aves, de feris homines, & de hominibus arbores atque flores? quæ ſi eſſent facta, fierent quæ fieri non poſſunt, ideo nec facta ſunt. Similiter verò erga deos quoque Maiores noſtri improvidi, creduli, rudi ſimplicitate crediderunt: dum reges ſuos colunt religioſe, dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre, dũ geſtiunt eorũ memorias in ſtatuis detinere: ſacra facta ſunt quæ fuerant aſſumpta ſolatia. Denique & antequam commerciis orbis patêret, & antequàm gentes ritus ſuos moreſque miſcerent, unaquæq; natio conditorem ſuum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam ſexu ſuo fortiorem, aut alicuius muneris
vel

vel artis repertorem venerabatur, ut civem bonæ memoriæ. sic & defunctis præmiũ, & futuris dabatur exemplum. Lege Historicorum scripta, eadem mecum recognosces, ob merita virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus exequitur & eorum natales, patrias, sepulchra dinumerat, & per provincias monstrat: Dictæi Iovis, & Apollinis Delphici, & Phariæ Isidis, & Cereris Eleusiniæ. assumptos in deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus utilitati hominũ profuere. In eandem sententiam & Perseus philosophatur & annectit inventas fruges, & frugum ipsarũ repertores iisdem nominibus, ut Comicus sermo est, Venerẽ sine Libero & Cerere frigere. Alexander ille magnus [Macedo] insigni volumine ad matrem suam scripsit, metu suæ potestatis proditum sibi de diis hominibus à sacerdote secretum: ille Vulcanum facit omnium principem, & posteà Iovis gentem. Dispice Isidis ad hirundinem sistrum, & dispersis membris inanẽ tui Serapidis sive

Osi-

Osiridis tumulum, considera deniq; sacra ipsa & mysteria: invenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus atq; planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo & aliis sacerdotibus luget, plangit, inquirit, & Isiaci miseri cædunt pectora, & dolorem infelicissimæ matris imitantur. mox invento parvulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur: nec desinunt annis omnibus, vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamen Ægyptia quondã, nunc & sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, & serpente circumlata, errore subreptam, & corruptam Liberam anxia & solicita vestigat. hæc sunt Eleusinia. At quæ Iovis sacra sunt? nutrix capella est, & avido patri subtrahitur infans, ne voretur: & Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur. De Cybele Dyndimena pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter

placi-

placitum, quoniam & ipsa deformis, & vetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, execuit, ut deum scilicet faceret eunuchũ. Propter hanc fabulam Galli eam & semiviri sui corporis supplicio colunt. hæc iam non sunt sacra: tormenta sunt. Quid formæ ipsæ, & habitus? nonne arguunt ludibria & dedecora deorum vestrorum? Vulcanus claudus deus, & debilis: Apollo tot ætatibus levis: Æsculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerva cæsiis, bubulis Iuno, pedibus Mercurius alatis, Pan vngulatis, Saturnus compeditis: Ianus verò frontes duas gestat, quasi & aversus incedat: Diana interim est altè succincta venatrix: & Ephesia mammis multis, & uberibus extructa: & Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica. Quid ipse Iupiter vester? modò imberbis statuitur, modò barbatus locatur: & cum Hammon dicitur, habet cornua: & cum Capitolinus, tunc gerit fulmina: & cum Latiaris, cruo-

cruore perfunditur: & cum Feretrius, non auditur. Et ne longius multos Ioves obeam, tot sunt Iovis monstra, quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut virgo inter astra ignita sit. Castores alternis moriuntur, ut vivant: Æsculapius, ut in deum surgat, fulminatur: Hercules, ut hominē exuat, Oetæis ignibus concrematur. Has fabulas & errores & ab imperitis parentibus discimus, & (quod est gravius) ipsis studiis & disciplinis elaboramus, carminibus præcipuè poetarum: qui permirum quantum veritati ipsi sua auctoritate nocuere. Et Plato ideo præclarè Homerum illum inclytum laudatum & coronatum, de civitate, quam in sermone instituebat, eiecit. Hic enim præcipuus bello Troico deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miscuit. Hic eorum paria composuit, sauciavit Venerem, Martem vinxit, vulneravit, fugavit. Iovem narrat Briareo liberatum, ne à diis cæteris ligaretur: & Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eri-

 pere,

pere, cruentis imbribus flevisse: & cesto Veneris illectū, flagrantius quàm in adulteras soleat, cum Iunone uxore concumbere. Alibi Hercules stercora egerit, & Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti verò muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accipit: illic Vulcanus Iovis fulmen cum Æneæ armis in incude fabricatur: cum cœlum & fulmina & fulgura longè antè fuerint, quàm Iupiter in Creta nasceretur: & flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Iupiter non vereri. Quid loquar Martis & Veneris adulterium deprehensum? & in Ganymedem Iovis stuprum cœlo consecratum? Quæ omnia in hoc prodita, ut vitiis hominum quædam auctoritas pararetur. His atq; huiusmodi figmentis, & mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum: & iisdem fabulis inhærentibus, adusq; summæ ætatis robur adolescunt: & in iisdem opinionibus miseri consenescunt: cū sit veritas obvia, sed requirentibus. Saturnum

enim

enim principē huius generis & examinis omnes ſcriptores vetuſtatis, Græci Romaniq́; , hominem prodiderunt. Scit hoc Nepos, & Caſsius in hiſtoria, & Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Creta profugus, Italiam metu filii ſævientis acceſsit & Iani ſuſceptus hoſpitio rudes illos homines & agreſtes multa docuit, ut Græculus & politus, literas imprimere, nummos ſignare, inſtrumenta conficere. Itaq; latebram ſuam, quòd tutò latuiſſet, vocari maluit Latium: & urbem Saturniam de ſuo nomine, & Ianiculum Ianus, ad memoriam uterque poſteritatis reliquerunt. Homo igitur utiq; qui fugit, homo utiq; qui latuit, & pater hominis, & natus ex homine. terræ enim & cœli filius quòd apud Italos eſſet ignotis parentibus, proditus: ut in hodiernum inopinatò viſos, cœlo miſſos: ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus. eius filius IupiterCretæ, excluſo parēte, regnavit, illic obiit, illic filios habuit, adhuc antrū Iovis viſitur, & ſepulchrū eius oſten-

ditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Ociosum est ire per singulos, & totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas, in cæteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi fortè post mortem deos fingitis, & peierante Proculo deus Romulus, & Iuba Mauris volentibus deus est, & divi cæteri reges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis. Invitis denique hoc nomen adscribitur: optant in homine perseverare. fieri se deos metuunt: & etiamsi senes nolunt. Ergo nec de mortuis dii sunt, quoniam Deus mori non potest: nec de natis, quoniam moritur omne quod nascitur. divinum autem id est, quod nec ortum habet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, non hodieque nascuntur: nisi fortè iam Iupiter senuit, & partus in Iunone defecit: & Minerva canuit antequàm peperit? An ideo cessavit ista generatio, quoniam nulla huiusmodi fabulis præbetur assensio. Cæterum si dii creari possent, interire non

re non possent: plures totis hominibus deos haberemus, ut iam eos nec cœlum contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret. Vnde manifestum est, homines illos fuisse, quos & natos legimus, & mortuos scimus. Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, & publicè colere? dum opinio, & mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore perstringitur, argenti nitore & candore eboris hebetatur? Quòd si in animum quis inducat, tormentis quibus, & quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet timere se materiem ab artifice, ut deum faceret, illusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse vel infelicis stipitis portio, suspenditur, cæditur, dolatur, runcinatur. Et deus æreus vel argenteus de immundo vasculo, ut sæpius factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, in incudibus figuratur: & lapideus, cæditur, scalpitur, & ab imperito homine lævigatur: nec sentit suæ nativitatis iniuriam, ita ut nec postea de vestra veneratione culturam:

nisi fortè nondum deus saxum, est, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, scalpitur, nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur, nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur: tunc postremò deus est, cum homo ille voluit, & dedicavit. Quanto verius de diis vestris animalia muta naturaliter iudicant, mures, hirundines, milvi: non sentire eos, sciunt, rodunt, insultant, insident: ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Araneæ verò faciem eius intexunt, et de ipso capite sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis: & illos, quos facitis, protegitis & timetis. Dum unusquisq; vestrûm non cogitat, prius se debere Deum nosse, quam colere: dum inconsultè gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris accessio, quàm sibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt: sic in auro & argento avaritia consecrata est: sic statuarū inanium consignata forma: sic nata Romana superstitio, quorum ritus

tus si percenseas, ridenda quam multa, multa etiam miseranda sunt. Nudi cruda hieme discurrunt, alii incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, pelles cædunt, mendicantes vicatim deos ducunt. Quænam fana semel anno adire permittunt, quædam in totum nefas visere est, quædam viro non licet, nonnulla absq; fœminis sacra sunt: etiam servo quibusdam cæremoniis interesse piaculare flagitium est. alia sacra coronat univira, alia multivira, & magna religione conquiritur, quæ plura posſit adulteria numerare. Quid? qui sanguine suo libat, & vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quàm sic religiosus? aut cui testa sunt obscœna demessa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat? cum si eunuchos Deus vellet, posset procreare, nō facere. Quis non intelligat malesanos, & vanæ & perditæ mentis in ista desipere, & ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia præstare? Hic defensio communis furoris est furentium multitudo: at tamen ista ipsa superstitio Ro-

manis dedit, auxit, fundavit imperium: cum non tam virtute, quàm religione & pietate pollerent. nimirum insignis & nobilis iusticia Romana ab ipsis Imperii nascentis incunabulis auspicata est. Nonne in ortu suo & scelere collecti, & muniti immanitatis suæ terrore creverunt? Nam asylo prima plebs congregata est: confluxerant perditi, facinorosi, incesti, sicarii, proditores. Et ut ipse Romulus, Imperator & rector, populum suum facinore præcelleret, parricidiũ fecit. Hæc prima sunt auspicia religiosæ civitatis. mox alienas virgines iam desponsatas, iam destinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, violavit, illusit: & cum earum parentibus, [id est, cum soceris suis] bellum miscuit, propinquũ sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris confidentia tutius? Iam finitimos agro pellere, civitatis proximas evertere cum templis & altaribus: captos cogere, damnis alienis & suis sceleribus adolescere, cum Romulo regibus cæteris & postu-

postumis ducibus disciplinà communis est. ita quicquid Romani tenent, colunt, possident, audaciæ præda est. templa omnia de manubiis, de ruinis urbium, de spoliis deorum, de cædibus sacerdotum. hoc insultare & illudere est, victis religionibus servire, & captivas eas post victorias adorare. Nam adorare quæ manu ceperis, sacrilegium est consecrare, non numina. Toties ergo à Romanis impiatum est, quoties triumphatum. tot de diis spolia, quot de gentibus & tropæa. Igitur Romani non ideo tanti quòd religiosi, sed quod impunè sacrilegi. Neque enim potuerunt in ipsis bellis deos adiutores habere, adversus quos arma rapuerunt, & quos post cladem triumphatos colere cœperunt. Quid autem isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis adversus eorū arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus: Romulus, Picus, Tiberinus, & Consus, & Pilumnus, ac Picumnus. Cloacinam Tatius & invenit, & coluit: Pavorem Hostilius atque Pallorem: mox

à nescio quo Febris dedicata. hæc alumna Vrbis istius superstitio, morbi & malæ valetudines. Sanè & Acca Laurentia, & Flora, meretrices propudiosæ inter morbos Romanorũ & deos computandæ. isti scilicet adversus cæteros, qui in gentibus colebantur, Romanorum imperiũ protulerunt. neq; enim eos adversum suos homines vel Mars Thracius, vel Iupiter Creticus, vel Iuno nunc Argiva, nunc Samia, nunc Pœna: vel Diana Taurica, vel mater Idæa, vel Ægyptia illa non numina, sed portenta iuverunt; Nisi fortè apud istos maior castitas virginũ, aut religio sanctior sacerdotũ: cum penè in pluribus virginibus, ut quæ incõsultius se viris miscuissent, Vesta sanè sit nesciente incestũ vindicatũ: in residuis impunitatẽ fecerit, non castitas tutior, sed impudicitia felicior, ubi autẽ magis à sacerdotibus, quam inter aras & delubra conducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius deniq; in æredituorũ cellulis, quam in ipsis lupanaribus, flagrans libido defungitur.

gitur. & tamē ante eos Deo dispensante diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, & Ægypti, cum Pontifices & Arvales & Salios, Vestales & Augures non haberent, nec pullos cavea reclusos, quorum cibo vel fastidio respublica summa regeretur. Iam enim venio ad illa auspicia & auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus es, & pœnitenter omissa, & observata feliciter. Clodius scilicet, & Flaminius & Iunius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum solistimum tripudium expectandum non putaverunt? Quid Regulus? nonne auguria servavit, & captus est? Mancinus religionem tenuit, & sub iugum missus est, & deditus. Pullos edaces habuit et Paulus, apud Cannas tamen cū maiore Romani populi parte prostratus est. C. Cæsar ne ante brumā in Africam navigia transmitteret auguriis & auspiciis renitentibus, sprevit: eo facilius & navigavit, & vicit. Quæ verò & quanta de oraculis prosequar? Post mortem Amphiaraus ventura respondit,

dit, qui proditum iri ſeſe ob monile ab uxore neſcius. Tireſias cæcus futura videbat, qui præſentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii reſponſa confinxit, cum iam Apollo verſus facere deſiſſet: cuius tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cum & politiores homines & minus creduli eſſe cœperunt. & Demoſthenes, quod ſciret reſponſa ſimulata, φιλιππίζειν Pythiam querebatur. At nonnunquam tamen veritatem vel auſpicia vel oracula tetigere? Quanquam inter multa mendacia videri poſſit induſtriam caſus imitatus, aggrediar tamen fontem ipſum erroris & pravitatis, unde omnis caligo iſta manavit, & altius eruere, & aperire manifeſtius. Spiritus ſunt inſinceri, & vagi, à cœleſti vigore terrenis labibus & cupiditatibus degravati: iſti igitur ſpiritus poſteaquam ſimplicitatem ſubſtantiæ ſuæ onuſti & immerſi vitiis perdiderunt, ad ſolatium calamitatis ſuæ non deſinunt perditi iam perdere, & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à

ti à Deo inductis pravis religionibus à Deo segregare. eos spiritus dæmonas esse poetæ sciunt, philosophi disserunt, Socrates novit, qui ad nutum & arbitrium asſidentis sibi dæmonis vel declinabat negocia, vel petebat. Magi quoq; non tantum sciunt dæmonas, sed etiam quicquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: illis aspirantibus & infundentibus præstigias edunt: vel quæ non sunt, videri: vel quæ sunt, non videri, eorum Magorum & eloquio & negocio primus Hosthanes, & verum Deum merita maiestate prosequitur: & angelos, id est, ministros & nuncios Dei, sed veri: eius venerationi novit asſistere, ut & nutu ipso & vultu Domini territi contremiscant. idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato, qui invenire Deum negocium credidit? nonne & angelos sine negocio narrat & dæmonas? & in Symposio etiam suo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim esse substantiam inter mortalem immortalem.

talemq; id est, inter corpus & spiritum, mediam, terreni ponderis & cœlestis levitatis admixtione concretam, ex qua manare in nos cupidinem amoris dicit, & informari & illabi pectoribus humanis, & sensum movere, & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Isti igitur impuri spiritus (ut ostensum à Magis, à philosophis, & à Platone) sub statuis & imaginibus consecratis delitescunt, & afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus involuta: nam & falluntur, & fallunt, ut & nescientes sinceram veritatem, & quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. Sic à cœlo deorsum gravant, & a Deo vero ad materias avocant, vitam turbant, somnos inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, ut spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent,

quent,

quent, ut ad cultum sui cogant: ut nidore altarium, vel hostiis pecudum saginati, remissis, quæ constrinxerant, curasse videantur. Hi sunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere: vates & ipsi absq; templo sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur. par & in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar furoris. De ipsis etiam illa, quæ paulo antè tibi dicta sunt, ut Iupiter ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores viderentur, ut cingulum matronæ navicula sequeretur. hæc omnia sciũt pleriq; vestrûm ipsos dæmonas de semetipsis confiteri, quoties à nobis & tormentis verborum & orationis incendiis de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, & Serapis, & Iupiter, & quicquid dæmonum colitis, victi dolore, quod sunt, eloquuntur: nec utiq; in turpitudinem sui nonnullis præsertim vestrûm assistentibus, mentiuntur. Ipsis testibus esse eos dæmonas de se verum confitentibus credite. adiurati enim per Deum verũ & solũ, inviti miseris corporibus inhærescunt:

&

& vel exiliunt ſtatim, vel evaneſcunt gradatim, prout fides patientis adiuvat, aut gratia curantis aſpirat. Sic Chriſtianos de proximo fugitant, quos longè in cœtibus per vos laceſſebant. Ideo inſerti mentibus imperitorum, odium noſtri ſerunt occultè per timorem. Naturale eſt enim & odiſſe quem times, & quem metueris, infeſtare, ſi poſsis. Sic occupant animos, & obſtruunt pectora, ut antè nos incipiant homines odiſſe, quàm noſſe: ne cognitos aut imitari poſſint, aut damnare non poſsint. Quam autem iniquum ſit, de incognitis & inexploratis iudicare, quod facitis, nobis ipſis pœnitentibus credite: & nos enim idem fuimus, & eadem vobiſcum quondam adhuc cæci & hebetes ſentiebamus: quaſi Chriſtiani monſtra colerent, infantes vorarent, convivia inceſta miſcerent: nec intelligebamus ab his fabulas iſtas ſemper ventilari, & nunquam vel inveſtigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem exiſtere, qui proderet, nō tantum facti veniam, verumetiam indi-
cii

cii gratiam consecuturum. Malum autem adeò non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, & unum solummodo quòd non antê fuerit, pœniteret. Nos tamen cum sacrilegos aliquos, et incestos, parricidas etiam, defendendos & tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam miserantes eorum crudelius sæviebamus, ut urgeremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, exercentes in his perversam quæstionem, non quæ verum erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et si quis infirmior malo pressus & victus Christianum se negasset, favebamus ei, quasi eierato nomine iam omnia facta sua illa negatione purgaret. Agnoscitis ne eadem nos sensisse & egisse, quæ sentitis & geritis? cum, si ratio, non instigatio dæmonis iudicaret, urgendi magis, non ut diffiterentur se Christianos, sed ut de incestis stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim & huiusmodi fabulis iidem dæmones ad

execrationis horrorem imperitorum aures adverſus nos referſerunt. nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ ſemper in ſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur. Sic eſt negocium dæmonum: ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur, & fovetur. Inde eſt quòd audire te dicis, caput aſini rem nobis eſſe divinam. Quis tam ſtultus ut hoc colat? quis ſtultior ut hoc coli credat, niſi quod vos & totos aſinos in ſtabulis, cum veſtra Epona conſecratis: & eoſdem aſinos cum Iſide religioſe devotatis: item boum capita, & capita vervecum, & immolatis, & colitis, de capro etiam & homine mixtos, & leonum & canum vultu deos dedicatis. Nonne & Apim bovem cum Ægyptiis adoratis & paſcitis? nec eorum ſacra damnatis inſtituta ſerpentibus, crocodilis, & beluis cæteris, & avibus, & piſcibus, quorum aliquem deûm ſi quis occiderit, etiam capite punitur. Idem Ægyptii cum pleriſque vobis non magis Iſidem, quam ceparum acrimonias metuunt: nec Serapi-

dem magis quàm crepitus per pudenda corporis expressos extremiscunt. Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos conferre, quæ sua sunt. Ista enim impudicitiæ eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus prostat: apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: qui scortorum licentiæ invident, qui medios viros lambunt: libidinoso ore inguinibus inhærescunt: homines malæ linguæ, etiamsi tacerent: quos prius tædescit impudicitiæ suæ, quam pudescit. Proh nefas, id in se pessimi facinoris admittunt, quod nec ætas potest pati mollior, nec cogi servitus durior. Hæc & huiusmodi propudia nobis non licet nec audire: etiā pluribus turpe defendere est. Ea enim de castis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, nisi de vobis probaretis. Nam quod religioni nostræ hominem noxium, & crucem eius adscribitis, longè de vicinia veritatis erratis, qui putatis Deū credi, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum.

Næ ille miserabilis, cuius in homine mortali spes omnis innititur. totum enim eius auxilium cum extincto homine finitur. Ægyptii sanè hominem sibi quem colant eligunt, illum unum propiciant, illum de omnibus consulunt, illi victimas cædunt: & ille qui cæteris deus, sibi certè homo est, velit nolit. nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non ut magnis & electis viris (sicut fas est) sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur, cum & præclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen invocant, ad imagines supplicant, genium, [id est, dæmonem] eius implorant: & est eis tutius per Iovis genium peierare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus. vos planè qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum vestrorum partes, forsitan adoratis. nam & signa ipsa, & cantabra, & vexilla castrorum, quid aliud quam inauratæ cruces sunt, & ornatæ? tropæa vestra victricia non

tantum

tantum simplicis crucis faciem, verùm & affixi hominis imitantur. Signum sanè crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur: & cum erigitur iugum, crucis signum est. & cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur: ita signo crucis aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio formatur. Illum iam velim convenire, qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis & sanguine. Putas posse fieri, ut tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat: ut quisquam illum rudem sanguinem novelli & vix dum hominis cædat, fundat, exhauriat: Nemo hoc potest credere, nisi qui posſit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris & avibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in ipsis visceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis extinguant, & parricidium faciant antequam pariant. Et hæc utique de deorum vestrorum disciplina descen-

 dunt.

dunt. Nam Saturnus filios ſuos non ex-poſuit,ſed voravit.Meritò ei in nonnul-lis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur,blanditiis & oſculo com-primente vagitum, ne flebilis hoſtia im-molaretur. Tauris etiam Ponticis & Æ-gyptio Buſiridi ritus fuit hoſpites immo-lare: & Mercurio Gallos humanas vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum et Græcam, Gallum & Gallam, ſacrificio viventes obruere: hodieque ab ipſis Latiaris Iupiter homicidio coli-tur: & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxii hominis ſanguine ſagina-tur. Ipſum credo docuiſſe ſanguinis fœ-dere coniurare Catilinam: & Bellonam ſervũ ſuum hauſtu humani cruoris im-buere: & comitialem morbum hominis ſanguine, id eſt, morbo graviore, ſanare. Non diſsimiles & qui de arena feras de-vorant illitas & infectas cruore, vel mẽ-bris hominis & viſcere ſaginatas. Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumq́; ab humano ſanguine cave-mus, ut nec eduliũ pecorum in cibis ſan-

guinem.

guinem noverimus. Et de incesto convivio fabulam grandem adversum nos dæmonũ concio mentita est: ut gloriam pudicitiæ deformis infamiæ aversione macularet; ut ante exploratam veritatẽ homines à nobis terrore infandæ opinionis averteret. sic de isto & tuus Fronto, non ut affirmator testimonium fecit, sed convitium ut orator aspersit. Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cum matribus: Ægyptiis & Athenis, cũ sororibus legitima connubia. Comœdiæ et tragœdiæ vestræ incestis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: & sic deos colitis incestos, cum matre, cũ filia, cum sorore coniunctos. meritò igitur incestum penes vos sæpè deprehenditur, semper admittitur: etiam nescientes miseri potestis in illicita proruere, dum Venerẽ promiscuè spargitis, dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienæ misericordiæ frequenter exponitis: necesse est in vestros recurrere, in filios inerrare. Sic incesti fabulam nectitis,

etiam cum conſcientiam non habetis. At nos pudorem non facie, ſed mente præſtamus. unius matrimonii vinculo libenter inhæremus. cupiditatem procreandi aut unam ſcimus, aut nullam. Convivia non tantum pudica colimus, ſed & ſobria. nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus: ſed gravitate hilaritatem temperamus, caſto ſermone, corpore caſtiore. plerique inviolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius, quam gloriantur. Tantum deniq; abeſt inceſti cupido, ut nonnullis rubori ſit etiam pudica coniunctio. Nec de ultima ſtatim plebe conſiſtimus, ſi honores veſtros & purpuras recuſamus: nec faſtidioſi ſumus, ſi omnes unum [bonum] ſapimus, eadem congregati quiete qua ſinguli: nec in angulis garruli, ſi audire nos publicè aut erubeſcitis, aut timetis. Et quod indies noſtri numerus augetur, non eſt crimen erroris, ſed teſtimonium laudis. nam in pulcro genere vivendi & perſtat & perſeverat ſuus, & accreſcit alienus. Sic nos deni-

denique non notaculo corporis, ut putatis, ſed innocentiæ ac modeſtiæ ſigno facilè dignoſcimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odiſſe non novimus: ſic nos, quod invidetis, Fratres vocamus, ut unius Dei parentis omnes, ut conſortes fidei, ut ſpei cohæredes. Vos enim nec invicem agnoſcitis, & in mutua odia ſævitis: nec fratres vos, niſi ſanè ad parricidium recognoſcitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & aras non habemus? quod enim ſimulacrum Deo fingam, cum ſi rectè exiſtimes, ſit Dei homo ipſe ſimulacrum? templum quod ei extruam, cum totus hic mundus eius opere fabricatus eum capere non poſsit? & cum homo laxius maneam, intra unā ædiculam vim tantæ maieſtatis includam? nonne melius in noſtra dedicandus eſt mente? in noſtro imo conſecrandus eſt pectore? hoſtias & victimas Domino offeram, quas in uſum mei protulit? ut reiiciam ei ſuum munus. ingratum eſt; cum ſit litabilis hoſtia, bonus ani-

mus, & pura mens, & ſincera conſcientia. Igitur qui innocentiam colit, Domino ſupplicat: qui iuſticiam, Deo libat: qui fraudibus abſtinet, propiciat Deum: qui hominem periculo ſurripit, opimam victimam cædit. Hæc noſtra ſacrificia, hæc Dei ſacra ſunt: ſic apud nos religioſior eſt ille qui iuſtior. At enim quem colimus Deum nec oſtendimus, nec videmus. imò ex hoc Deum credimus, quod eũ ſentire poſſumus, videre non poſſumus. In operibus enim eius, & in mundi omnibus motibus virtutem eius ſemper præſentẽ adſpicimus: cũ tonat, fulgurat, fulminat, cum ſerenat. Nec mireris, ſi Deum non videas: vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, & ſub oculis tamen non venit ventus, & flatus. ſolem adeò, qui videndi omnibus cauſa eſt, intueri non poſſumus: radiis acies ſubmovetur: obtutus intuentis hebetatur: & ſi diutius inſpicias, omnis viſus extinguitur. Qui ipſum ſolis artificẽ, illũ luminis fontem poſsis ſuſtinere? cũ te ab eius fulgoribus avertas, à fulminibus

bus

bus abſcondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cùm ipſam animã tuam, qua vivificaris, & loqueris, nec aſpicere poſſis, nec tueri. Sed enim Deus actum hominis ignorat: & in cœlo conſtitutus non poteſt aut omnes obire, aut ſingulos noſſe. Erras, ô homo, & falleris. unde enim Deus longè eſt, cum omnia cœleſtia terrenaq́; , & quæ extra iſtam orbis provinciã ſunt, Deo cuncta plena ſint? ubiq; non tantum nobis proximus, ſed infuſus eſt. In ſolem adeò rurſus intende: cœlo affixus, ſed terris omnibus ſparſus eſt: pariter præſens ubiq; intereſt, & miſcetur omnibus. nuſquam enim claritudo violatur: quanto magis Deus auctor omnium, ac ſpeculator omnium, à quo nullũ poteſt eſſe ſecretum: tenebris intereſt: intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? Non tantum ſub illo agimus, ſed cum illo (ut propè dixerim) vivimus. Nec nobis de noſtra frequentia blandiamur: multi nobis videmur, ſed Deo admodum pauci ſumus. Nos gentes nationeſq́; diſtinguimus: Deo

una

una domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorũ universa novere: Deo indiciis opus non est: non solum in oculis eius, sed & in sinu vivimus. Sed Iudæis nihil profuit, quòd unum & ipsi Deum aris atq; templis maxima superstitione coluerunt. Ignorantia laberis, si priorum aut oblitus, aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi Deum nostrum (idem enim omnium Deus est) quamdiu castè, innoxiè religioseque coluerunt, quamdiu præceptis salubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges: modici multos, inermi armatos, dum fugiunt insequentes, Dei iussu, & elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel si Romanis magis gaudes, ut transeamus veteres, Flavii Iosephi, vel Antonii Iuliani, de Iudæis require: iam scies nequitia sua hanc eos meruisse fortunam: nec quicquam accidisse, quod non sit his, si in contumacia perseverarent, antè prædictum. Ita prius eos de-

seru-

ſeruiſſe comprehendes, quàm eſſe deſertos: nec, ut impiè loqueris, cum deo ſuo eſſe captos, ſed à Deo, ut diſciplinæ transfugas, deditos. Cæterum de incendio mundi, aut improviſum ignem cadere, aut difficilem non credere, vulgaris erroris eſt. Quis enim ſapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta ſunt, occidere, quæ facta ſunt, interire? Cœlum quoque cum omnibus quæ cœlo continentur, ita ut cæpiſſet deſinere fontium dulci aqua, mariſve nutriri, in vim ignis abiturum, Stoicis conſtans opinio eſt, quòd conſumpto humore mundus hic omnis igneſcat: & Epicureis de elementorum conflagratione, & mundi ruina eadem ipſa ſententia eſt. Loquitur Plato partes orbis nunc inundare: nunc alternis vicibus ardeſcere: & cum ipſum mundum perpetuum & inſolubilem diceret eſſe fabricatum: addit tamen ipſi artifici Deo ſoli & ſolubilē eſſe & mortalem. Ita nihil mirum eſt, ſi iſta moles ab eo, quo extructa eſt, deſtruatur. Animadvertis philoſophos eadem diſputare
quæ

quæ dicimus, non quod nos ſimus eorũ veſtigia ſubſecuti, ſed quod illi de divinis prædictionibus prophetarũ, umbram interpolatæ veritatis imitati ſint. Sic etiam conditionẽ renaſcendi, ſapientium clariores, Pythagoras primus, & præcipuus Plato, corrupta & dimidiata fide tradiderunt: nam corporibus diſſolutis ſolas animas volunt & perpetuò manere, & in alia nova corpora ſæpius commeare. Addunt iſtis & illa ad detorquendam veritatem, in pecudes, aves, beluas, hominum animas redire. non philoſophi ſanè ſtudio, ſed mimi convicio digna iſta ſententia eſt. Sed ad propoſitum ſatis eſt, etiam in hoc ſapientes veſtros in aliquem modum nobiſcum conſonare. Cæterum quis tam ſtultus aut brutus eſt, ut audeat repugnare, hominem à Deo ut primùm potuit fingi, ita poſſe denuò reformari? Nihil eſſe poſt obitum, & ante ortum nihil fuiſſe: ſicut de nihilo naſci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porrò difficilius eſt id quod non ſit, incipere, quam id quod fuerit, iterare. Tu perire.

rire Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne sive arescit in pulverē, sive in humorem solvitur, vel in cinerē comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis: sed Deo elementorum custodi, reservatur. Nec (ut creditis) ullum damnū sepulturæ timemus, sed & veterem & meliorem consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeò quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur: sol demergit & nascitur: astra labuntur & redeunt: flores occidunt & reviviscunt: post seniū arbusta frondescunt, semina non nisi corrupta revirescunt: ita corpus in seculo ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid festinas, ut cruda adhuc hyeme reviviscat & redeat? expectandum nobis etiam corporis ver est. Nec ignoro plerosque conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere: malunt enim extingui penitus, quàm ad supplicia reparari. Quorum error augetur, in seculo & libertate remissa, & Dei patien-

tia maxima: cuius quanto iudicium tardum, tanto magis iustum est. Et tamen admonentur hominum doctissimorum libris, & carminibus poetarũ, illius ignei fluminis, & de Stygia palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indiciis, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse rex Iupiter per torrentes ripas, & atram voraginem iurat religiose: destinatā enim sibi cum suis cultoribus pœnam præscius perhorrescit; nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic sapiens ignis membra urit, & reficit, carpit, & nutrit, sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt: sicut ignes Ætnæ [montis] & Vesuvii [montis] & ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. eos autem meritò torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios, ut iniustos, nisi profanus, nemo deliberat, cum parentē omnium,
&

& omnium Dominum non minoris sceleris sit ignorare, quam lædere. Et quamquam imperitia Dei sufficiat ad pœnam, ut noticia prosit ad veniam, tamen si vobiscum Christiani comparemur, quamvis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen vobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis: nos uxoribus nostris solummodo viri noscimur: vos scelera admissa punitis: apud nos & cogitare, peccare est: vos conscios timetis: nos etiã conscientiam solam, sine qua esse non possumus. Denique de vestro numero carcer exæstuat: Christianus ibi nullus, nisi aut reus suæ religionis, aut profugus. Nec de fato quisquam aut solatium captet, aut excuset eventum. sit fortis fortunæ, mens tamen libera est: & ideo actus hominis non dignitas iudicatur. Quid enim aliud est fatum, quam quod de unoquoque nostrûm Deus fatus est? qui cum possit præscire materiam; pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis

non

non genitura plectitur, sed ingenii natura punitur. ac de fato satis, vel si pauca pro tempore, disputaturi aliàs & verius & plenius. Cæterùm quòd plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria: animus enim ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur. & tamen quis potest pauper esse, qui non eget, qui non inhiat alieno, qui Deo dives est? magis pauper ille est, qui cum multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest esse, quàm natus est. Aves sine patrimonio vivunt, & in diem pecua pascuntur: & hæc nobis tamen nata sunt: quæ omnia si non concupiscimus, possidemus. Igitur ut qui viam terit, eo felicior quo levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat: & tamen facultates, si utiles putaremus, à Deo posceremus, utique indulgere posset aliquantum, cuius est totum: sed nos contemnere malumus opes, quam continere: innocentiam magis

gis cupimus, magis patientiam flagitamus; malumus nos bonos esse, quam prodigos: & quod corporis humana vitia sentimus & patimur, non est pœna: militia est. fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas sæpius disciplina virtutis est. vires deniq; & mentis & corporis sine laboris exercitatione torpescunt: omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplū prædicatis, ærumnis suis inclyti floruerunt. Itaque & nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit: cum sit & omnium rector & amator suorū: sed in adversis unumquenque explorat & examinat: ingenium singulorum periculis pensitat: usque ad extremam mortem, voluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quàm pulchrum spectaculū Deo, cum Christianus cum dolore congreditur, cum adversum minas & supplicia & tormenta componitur? cum strepitum mortis & horrorē carnificis irridens insultat? cum liberta-

tem suam adversus reges & principes erigit? soli deo, cuius est, cedit? cum triumphator & victor, ipsi qui adversum se sententiam dixit, insultat? Vicit enim, qui quod cõtendit, obtinuit. Quis non miles sub oculis imperatoris audacius periculum provocet? nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen quod non habet, non dat: non potest propagare vitam: potest honestare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser videri potest: non potest inveniri. Vos ipsi calamitosos viros fertis ad cœlum, Mucium Scævolam, qui cum errasset in regem, perisset in hostibus, nisi dextram perdidisset. Et quot ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus uri, cremari sine ullis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti præsertim haberent in sua potestate? Viros cum Mucio vel cum Aquilio aut Regulo comparo. Pueri & mulierculæ nostræ cruces & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas

inspi-

inſpirata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis, ô miſeri, neminem eſſe qui aut ſine ratione velit pœnam ſubire, aut tormenta ſine Deo poſsit ſuſtinere. Niſi forte vos decipit, quod Deum neſcientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus. Miſeri in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut victimæ ad ſupplicium ſaginantur: ut hoſtiæ ad pœnam coronantur. In hoc adeò quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, ut ingenium eorum perditæ mentis, licentiæ poteſtatis liberæ nundinentur. Abſque enim notitia Dei, quæ poteſt eſſe ſolida felicitas, cum ſit ſomnio ſimilis? Antequam tenetur, elabitur. Rex es: tā times, quàm timeris: & quamlibet ſis multo comitatu ſtipatus, ad periculum tamen ſolus es. Dives es: ſed fortunæ male creditur, & magno viatico breve vitæ iter non inſtruitur, ſed oneratur. Faſcibus & purpuris gloriaris: vanus error hominis, & inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente ſordeſcere. Nobilitate generoſus

 es:

es: parentes tuos laudas: omnes tamen pari ſorte naſcimur: ſola virtute diſtinguimur. Nos igitur qui moribus & pudore cenſemur, meritò malis voluptatibus & pompis veſtris & ſpectaculis abſtinemus: quorum & de ſacris originem novimus,& noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis curulibus quis non horreat populi in ſe rixantis inſaniam, in gladiatoriis homicidii diſciplinam, à in ſcenicis etiam non minor furor, turpitudo prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monſtrat. Nunc enervis hiſtrio amorem dum fingit, infligit. Idem Deos veſtros, induendo ſtupra, ſuſpiria, odia, dedecorat. Idem ſimulatis doloribus lachrymas veſtras vanis geſtibus & nutibus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis: in mendacio fletis. Quòd verò ſacrificiorum reliquias, & pocula delibata contemnimus: non confeſsio timoris eſt, ſed veræ libertatis aſſertio. Nam & ſi omne quod naſcitur, ut inviolabile Dei munus nullo opere corrumpitur: abſtinemus tamen,

ne

ne quis existimet aut dæmoniis quibus libatum est, cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & rosam veris & lilium, & quicquid aliud in floribus blandi coloris & odoris est? his enim & sparsis utimur mollibus ac solutis, & sertis colla complectimur. Sanè quod caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillisve solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti coronam; cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias adoramus eadem tranquillitate qua vivimus. nec adnectimus arescentem coronam, sed à Deo æternis floribus vividam sustinemus: qui & modesti dei nostri liberalitate, securi spe futuræ felicitatis, fide præsentis eius maiestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione iam vivimus. Proinde Socrates scurra Atticus

ticus viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus. Arcesilas quoque & Carneades, & Pyrrho & omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet: philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores & adulteros novimus, & tyrannos, & semper adversus sua vitia facundos. Nos qui non habitu sapientiam, sed mente præferimus: non eloquimur magna, sed vivimus: gloriamur nos consecutos, quod illi summa intentione quæsiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati sumus? quid nobis invidemus, si veritas divinitatis nostri temporis ætate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio servetur. Cum Octavius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, intenti vultus tenebamus: & quod ad me est, magnitudine admirationis evanui, quod ea, quæ facilius est sentire,

quam

quàm dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornasset: & quod malevolos iisdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset: ostendisset etiam veritatem non tantummodo facilem, sed & favorabilem. Dum isthæc igitur apud me tacitus revolvo, Cæcilius sic erupit: Ego Octavio meo plurimum, quantum ad tranquillitatem, qua vivimus: sed & mihi gratulor. nec expecto sententiam. vicimus, & ita, ut improbus, usurpo victoriam: nam ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Itaque quod pertinet ad summam quæstionis, & de providentia fateor, & de Deo credo, & de sectæ iam nostræ sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria: de quibus crastino (quòd iam sol occasui declivis est) ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego (inquam) prolixius omnium nostrûm vice gaudeo, quod etiam Octavius mihi vicerit, cum

maxima iudicandi mihi invidia detracta ſit. Nec tamen poſſum meritum eius verborum laudibus repenſare: teſtimonium & hominis & unius infirmum eſt. Habet Dei munus eximium, à quo & inſpiratus oravit, & obtinuit adiutus. Poſt hæc læti, hilareſque diſceſsimus: Cæcilius quod crediderit, Octavius quod vicerit: & ego, quòd hic crediderit, & hic vicerit.

FINIS.

CYPRI-

CYPRIANI DE IDOLORVM VANITATE.

DEOS non esse, quos colit vulgus, hinc notum est. Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud suos, postmodum etiam in morte cœperunt. Inde illis instituta templa; inde ad defunctorũ vultus per imaginem detinendos expressa simulachra: quibus & immolabant hostias, & dies festos dando honores celebrabant; inde posteris facta sunt sacra, quæ primis fuerant assumpta solatia. Et videamus an stet hæc apud singulos veritas. Melicertes & Leucothea præcipitantur in maria, & fiunt postmodum maris numina. Castor & Pollux alternis moriuntur, ut vivant. Æsculapius, ut in Deum surgat, fulminatur. Hercules, ut hominem exuat, Oeteis ignibus concrematur. Apollo Admeti pecus pavit. Laomedonti muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accepit. Antrum

Iovis

Iovis in Creta viſitur, & ſepulchrum eius oſtenditur, & ab eo Saturnum fugatum eſſe manifeſtum eſt: inde Latium de latebra eius nomẽ accepit. Hic literas imprimere, hic ſignare nummos in Italia primus inſtituit, unde ærarium Saturni vocatur: & ruſticitatis hic cultor fuit, inde falcem ferens ſenex pingitur. Hunc fugatum hoſpitio Ianus excepit, de cuius nomine Ianiculum dictum eſt; & menſis Ianuarius inſtitutus eſt. Ipſe bifrons exprimitur, quòd in medio conſtitutus annum incipientem pariter & recedentem ſpectare videatur. Mauri verò manifeſtè reges colunt, nec ullo velamento hoc nomen obtexunt: inde per gentes & provincias ſingulas varia deorum religio mutatur, dum non unus ab omnibus Deus colitur, ſed propria cuiq; maiorum ſuorum cultura ſervatur. Hoc ita eſſe Alexander magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus a ſacerdote ſecretum, quod maiorum & regum memoria ſer-

vata

vata sit; inde colendi, & sacrificandi ritus inoleverit. Si autem aliquando dii nati sunt, cur non hodie quoque nascuntur? nisi fortè Iupiter senuit, aut partus in Iunone defecit. Cur verò deos putas pro Romanis posse, quos videas nihil pro suis adversus eorum arma valuisse? Romanorum enim vernaculos deos novimus. Est Romulus peierante Proculo deus factus, & Picus, & Tiberinus, & Pilumnus, & Consus, quem deum fraudis, velut consiliorum Deum, coli Romulus voluit; postquam in raptum Sabinarum perfidia provenit. Deam quoque Cloacinam Tatius & invenit & coluit. Pavorem Hostilius atque Pallorem, mox à nescio quo Febris dedicata, & Acca, & Flora meretrices. In tantum verò deorum vocabula apud Romanos finguntur, ut sit apud illos & viduus Deus qui anima corpus viduet, qui quasi feralis & funebris intra muros non habetur, sed foris collocatur; & nihilominus, quia extorris factus, damnatur potius

Roma-

Romana religione quam colitur. Est & Scansus ab ascensibus dictus, & Forculus à foribus, & a liminibus Limentinus, & Cardea a cardinibus, & ab orbitatibus, Orbana. Hi dii Romani. Cæterùm Mars Thracius, & Iuppiter Creticus, & Iuno, vel Argiva vel Samia, vel Pœna, & Diana Taurica, & deûm mater Idæa: & Ægyptia portenta, non numina: quæ utique si quid potestatis habuissent, sua ac suorum regna servassent. Planè sunt apud Romanos & victi Penates, quos Æneas profugus advexit. Est & Venus calva, multo hîc turpius calva, quàm apud Homerum vulnerata. Regna autem non merito accidunt, sed sorte variantur. Cæterum imperium ante tenuerunt & Assyrii, & Medi, & Persæ, & Græcos & Ægyptios regnasse cognovimus. Ita vicibus potestatum, Romanis quoq;, ut & cæteris, imperandi tempus obvenit. Cæterum, si ad originem redeas, erubescas. Populus de sceleratis & nocentibus congregatur, & asylo constituto facit numerum impunitas criminum.

Vt

Vt Rex ipse principatum habeat ad crimina, fit Romulus parricida. Atq; ut matrimoniũ faciat rem, concordiæ per discordias auspicatur. Rapiunt, ferociunt, fallunt. Ad copiam civitatis augendam, nuptiæ sunt illis rupta hospitii fœdera, & cum soceris bella crudelia. Est & gradus summus in Romanis honoribus consulatus: sic consulatũ cæpisset videmus ut regnum. Filios interficit Brutus, ut crescat de suffragio sceleris commendatio dignitatis. Non ergo de religionibus sanctis, nec de auspiciis, aut auguriis Romana regna creverunt, sed acceptũ tempus certo fine custodiunt. Cæterum & Regulus auspicia servavit, & captus est: & Mancinus religionẽ tenuit, & sub iugum missus est. Et pullos edaces Paulus habuit, & apud Cannas tamen cæsus est. C. Cæsar ne ante brumam in Africam navigia transmitteret, auguriis & auspiciis retinentibus, sprevit, & eo facilius navigavit & vicit. Horum autem omnium ratio est illa, quæ fallit & decipit, & præstigiis cæcantibus veritatem, stul-

tum

tum & prodigum vulgus inducit. Spiritus in sinceri & vagi, qui posteaquam terrenis vitiis immersi sunt, & à vigore cœlesti, terreno contagio recesserunt, non desinunt perditi perdere, & depravati errorem pravitatis infundere. Hos & Poetæ dæmonas norunt; & Socrates instrui se & regi ad arbitrium dæmonis prædicabat; & Magis inde est ad perniciosa vel ludrica potentatus, quorum tamen præcipuus Hostanes & formam veri Dei negat conspici posse, & angelos veros sedi eius dicit assistere. In quo & Plato pari ratione consentit, & unum Deum servans, cæteros angelos, vel dæmonas dicit. Hermes quoque Trismegistus unum Deum loquitur, eumq; incomprehensibilem atq; inæstimabilem confitetur. Hi ergo spiritus sub statuis atque imaginibus consecratis delitescunt. hi afflatu suo vatum pectora inspirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper involvunt. nam & falluntur, & fallunt:

sunt: vitam turbant, somnos inquietant, irrepentes etiam in corporibus occultè mentes terrent, membra distorquent, valetudinem frangunt, morbos lacessunt; ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium, & rogis pecorum saginati, remissis, quæ constrinxerant, curasse videantur. Hæc est de illis medela, cùm illorum cesset iniuria: nec aliud illis studium est, quàm à Deo homines avocare, & ad superstitionem sui ab intellectu veræ religionis avertere; cùm sint ipsi pœnales, quærere sibi ad pœnam comites, quos ad crimen suum fecerint errore participes. Hi tamen adiurati per Deum verum à nobis, statim cedunt, & fatentur, & de obsessis corporibus exire coguntur. Videas illos nostra voce & operatione maiestatis occultæ flagris cædi, igne torreri, incremento pœnæ propagantis extendi, eiulare, gemere, deprecari: unde veniant, & quando discedant, ipsis etiam qui se colunt audientibus confiteri; & vel exiliunt statim, vel evanescunt gradatim, prout

fides patientis adiuvat, aut gratia curantis aſpirat. Hinc vulgus in odium noſtri nominis cogunt, ut nos odiſſe incipiant homines antequam noſſe, ne cognitos aut imitari poſsint, aut damnare non poſsint. Vnus igitur omnium dominus eſt Deus: neq; enim illa ſublimitas poteſt habere conſortem, cùm ſola omnem teneat poteſtatem. Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore deſiit? Sic Thebanorum germanitas rupta, & permanens rogis diſsidentibus etiam in morte diſcordia; & Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hoſpitium. Pompeius & Cæſar affines fuerunt, nec tamen neceſſitudinis fœdus in æmula poteſtate tenuerunt. Nec hoc tantùm de homine mireris, cùm in hoc omnis natura conſentiat. Rex unus eſt apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus: multò magis mundi unus eſt rector, qui univerſa, quæcunque ſunt, verbo

bo iubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu maior eſt. & ideo ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Quod verò templum habere poſsit Deus, cuius templum totus eſt mundus? & cùm homo latius maneat, intra unam ædiculam vim tantæ maieſtatis includam? In noſtra dedicandus eſt mente, in noſtro conſecrandus eſt pectore. Nec nomen dei quæras: Deus nomen eſt illi. illic vocabulis opus eſt, ubi propriis appellationum inſignibus multitudo dirimenda eſt. Deo qui ſolus eſt, Deus vocabulum totum eſt. Ergo unus eſt, & ubique totus diffuſus eſt. Nam & vulgus in multis Deum naturaliter confitetur, cùm mens & anima ſui auctoris & principis admonetur. Dici frequenter audimus, ô Deus, & Deus videt, & Deo commendo; &, Deus mihi reddet; &, quod vult Deus; &, ſi Deus dederit. Atq; hæc eſt ſumma delicti, nolle agnoſcere quem ignorare non

 poſsis.

posſis, Quòd verò Chriſtus ſit, & quomodo per ipſum nobis ſalus venerit, ſic eſt ordo, ſic ratio. Iudæis primùm erat apud Deum gratia: Sic olim iuſti erant, ſic maiores eorum religionibus obediebant. inde illis & regni ſublimitas floruit, & generis magnitudo provenit: ſed illi negligentes, indiſciplinati & ſuperbi poſtmodum facti, & fiducia patrum inflati, dum divina præcepta contemnunt, datam ſibi gratiam perdiderunt. Quàm verò fuerit illis profana vita, quæ contracta ſit violatæ religionis offenſa, ipſi quoque teſtantur, qui etſi voce tacent, exitu confitentur, diſperſi & palabundi vagantur, ſoli & cœli ſui profugi, per hoſpitia aliena iactantur. Nec non Deus ante prædixerat fore, ut vergente ſæculo, & mundi fine iam proximo, ex omni gente, & populo, & loco cultores ſibi allegeret Deus multò fideliores, & meliores obſequii, qui indulgentiam de divinis muneribus haurirent, quam acceptam Iudæi contemptis religionibus perdidiſſent. Huius igitur indulgentiæ,

gratiæ

gratiæ disciplinæq; arbiter, & magister sermo, & filius Dei mittitur, qui per prophetas omnes retrò illuminator, & doctor humani generis prædicabatur. Hic est virtus Dei, hic ratio, hic sapientia eius, & gloria: hic in virginem illabitur; carnem, spiritu sancto cooperante, induitur. Deus cum homine miscetur; hic Deus noster, hic Christus est, qui mediator duorum, hominem induit, quem perducat ad Patrem. Quòd homo est, esse Christus voluit, ut & homo possit esse quòd Christus est. Sciebant & Iudæi Christum esse venturum; nam hic illis semper prophetis admonentibus adnunciabatur; sed significato duplici eius adventu, uno, qui exercitio & exemplo hominis fungeretur, altero, qui Deum fateretur, non intelligendo primum adventum, qui in passione præcessit occultus; unum tantùm credunt, qui erit in potestate manifestus. Quòd autem hoc Iudæorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit. sic erant sapientiæ & intelligentiæ cæcitate

te multati, ut qui vita indigni essent, haberent vitam ante oculos, nec viderent. Itaque cùm Christus Iesus secundum à prophetis ante prædicta, verbo & vocis imperio dæmonia de hominibus excuteret, paralyticos restringeret, leprosos purgaret, illuminaret cœcos, claudis gressum daret, mortuos rursus animaret, cogeret sibi elementa famulari, servire ventos, maria obedire, inferos cedere, Iudæi, qui illum crediderant hominem tantùm, de humilitate carnis & corporis: existimabant magum, de licentia potestatis. Hunc magistri eorum atque primores, hoc est, quos & doctrinâ ille & sapientiâ revincebat, accensi ira & indignatione provocati, postremò detentum Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat, tradiderunt, crucem eius & mortem suffragiis violentis ac pertinacibus flagitantes. Hoc eos facturos & ipse prædixerat, & prophetarum omnium testimonium sic antè præcesserat, oportere illũ pati, non ut sentiret tantum mortem, sed

ut viveret: & cùm passus esset, ad superos denuò regredi, ut vim divinæ maiestatis ostenderet. Fidem itaque rerum cursus implevit. nam & crucifixus, prævento carnis officio, spiritum sponte dimisit, & die tertio rursus à mortuis sponte surrexit. Apparuit discipulis talis ut fuerat, agnoscendum se videntibus præbuit, simul iunctus & substantiæ corporalis firmitate conspicuus, ad dies quadraginta remoratus est, ut de eo ad præcepta vitalia instrui possent, & discerent quæ docerent. Tunc in cœlum circumfusa nube sublatus est, ut hominem quem dilexit, quem induit, quem à morte protexit, ad patrem victor imponeret; iam venturus è cœlo ad pœnam diaboli, & ad censuram generis humani, ultoris vigore, & iudicis potestate: per orbem verò discipuli magistro & Deo monente diffusi præcepta dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cœcos & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac ne esset probatio minus solida, & de Chri-

ſto delicata confeſsio: per tormenta,per cruces,per multa pœnarũ genera tentantur. Dolor qui veritatis teſtis eſt admovetur; ut Chriſtus Dei Filius,qui hominibus ad vitam datus creditur,non tantùm præconio vocis, ſed & paſsionis teſtimonio prædicaretur. Hunc igitur comitamur, hunc ſequimur, hunc habemus itineris ducem,lucis principem, ſalutis auctorem, cœlum pariter & patrem quærentibus,& credentibus pollicentem. Quod eſt Chriſtus, erimus Chriſtiani, ſi Chriſtum fuerimus imitati.

FINIS.

IOAN.

IOAN. A WOVVER AD M. MINVCII FELICIS OCTAVIUM NOTÆ.

M. MINVCIUS.

Minuciam gentem claram antiquorum monumentis nihil attinet dicere, neque adeo de hoc M. Minucio alia narrare, quam veterum elogia, quæ præfiximus, & ipse hoc elegantissimo libro de se prodit, quo & præclarum ingenium suum satis probavit, & studia fori se sectatum ostendit, & quod omni eloquentia, & ingenio augustius, discussa vanissimarum opinionum caligine Christianam religionem, quam vere Tertullianus meliorem philosophiam appellat, amplexum. Nihil certi fortassis de ipsius ætate definire potero, quantum tamen colligere licet, incidisse in tempora Severi Imperatoris non omnino à vero abludere videtur. Adnumeratur enim ab antiquis iis scriptoribus, qui eius imperio illustres enituerunt. Iuniorem quidem, sed ferè æquævum Tertulliano crediderim. Accuratè sanè eadem crimina de infanticidio, Thyestæis epulis, promiscua libidine, & cultu capitis asinini, in quibus falsis révincendis Tertullianus Apologetico laborat, eodem ordine, iisdem sæpè verbis, ut in hiscc Notis ostendam, exequitur. Crimina autem illa velut nova & redivi-

ua iis temporibus frequenti, & adsiduo cõvicio Christianis obiectata hæc Tertulliani Apologet. ostendunt: *Sed noua iam Dei nostri in ista ciuitate proximè editio publicata est, ex quo quidam picturam proposuit cũ eiusmodi inscriptione: Deus Christianorum ononychites. is erat auribus asininis, altero pede ungulatus, librum gestans, & togatus. risimus & nomen, & formam.* Sanè maiorem Cypriano, vel saltem evulgasse hunc Dialogum, antequam Cyprianus de idololatria scriberet, existimarim. Sed cum uterque iisdem argumentis, & verbis in refutandis gentilium opinionibus utatur, nullum est dubium, quin is, qui posterior scripsit, alterius vestigia secutus sit: Minucium quidem aperta imitatione aliorum verba suis immiscuisse, negari non potest; nec tamen verisimile, ipsum quicquam surripuisse Cypriano, cum hoc argumentum, & plenius, & exactius pertractarit. præter hæc non repugno illis, qui hunc Cæcilium Natalem, cui partes loquentis dedit, Cypriani præceptorem fuisse existimant.

Pag. 5. Pari mecum voluntate concineret] Simplicius in Epict. δῆλον δὲ ὅτι οὐ μόνον τῷ φίλῳ χρή, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ φίλου τὰς συμπαθεῖς ἐπιμελείας ἀποδιδόναι, ὥστε καὶ ἐκείνους οἰκείως ἔχειν πρὸς αὐτὸν νομίζειν.

Crederes unam mentem in duobus esse divisam] Aristoteles apud Diog. Laërt. ἐρωτηθεὶς τί ἐστι φίλος; ἔφη, μία ψυχὴ δυσὶ σώμασιν ἐνοικοῦσα. D. Lucas Act. cap. IV. τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία, καὶ ἡ ψυχὴ μία.

Pag. 6. præcurrit] Romana editio, quam Ful. Vrsinus adornavit, & liber manuscriptus, quem plerunque sequimur, præcucurrit. Libet enim hinc profiteri, me in emendando Minucio adiutum cumprimis editione Romana, & alio quodam libro, cuius mar-

margini variantes lectiones ex manuſcripto Regio, & aliis libris Petrus Daniel, vir humaniſſimus, & mei ſtudioſiſſimus, adnotarat.

annis adhuc innocentibus] Lactant. lib. I. cap.XXI. ubi de infantibus Saturno immolatis: *cum teneras, atq; innocentes animas, quæ maxime eſt ætas parentibus dulcior, ſine ullo reſpectu pietatis exſtinguere ret.* dimidiata verba. ita Hieron. ad Lætam in re ſimili.

Pag. 7. Sanè & ad vindemiam feriæ] Feriæ meſſium, & vindemiarum tempore l. I. D. de Feriis. nec tantum in foro, ſed etiam ſcholis. Auguſtinus Confeſſion. lib. IX. cap. II. *Et oportune iam pauciſſimi dies ſupererant ad vindemiales ferias, & ſtatui tolerare illos, ut ſolenniter abſcederem.* Familiare vero Romanis fuiſſe feriarum tempore deliciis Campaniæ frui oſtendit Agellius lib. IX. cap. XV.

Iudiciariam curam relaxaverant] hoc eſt, ut Plinius loquitur, *res non agebantur.* Gloſſæ: *Cum res agitatur.* ὅτε ἡ ἀγόρευσις ἐστιν. ſeu ut Strabo lib.X III, de Romanis: ὅτε οὐκ ἀγοραῖοι ποιοῦνται καὶ τὰς δικαιοδοσίας. Plautus: *cum res prolata.* Auctor carminis ad Piſonem: *Turbida prolatis tacuerunt iurgia rebus.* Ita res redire dicuntur, cum iudiciaria cura incipit. Cicero pro Sextio.

Autumnitas] Varro apud Nonium. Autumnitas.

Molli veſtigio] Rom. Ed. mollis.

Vt vulgus ſuperſtitioſus ſolet] Lapides unctos in triviis oleo perfundere Theophraſtus ſignum, ſive notam ſuperſtitioſi ait.

Manum ori admovens oſculũ labiis preſſit] Rom. Ed, impreſſit. Vulgatus adorandi ritus manum ad oſculum referre. Lucian. Demoſt. encomio: καὶ τὴν

χεῖρα

χεῖρα τῷ σόματι προσαγαγόντα, οὐδὲν ἀλλ' ἢ προσκυνεῖν ὑπελάμβανον. Idem περὶ ὀρχήσεως: προσεύχονται τὸν ἥλιον, οὐχ' ὥσπερ ἡμεῖς, τὴν χεῖρα κύσαντες. meminit eiusdem ritus περὶ θυσιῶν, & Plinius lib. XXVIII. cap. II. lib. XII. cap. III. Apul Milesf. IV. Apol. & Florid. Hieron. I. contra Ruffinum. in Oseam. cap. XIII. Hinc adorandi verbum. Quanquam non tantum manum priore digito, ut Apuleius ait, in erectum pollicem residente labris admovebant, sed soliti etiam προσκυνεῖν, caput tegere, vertere sese ad Orientem, coronam simulacro imponere, & assidere ad orandum. Suetonius Vitellio cap. VII. Lucretius lib. V. Plutarchus in Numa. Proclus in Timæum. Tertullianus Apolog. & lib. de Orat.

Effigiatos sanè] Sidon. lib. VI. *effigiare imaginibus*. Prudent. *deasciato supplicare stipiti*. Apul. Florid. *truncus dolamine effigiatus*. Pervulgatus mos ungendi & coronandi lapides. forté ex illo, quod legimus Genes. cap. XXVIII. Lucianus Charonte. τί ἐκεῖνοι στεφανοῦσι τοὺς λίθους, καὶ χρίουσι μύρῳ; Idem Pseudom. Tibullus lib. I. eleg. I.

Nam veneror seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in trivio florida serta lapis.

Coronarum autem usum varium, & multiplicem in Deorum cultu fuisse alius dicendi locus erit. Apul. Milesf. IV. Arnob. lib. III. Horat. lib. IV. Ode. IV. Fulgent. I. Myth. Iustin. Apol. II. Clem. Alexand. παιδαγ. lib. II. cap. VIII.

Pag. 8. lenis unda tendebat] Rom. Ed. tundebat.

Canis spumosisq;] Manil. lib. V. *marisq; profundi Canicies*. Spumosus ἀφρώδης pro alto & tumido. Sidon. lib. II. *Spumoso canescit impetu*. Homer. Od. I. πολιὴν ἅλα. Vide Eust. Iliad. α.

crispis

crispis torosisq;] MS. tortuosisq;. Solinus: *mare sinuosis lateribus tortuosum*. Crispis. Agell. lib. XVIII.cap. XI. *Quod ventus mare caeruleum crispicans nitefacit*. Victor. II. persecut. Afr. *alvei crispantes*.

Quod vicissim nunc appulsum nostris pedibus] Strabo lib. I. ubi ait mare instar animalium ἀναπνεῖν καὶ ἐκπνεῖν. Δῆλον δ' ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἑστῶτι κατὰ τὴν κυμάτωσιν. ἅμα γὰρ κλύζονται οἱ πόδες, καὶ γυμνοῦνται, καὶ πάλιν κλύζονται, καὶ τοῦτο συνεχῶς.

alluderet]Catullus Nupt. Pelei: *Ipsius ante pedes fluctus salis alludebat*. Ovid. IV. Metam. *& in alludentibus undis Summa pedum, taloq; tenus vestigia tingit*. Servius VIII. Æneid. ludere, moveri interpretatur. Ita capiendum apud Auson. Mosella: *Inter ludentes examina lubrica pisces*. Sed quod apud Ciceronem in Top. littus *qua fluctus eludit*, minimè legendum, ut Ful. Vrsinus suadet, *alluderet*. neque enim allusione fluctus definitur littus, sed qua maximè exæstuat. l. 112. D. de verb. sign. MS. legit, allideret. Quintil. lib.X. *In littore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret*.

Substratis roboribus] φαλάγγαις. Pollux lib.I. Non. Palangæ. quanquam Minucius non tam de iis fustibus, quibus naves subducuntur, sed quibus suspensæ eriguntur, quos *pulvinos* appellasse veteres colligo ex Isidori lib. XIX. nempe quod in iis naves, ut Minucius loquitur, quiescebant.

Is lusus est testam teretem] hunc lusum Græci ἐποστρακισμὸν vocant, & eodem modo describunt. Pollux lib. IX. Eust. Iliad. σ. Suidas ἐποστρακίζειν.

Pag. 9. dorso maris] Prud. terga æquoris. νῶτα θαλάσσης.

Emicaret, emergeret] dele, emergeret.

Frequentius resiliret] Rom.Ed. exsiliret.

anxius

anxius segregatus] Iliad. ζ. ἤτοι ὁ καππεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο, Ον θυμὸν κατέδων πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. & Iliad. α. βῆ δ' ἀκέων παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης.

remordet oratio] Lucian. ἐδήχθην τοῖς παρὰ σοῦ λόγοις.

Pag. 10. conserere sapientiam] MS. *intelliget facilius esse conserere sapientiam, quam in contubernalibus disputare.* tanquam si Octavius assereret, & vindicaret sibi sapientiam iam partam. ex veteri formula.

aut ordinis aut honoris] verba illa, *aut ordinis* MS. ignorat.

cum amicitia pares semper aut accipiat, aut faciat] *Amicitia pares aut accipit, aut facit.* Publ.

novus aliquis] MS. aliqui.

Pag. 11. considas] Iudices. Cic. lib. V. ep. XX. ad Att. *Iconii decem dies sedimus.* ubi perperā edunt *fecimus, egimus.* ad Lent. lib. I. ep. IX. *Sedente Pompeio.* in iudicio scilicet, aut senatu. Iudicum enim sedere. l. 6. D. de postul.

omnia in rebus humanis dubia] Cic. Acad. IV.

Quò magis mirum est] Rom. Ed. quo minus.

audire quosdam] Rom. Ed. audere.

Studiorum rudes] Lucian. Pereg. Christianos appellat ἀνθρώπους ἰδιώτας. passim Christianis inscitia obiecta. Iustin. Theodoretus. Tatian.

Expertes artium etiam sordidarum] Corrige ex Rom. Ed. nisi sordidarum. Romani rerum domini sellularias artes nullas exercebant, sed viles illas, & sordidas iudicabant. Dionys. Halicarnass. lib. II. ἐπιδίφρους μὲν καὶ βαναύσους τέχνας δούλοις, καὶ ξένοις ἐπέδωκε

δῶκε μισθοδιύειν, καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ρωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα. idque exemplo, & instituto Laconum. Plutarchus in Numa, & Agesilao. Cæcilius ergo Christianis eas obiicit, tanquam sordidis, & abiectis. nam Christiani lege, & præscripto suæ disciplinæ, instituto ac more ecclesiæ eas exercebant. D. Lucas. Act. cap. XVIII. Epiphanius Hæresi XXC. πάντων τῶν τοῦ θεοῦ δούλων τῶν εἰς δικαιοσύνην ἠγμένων ταῖς ἰδίαις χερσὶν, εἰς τὸ ἐπαρκεῖν καὶ τοῖς ἐνδεομένοις. Hinc illa veterum monachorum ἐργόχειρα, quæ & χειρέργια, quorum sæpius meminit Basilius ἀσκητικοῖς, & ἐρώτησι XXXVII. hinc capienda illa Iuvenalis Sat. IV.

Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset
Tempora sævitiæ claras queis abstulit urbi
Illustresque animas ———
Sed periit, postquam cerdonibus esse timendus
Cœperat ———

Ait enim Domitianum obiisse, cum in Christianos sævire incepisset. Theodoretus serm. VIII. Christianos non tam τοῖς λόγοις ἐντεθραμμένους, quam σκυτέας, καὶ ὑφάντας, καὶ χαλκοτύπους, καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὰς τέχνας μεταχειρίζουσι. Hinc illud scomma Cæcilii in Octavium; *ut pistorum præcipuus, ita postremus philosophorum.*

tot omnibus] MS. delet, omnibus.

suspensa sublata sunt] Lege: *sublimata i*

scire sit datum, aut scrutari permissum] Hæc varie in libris concepta, ex quibus hanc lectionem expressimus. Sententia plane gemina iis, quæ ex oraculo profert Porphyrius X. λογίων φιλοσοφίας: — σὺ δὲ παῖς, οὓς μὴ θέμις ἐξερεείνειν, Εἵνεκα τῆς φυσικῆς σοφίης καὶ δ' ὑπέρτερα νωμᾶν.

Pag. 12. si secundum vetus sapientis oraculum

culum nosmetipsos familiarius noverimus] Variis hæc sententia tribuitur. Clemens Alex. Strom. I. τὸ μὲν ἓν γνῶθι σεαυτὸν, οἱ μὲν χίλωνος ὑπειλήφασι. χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ περὶ θεῶν, θαλῆ. Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. cui & Dio Chrysost. adscribit orat. VI. At Clemens Strom. II. ex eo translatum ait, quod Moyses πρόσεχε σεαυτῷ. Plato Alcibiade. I. & Xenophon IV. ἀπομνημ. Pythiæ præceptum, quod Pythagoras nosse dæmonium suum, hoc est, ut Hierocles interpretatur, τὴν ψυχήν.

cœlum ipsum] ex illo Horatii lib. I. Ode. III. *Nil mortalibus arduum, Cœlum ipsum petimus stultitia.* Manil. lib. IV.

Sint principia omnium semina] Rom. Ed. superfluum existimat τὸ *principia*, quasi semina & principia rerum sint eadem. MS. sint principiorum semina. Lucret. lib. I. — *rerum primordia pandam. Vnde omneis natura creet res, auctet, alatq́. Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus Reddunda in ratione vocare, & semina rerum. Appellare suemus* —

cœlum licet sua materia suspenderit] MS. *pura materia*. nisi malis; *cœlum levißima materia*.

Vnde formido, quæ superstitio] Lucret. lib. I. Fulgent. I. Mythol. Plutarchns definit δεισιδαιμονίαν δόξαν ἐμπαθῆ, καὶ δέους ποιητικὴν ὑπόληψιν ἐκταπεινοῦντος, καὶ συντρίβοντος τὸν ἄνθρωπον.

Inspiratur, attollitur] Rom. Ed. & alitur.

in semet omnia revolvuntur] Scitum vulgare inter Philosophos. unde illa Iliad. η. ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε. Vbi veteres Grammatici, νεκρωθείητε, καὶ ζωογόνοι, καὶ πνευματώδεις θέρμης στερηθείητε. ex aqua enim, & terra omnia conglobata antiquissimorum opinio.

Pag. 13. montes irrunnt] Rom. diruunt.

in

In naufragiis bonorum, malorumque fata mixta] Latè de his Firmicus Astron. lib.I. & Diagoræ responsum apud Cic. III. de Nat. Deor.

Sed & colitur] Rom. sed attollitur.

Pag.14. Quod si mundus divina providentia] omnes ferè hoc argumento utuntur in evertẽda providentia divina, quod multis urget Cotta apud Cic. III. de Nat. Deor. Plutarchus de placitis Philosophorum. Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου. cap. XLIV.

Socrates venenum] Cicutam. ita apud Tacit. XV. Annal. *cum ægrè moreretur, hausisse ad accelerandam mortem frustra frigidis iam artubus, & clauso corpore adversus venenum.*

Seges cana] MS. flava.

maiorum excipere disciplinam] Symm. orat. ad Augg. *Si longa ætas auctoritatem religionis facit, servanda est, tot seculis fides, & sequendi sunt nobis parentes, qui feliciter secuti sunt suos.* Cic. II. de leg. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων.

ante imbutus existimere, quam cognosse] MS. imbutus es timere, quam nosse.

Pag. 15. Eleusinios Cererem] Pausan. Att. Diodor. Sic. lib.I.

Phrygas Magnam matrem] Festus in Peregrina sacra. Diodor. Sic. lib.II.

Epidaurios Æsculapium] Liv. lib.X. Arnob. lib.VII. Athenag. Apol.

Chaldæos Belum] Eust. in Dionys. Sulpit. lib. II. Hist. Procop. in Esaiam. Hieron. in Oseam.

Astarten Syros] Tertul. Apol. *Vnicuique provinciæ, & civitati suus Deus, ut Syriæ Astarte, Norici Belenus, ut Africæ Cælestis.* Astarte Phænicibus, quæ ἡ οὐρανία, sive Cœlestis Carthaginiensibus. Idem Tertull.

 Apolog.

Apolog. Apul. Milesſ. IX. *Regina cæli*. Herodian. lib. V. *ἀστροάρχη*.

Dianam Tauros] Diodor. Sic. lib. III. Ouid. III. de Ponto. Servius VI. Æneid.

Gallos Mercurium] Cæſar VI. de bello Gall. Sulpit. lib. III. Hiſt.

universa Romanos] Prudent. I. adverſus Symm. Tertull. Apol. *Apud nos quoduis colere ius est præter verũ Deum*. hæc ratio eſt, cur Hebræorum Deum cum omnia numina Romani ſuſceperunt, reiecerint, quod ille ſolus coli volebat ſine ſocio & æmulo maieſtatis. Auguſt. de civ. Dei lib. IX.

totius orbis ambitus occupavit] Symmach. orat. ad Aug. ubi Roma: *Hic cultus in leges meas orbem redegit, hæc ſacra Annibalem à mœnibus, à Capitolio Senonas repulerunt, &c.*

ultra Solis vias] Virgil. VI. Æneid. *Iacet extra ſydera tellus; Extra anni, ſoliſq; vias.*

per Gallorum acies] Liv. lib. V. Valer. lib. I. cap. I. Florus lib. I. cap. XIII.

dum undique hoſpites Deos] Auguſt. lib. III. cap. XII.

Ignotis numinibus] Etiam apud Athenienſes ara *θεοῦ ἀγνώστου*. Act. cap. XVII. Diogen. in Epimenide. Lucian. Philopat. Hieron. in epiſt. ad Titum. Suidas *πμγίσιων*. apud Burdigalenſes quoque ara Dei ignoti. Aurelianus Lemovic. Epiſc. vita S. Martialis.

tenor manſit] Rom. maneat. MS. manſerit.

Pag. 16. antiquitas ceremoniis atque fanis tantum ſanctitatis] Multa in hanc ſententiam à Porphyr. *περὶ ἀποχῆς ἐμψ.* lib. II.

& ſic melius errare] Rom. eſſe melius.

Teſtis

Testis mater Deûm] Rom. Idæa. ut apud Cic. de Haruspicum responsis.

probavit matronæ castitatem] D. Hieron. lib. I. contra Iovin. *Claudia Virgo Vestalis cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idaa in vado Tiberis haereret fertur ad comprobandam pudicitiam suam, cingulo duxisse navim, quam multa millia hominum trahere nequiverant.* Liv. lib. IX. Arnob. lib. VII. Ovid. IV. Fast. Tertul. Ap.

Testes equestrium fratrum] Cic. II. de Nat. Deorum. Dionys. Hal. lib. VI. Liv. lib. II. August. lib. X. cap. XVI.

testis ludorum offenso Iove de somno] MS. somnio. Cic. I. de Divinat. Arnob. lib. VII. Lact. lib. II. cap. VIII. Macrob. Sat. lib. I. cap. XI.

& Deciorum] Liv. lib. VIII. & X. Cic. Catone I. de Div. Valer. lib. V. cap. VI.

Pag. 17. Qui equitis sui vel mole vel honore] Emenda: qui equi sui vel mole vel onere, vel: qui eques.

Allia] Lucan. lib. VII. *Et damnata diu Romanis Allia fastis.* Varro V. de lingua Latina.

Claudii, & Iunii] Cic. I. & II. de Divin. II. de Nat. Deor. Valer. lib. I. cap. IV.

Sprevit auguria Flam.] Cic. I. & II. de Divin. Liv. lib. XXII.

dirarum imprecat. Crass.] Plutarh. Crasso.

futura præcerpunt] Tertull. Apol.

Pag. 18. per quietem Deos videmus] Synes. *περὶ ἐνυπνίων*, & eius scholiastes Niceph. Greg.

violamus, peieramus] MS. nolumus.

Theodorus] Diog. Laërt. Aristippo.

Diagoras] Cic. I. de Nat. Deorum. Iosephus II. contra Appion. Tatian. Athenag. πρὸς ἕλληνας. Clemens Protrept. ὧν δὴ χάριν, οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτέον, θαυμάζειν ἔπεισί μοι, ὅτῳ τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον, καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον, καὶ Διαγόραν, καὶ ἵππωνα τὸν μήλιον, τόν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκεῖνον, ὁ θεόδωρος ὄνομα αὐτῷ, καὶ τινας ἄλλους συχνοὺς, σωφρόνως βεβιωκότας, καὶ καθεωρακότας ὀξύτερον πού τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς θεοὺς τούτους πλάνην, ἀθέους ἐπικεκλήκασιν.

humanitas] Genus humanum. ita *humanitatis inimicos*, & : *Iudaorum misera gentilitas*, pro ipsa gente. Sic mortalitas apud Vlp. l. 2. D. de pact. dot.

cum Abderiten Protagoram] Cic. I. de Nat. Deorum. Theodoret. serm. VI. Theophil. lib. III. ad Autolyc. Lactant. lib. I. cap. II.

Athenienses viri] Rom. Ed. & MS. ignorant vocem, *viri*. Tertull. de Pall. *principes Africa viri Carthaginienses*. Acerrimi vindices contemtæ religionis Athenienses, qua spreta aut sublata sciebant omnia misceri, & imperia everti. ita Anaxagoram cum asseruisset solem, quem ipsi deum existimabant, μύλον εἶναι διάπυρον, παρ' ὀλίγας ψήφους, ut Iosephus II. adversus App. morte mulctandum iudicarunt, & Diagoræ caput talenti precio exposuerunt, quod mysteria eorum risisset. Protagoram quoque, nisi aufugisset, capitis supplicio puniissent. Tatianus πρὸς Ἑλλην. Theodoret. Serm. III. notat Platonem veritum Socratis exitum, alioquin & ipsum Deos sua Republ. eiecturum fuisse. ita Cic. I. de Nat. Deor. Epicurum, ne in offensionem caderet Atheniensium verbis reliquisse Deos, re sustulisse. Suid. τημώσιον.

eius scripta deriserint] Rom. Ed. & MS. deusserint. Apul. Apol. *catera quod tam lepida non erant, igne deussit*. Lucilius apud Non. Exultare. *Quin totum*

tum purges, debelles me, atque deuras, ubi fortasse scribendum: *Quin totum impugnes*. Protagoræ autem scripta ab Atheniensibus publica animadversione cōbusta, Diogenes Laërt. & alii produnt. Theoph. lib. III. ad Autol. verba Protagoræ & caussam animadversionis narrat. Vsitatum verò in omni republ. benè constituta monumēta improbatæ lectionis comburere. Vlp. l. 4. § I. D. famil. hercisc. Antiochus Epiphanes libros Iudæorum comburi iussit. Maccab. II. Apud Romanos cura magistratus conquirere libros fatidicos, & igne comburere. Ita Numæ commentarii, quod sacra recepta convellere viderentur, Senatusconsulto à Petilio præt. cōcremati. Plutar. Numa. Liv. l. XIII. Sueton. Aug. cap. XXXI. Valer. lib. 1. Lactant. lib. II. cap. XXII. Ita libri Magorū igne aboliti Act. XIX. Eadē de causa Dioclet. scripta Christianorum flammis exstingui iussit. Euseb. Hist. lib. VII. Arnob. lib. IV. Idem lib. III. ait, non paucos fugisse libros Ciceronis, tanquam opinionum suarum præsumta vincentes, alios dixisse oportere statui per Senatum, ut igne abolerentur, quibus scilicet vetustatis auctoritas opprimeretur. Ita hæreticorum libri combusti l. 6. & 8. de Hæret. l. 3. C. de sum. trin. omnes itaque libri, qui morem maiorum everterent, aut alicui infamiam irrogarent, aut optimis moribus nocerent, flammis extincti. Seneca lib. x. controv. Scauri orationes combustas & Labieni libros incensos, tanquam nimiæ libertatis reos. Tacit. Annal. IV. Cremutii Cordi annales patres cremandos censuisse, quod Brutum laudasset, & Cassium ultimum Romanorum dixisset. & in Agric. Aruleni Rustici, & Herennii Senecionis libros in comitio, ac foro deustos, quod Thrasea, & Priscus Helvid. iis laudati.

Pag. 19. inclinatæ] MS. inquinatæ. Rom. Ed. illicitæ. Vlp. l. 1. D. de offic. præt. urb. *D. Seuerus rescripsit, eos qui illicitum collegium coïsse dicantur,*

pulchris illorum templa, & bustis consecrata sciebant. quod latissimè probare conatur Clem. Alexand. Protrept. Cæcilius verò more gentili loquitur. miré enim timebant & aversabantur luctuosa, & busta. inde Apul. Apol. petit à Mercurio, ut Æmiliano obiiciat, *omnia bustorum formidamina, omnia sepulchrorũ terriculamenta.* Ammian. lib. XXXI. *Ædificiis nullis tectis, sed hac velut sepulchra declinant.* sive quod in iis oberrare umbras mortuorum existimabant, & proinde frequentata magis, ad animarum evocationes, & incantationes. eas enim magno apparatu sacrificiorũ, quæ fusè describit Heliod. lib. VI. & Horat. lib. I. Sat. VII. illic peractas varii auctores tradunt. Ammian. lib. XIX. *Si quis per monumentum transisse vespere argueretur, ut veneficus sepulchrorumque horrores & errantium ibidem animarum ludibria colligens reus capitis interibat.* Sanè Dæmones circa sepulchra obversari præter Plat. Phædone, & ex eo Niceph. Greg. in Synes. περὶ ἐνυπν. Pausan. in Atticis, ubi de Miltiadis sepulchro. Clemens Alex. Protrept. Lactan. lib. II. cap. II. Theophylact. in Matth. cap X. produnt. siue quod pollui bustis verebantur. omnia enim luctuosa, infausta, & impura scito Pythagoræ. Diog. Laërt. Pythag. Lucian. de Dea Syria: ἢν μέν τις αὐτέων νέκυν ἴδηται, ἐκείνην τὴν ἡμέρην ἐς τὸ ἱρὸν οὐκ ἀπικνέεται. τῇ ἑτέρῃ δὲ καθήρας ἑωυτὸν, ἐσέρχεται.

Deos despuunt] Tanquam dira, & aversanda. Seneca ad Martiam cap. IX. Seu potius ut notet extremum contemtum & fastidium. Solebant enim Christiani ad visa Idola despuere, & exsufflare. Tertul. de Idolat. *Ipsius fidei conscientiam perrogemus, quo ore Christianus fumantes aras despuet, & exsufflabit, quibus ipse prospexit?* Prudent. περὶ στεφάνων.

Reponit

Reponit aras ad tribunal denuo
Ingressus ille ut hos paratus perspicit
Insufflat, ipsos ceu videret Dæmonas. Frequens in actis Martyr. Abdia Bab. & aliis.

Dum mori post mortem timent] Lucian. Pereg. πεπείκασι αὐτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι. παρ' ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὐτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί.

Fallax spes]Simili modo ridet Christianos Lucian. Philop. & inter alia ipsorum κενὰς ἐλπίδας. ita enim cum Cæcilio appellat.

per universum orbem] Ingens Christianorum multitudo. Tertull. Apol. *Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatiū, senatum, forum.* Idem: *Obsessam vociferantur civitatem in agris, in castellis, in insulis Christianos, omnem sexum, ætatem, conditionem, etiam dignitatem transgredi ad hoc nomen mœrent.* eadem lib. ad Scapul. & Chrysost de Babyla martyre.

Pag. 20. coitionis] Christianorum cœtus, Vlp. collegia. Arnob. conventicula, apud Euseb. Hist. VII. ὑδαμῶς ἐξέσται ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι.

libidinum religio miscetur] Theoph. III. ad Autolycum: φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, καὶ διαφόρῳ μίξει ξυνόντας.

promiscue appellant fratres, ac sorores] Lucian. Pereg. ὁ νομοθέτης ὁ πρῶτος ἔπεισεν αὐτοὺς. ὡς ἀδελφοὶ πάντες εἶεν ἀλλήλων. Rectè verò Cæcilius ex fratrum, & sororum appellatione stupra, & libidines auguratur ita enim profanis hæc nomina usurpata, unde Martiali nomina nequiora. lib. II. epigr. IV. *Fratrem te vocat, & soror vocatur, Cur vos nomina nequiora*

tangunt? Ita apud Tibull. Petron. & alios. Quid vero causæ, quod sacra hæc nomina ad amores, & libidines traxerint, docet Scholiast. Lycophronis: τὰς ξένας ἀδελφὰς τὰς ἐρωτικὰς ποιοῦσιν. αἱ γὰρ ἐρῶντες φιλοφρονοῦσαι λέγουσιν: ἀδελφὸς μοῦ, καὶ συγγενὴς μοῦ ἐστιν.

maxima, & varia] MS maximè nefaria.

turpissimæ pecudis caput] Caput asini, sive, ut Tacit. effigiem animalis, quo monstrante sitim depulerant, Iudæos adorasse plurimi veterum tradiderunt. rei originem fabulis involutam narrat Tacitus lib. V. Plutarch. ridiculè eius rationem quærit Sympos. lib. IV. At longè graviora, quæ Suidas ex Damocrito Historico refert, non tantum Iudæos caput asininum coluisse, sed hostias quoq; humanas ei immolasse. Eadem repetit in Iudas. Sed mendacium diluit Ioseph. lib. II adversus Appion. Ab iis ergo derivatum in Christianos tanquam Iudæorum traduces. Huc pertinet, quod is qui vellet relinquere Iudæorum religionem, asino albo veheretur per eorum synagogam, solenni sabbati die. Suidas in Zenone.

parentis sui adorare naturam] Natum ex eo, quod in exomologesi sese prosternebant. Tertull. de Pœnitent. *Itaq; exomologesis prosternendi, & humilificandi hominis disciplina est. De ipso quoque habitu atq; victu mandat; ieiuniis preces alere, lachrymari, presbyteris advolui, & caris Dei adgeniculari.*

naturam] Hieron epist. LXI. *Pars corporis nostri secretior φύσις, a nobis natura dicitur.* Apul. Miles. II. *natura crescebat.*

certe occultis, ac nocturnis sacris] Favere enim sceleri tenebræ videntur. Hinc illa apud Horat. improba vota: *Noctem peccatis, & fraudibus obiice nubem.* hac ratione poëtæ fingunt noctē generasse dolores fraudem, mendacia. Hesiod. Theog. Apollod. I. Biblioth.

& qui hominem summo supp.] Lucian Peregr.

Et cru-

Et crucis ligna feralia] Hoc ignominiosè Christianis obiiciebant, quod Athanas. adv. gentes longo sermone refellit.

Pag. 21. hac conscientia sceleris pignerantur] Gentiles ratione sui moris arbitrabantur Christianos sanguine hausto ad fœdus oppignerari. ideo illis, quos fama erat sanguinem bibere ex communione eucharistiæ, illicitas coniurationes, & sacramenta obiiciebant. Plin. epist. de Christian. *Seq; sacramento non in scelus obstringere, sed ne furta, ne latrocinia committerent.* Tertull. confœderationem vocat & de Cor. mil. Sacramentum eucharistiæ.

Cirtensis] Cirta Numidiæ, celebris Synodo, cuius acta recitat Optat Milevit.

convivium caluit] MS. incaluit.

Pag. 22. nullas aras, templa nulla] Arnob. lib. VI. *consuestis crimen nobis maximum impietatis affingere, quod neq; ædes sacras venerationis ad officia construamus, non Deorum alicuius simulacrum constituamus, aut formam, non altaria fabricemus, non aras, &c.* Christiani non habebant templa dedicata, & consecrata ritu ethnico, suas tamen basilicas, seu, ut ipsi appellant, κυριακὰ habuisse satis constat, eaque frequentasse, nisi quatenus persecutione impedirentur. tunc enim ad domus privatas confugiebant. August. contra Donatist. *Domum priuatam Christianis congregandis præstitam constituit tempore persecutionis.* D. Lucas Actor. I.

nulla simulacra] Lamprid. Alex. Seu. *Christo templum facere voluit, eumq; inter Deos accipere, quod & Adrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulacris iusserat fieri.*

Pag. 23. ut sit Romanis hominibus captivus] MS. R. nominibus. Emenda: numinibus. Cic. pro Flacco: *Stantibus Hierosolymis, pacatisq; Iudæis, tamen*

istorum

istorum religio sacrorum à splendore huius imperij, maiorum institutis abhorrebat, nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis, quam cara Diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata, quod serua.

Pag. 24. nec intersit utrum feræ] Petron. *Tanquam intersit periturum corpus qua ratio consumat, ignis, an fluctus, an mora. Quicquid feceris, omnia hæc eodem ventura sunt. feræ tamen corpus lacerabunt? Tanquam melius ignis accipiat.* Seneca de fortuitis.

Pag. 25. quis unus ullus ab inferis vel Protesilai sorte remeavit] MS. non agnoscit τὸ ullus. Hac vulgari quæstione ad infirmandam carnis resurrectionem Christianos fatigabant. Theophil. I. ad Autolycum. ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαί σε νεκροὺς ἐγείρεσθαι. φὴς γὰρ δεῖξόν μοι κἂν ἕνα ἐγερθέντα ἐκ νεκρῶν, ἵνα ἰδὼν πιστεύσω.

Pag, 26. opere fame] Scribe: ope, re, fame. talem describit χιλιόχαρμον Lucian. Philop. ἔπεστι δὲ τοὔνομα χιλιόχαρμος, τριβώνιον ἔχων πολύσαθρον, αὐχμηρόν τε, καὶ ἄοικος, μέτεισι, τοῖς ὀδοῦσιν ἐπικροτῶν, ὡς ἐπιδείξατέ μοι τις κεκτημένον, ἐξ ὁρίων πυρ... Multi inter Christianos pauperes. Tatian. adu. gent. Theodor. serm. VIII. Hinc illæ διακονίαι apud S. Paul. II. Cor. cap. IIX. & IX. Vide Augustin. de oper. monachorum.

dissimulat, non vult] Vulgare convicium, quo exagitabant Christianos, cum miseriis premerentur. Si tanta Dei vestri potentia, si vestri curam agit, cur persecutionem patimini, cur mortem. Hæc enim eorum verba refert Clem. Alex. Strom. IV. & invidiam copiosè amolitur.

querquero quateris] Apul. Apolog. Festus: Querquera. Agel. lib. ult. Cap. I.

ecce vobis minæ, ſupplicia, tormenta, & iam non adorandæ ſed ſubeundæ cruces, ignes etiam] Vſitata ſupplicia, quibus in Chriſtianos ſæviebant, recenſet Tertull. Apolog. *Sic itaque nos ungula fodiant, cruces ſuſpendant, ignes lambant, gladii guttura detruncent, beſtiæ inſiliant, paratus eſt ad omne ſupplicium Chriſtianus.* his adde innumera tormentorum & pœnarum ingenia, quæ ſolers tyrannis excogitabat, prodita Martyr. Act. Euſeb. Prudent. & aliis, quorum meminiſſe animus horret. ea ſane crudelia, & inhumana Romanorum iudicia arguunt, non tamen omninò iniqua, ſi humana ratione conſideremus. Graviſſima cauſa, quæ ſævitiam Romanorum armabat, quod prudentiſſimi viri ſciebant, nulla regna firma, & ſtabilia ſine Deorum cultu, quem religionem vocabant. Illa itaque reipub. fundamentum publicæ pacis, & tranquillitatis vinculum, ſeu, ut Plutarchus adu. Colot. συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας, καὶ ἔρεισμα νομοθεσίας, in qua ſi vel minimum mutaretur, mutationem legum, & moris à maioribus traditi ſecum trahebat, quæ ſine reipubl. damno emergere non poterat. Hinc illa vulgaria legum capita: *Separatim Deos non habendos, neque novos.* Et Poſthumius apud Liv. lib. IX. *Patrum, avorumque ætate negocium magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri vetarent, omnem diſciplinam ſacrificandi, præterquam more Romano, abolerent. Iudicaſſe prudentiſſimos viros, omnis divini, humaniq; iuris nihil æque diſſolvenda religioni, quam ubi non patrio, ſed externo ritu ſacrificaretur.* quod ſemper accuratè in republ. obſervatum. Hinc illa Mecænatis ad Aug. apud Dion. lib. LII. ut ſemper, & ubique Deos κατὰ τὰ πάτρια colat, alioſque ad eundem cultum cogat. Auctores peregrinarum religionum ſuppliciis adficiat, non tantum Deorum cauſa, quos quiſquis contemnit, indubiè etiam alia non magnifaciet, ſed

etiam

etiam, quod qui nova numina introducunt, multis observationem peregrinarum legum suadent, unde coniurationes, & illicitæ coitiones oriuntur. Paulus V. Sentent. *Qui nouas, & incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moueantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur.* Sanè & apud Persas capitale fuisse novam religionem moliri, eaque de causa complures apud Athenienses, etiam fæminas, capite punitas auctor Iosephus II. adu. Appion. adeò ut communi gentium iure receptum fuerit, novas religiones opprimere, & earum autores delere. Euseb. lib. IV. *Omnes enim*, inquit Cicero, V. Verr. *religione mouentur, & Deos patrios sibi retinendos arbitrantur:* quod & Apollinis oraculo obseruandum acceperant. Ita enim Arist. Rhet. ad Alex. τὰ μαντεῖα πάντα τοῖς ἀνθρώποις προστάττει, κατὰ τὰ πάτρια ποιεῖσθαι τὰς θυσίας. quod & Cic. II. de Leg. fusè repetit. & Draconis lex apud Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. θεσμὸς αἰώνιος τοῖς Ατθίδα νεμομένοις θεοὺς τιμᾶν νόμοις πατρίοις. Hisce legibus rei Christiani, qui mores, & instituta maiorum firmamenta reipubl. evertere videbantur. Nocturni quoq; cætus promiscui mulierum & virorum non sine suspicione factionis. unde Tertull. Apolog. *In cuius perniciem conuenimus? hoc sumus congregati, quod & dispersi, cū probi, cum boni coeunt, cum pii, cum casti congregantur, non est factio dicenda, sed curia.* Ne dicam gentilium, opinione impios, qui dum unius Dei cultum suadent, omniū auferunt, quo non mediocriter labefactata reipubl. fundamenta. nulla enim res efficacius multitudinē regit, quam superstitio, quæ, si qua fides historiis, ad occupandos orbis ambitus par virtuti, & fortitudini auxiliū contulit. Adde lucifugos, & subtrahentes se imperii negociis, dum immortalia cogitant, mortaliū negligentes, à quibus omnino diversa Romanorū studia, qui cū in defendendis, & propagādis imperii limitibus

tibus laborant, Christiani abditi tenebris, sollíciti, ut cõveniebat, æternitatis incuriosi honorũ, & publicæ utilitatis, Deũ colebant; nec resistendis hostibus, depellendæ servituti, & morti pares, quippe qui velut relicto omni robore summo certamine funeri, & suppliciis sese offerebant. *Omnium ergo scelerum* perversa gentiliũ opinione *rei, Deorum*, ut Tertull. Apol. *Imperatorũ, legũ naturæ totius inimici, hostes publici, hostes generis humani* existimati, nempe quia Romanum Imperium totius orbis imperiũ, seu, ut Cic. pro Sylla, *Status orbis terræ, arx regũ, ac nationum*, vinculũ publicæ pacis, & ut Plin. lib. III. cap. V, de Italia, *Omnium terrarũ alumna, & parens numine Deum electa, quæ sparsa congregaret imperia, ritus molliret, & tot populorũ discordes, ferasq; linguas sermonis commercio traheret ad colloquia, & humanitatẽ homini daret, breviterq; una cunctarum gentiũ in toto orbe patria fieret.* Hostes ergo naturæ, & humani generis, qui hoc imperium evertere conantur, quod Christianis falsissimo crimine obiectum. Nummi Dioclet. hac inscriptione: *Nomine Christianorum deleto, qui rempubl. evertebant.* Omitto illorum multitudinem imperio delendo maiorem. Sane Tertull. Apolog. *Si*, inquit, *hostes agere vellemus, deesset nobis vis numerorum, & copiarum? plures nimirum Mauri, & Marcomanni, ipsiq; Parthi, quam totius orbis?* Hæ, & aliæ causæ, quas collegit Tertull. Apol. cur Romani magistratus in Christianos variis suppliciis, & tormentorum ingeniis sæviebant, ut eos aut funditus delerent, aut exemplis deterrerent. Sed Christiani *optantes ea, quæ Deus repromittit, consequi*, inspirati auxilio divino cum hac sævitia facile concertarunt, & felici examine per totum orbem terrarũ ultra solis vias, & Oceani limites sese effuderũt. Inter omnes tamẽ pœnas eminebat ignis & crucis suppliciũ; servile quidem utrumq;, gravius tamẽ ignis; quod adhibitum

cum

cum atrocius deliquissent. Hirtius l. de bello Hisp. Servum, qui dominum iugularat vivum combustum. Petron. *Ignis pœnam gravissimam credimus ubi servis irascimur* l. 79. C. Theod. de Decurion. l. un. C. de rap. virg. l. 7. C. de delat. Vsitata autem hæc supplicia in Christianos, & quasi illorum propria ex Actis Mart. & Tertull. Apolog. videmus. ideoque & lib. de Anima, patibula & vivicomburia coniunxit. & lib. ad Scap. *Pro tanta innocentia, pro veritate crematur, quod nec sacrilegi nec hostes publici veri, nec tot maiestatis rei pati solent.* Ambros. epist xxvi. neque uno modo & facili perierunt, sed variis commentis aucti cruciatus. Continuo tamen igne, sive lento & per intervalla iterato combusti, continui species variæ, quas narrant Tacit. xv. Annal. Euseb. Histor. lib. iv. in passione Polycarpi Martyrolog. Rom. passione S. Amphiani, & Vrsicii, Prudent. περὶ στεφάνων Hym. III. & passim Martyrum acta. hinc apud Vict. Vtic. *perpetuo suspendio crematus est.* Lenti meminit D. Augustin in Ioan. *Non occisus est cito, sed cruciatus est in igne, diu vivere permissus est, imo non diu vivere permissus est, sed tarde mori compulsus est.* Sed quod hoc gravissimo supplicio in Christianos sævierint, non tam crudelitatis, quam legum Romanarum, quibus ita sancitum erat. Paulus lib. V. Sentent. ad l. Cornel. de Sicar. *Magicæ artis conscios placuit bestiis obiici, aut cruci suffigi, ipsi magi vivi exuruntur.* Vlp. l. 6. D. ad. l. Iul. pecul. *Scio multos ad bestias damnasse sacrilegos, nonnullos etiam vivos exussisse.* Salvian. de Provid. lib. vii. *Latro aut sacrilegus cum flammis exuritur, suis criminibus concrematur.* Magi ergo & sacrilegi vivi comburuntur, & Christiani qui magi & sacrilegi existimati. Sueton. Ner. *Christiani genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ.* Prudent. περὶ στεφ. Hym. x. Tertull. Apolog. *Sacrilegii & maiestatis rei convenimur.*

utimur. Minuc. *Hæc sacra sacrilegiis omnibus tetriora*. Ita passim aliis Christiani malefici. Quanquam hanc pœnam sacrilegis irrogatam non fuisse existimem, nisi gliscente nequitia, & sceleribus, quæ grauioribus pœnis compesci oportuit; video enim negari à Tertul. Sed de his alias plenius.

voluptatibus abstinetis] Tertull. de Hab. mul. *Spectaculorum voluptates*. Vopisc. in Aurel. *voluptates ludorum scenicorum*.

convivia publica absque vobis] Huic probro egregiè respondet Tertull. Apol. *Grande officium toros in publicum educere, vicatim epulari, ciuitatem taberna habitu oboiefacere, &c.* Emenda: halitu.

Pag. 27. præcerptos cibos] Tertul. de Spectac. *Non sacrificamus, non parentamus. Sed neque de sacrificato & parentato edimus, quia non possumus cœnam Dei edere & cœnam Dæmoniorum*. Idem de præscript. adu. Hæret. Apul. Milef. IV. *Sacrificales epulas*. D. Paul. I. ad Corinth. cap. IIX. Clem. Alex. Pæd. lib. II. cap. I. Porphyr. apud Euseb. de præpar. Euang. lib. IV. cap. IV.

nec caput coronis nectitis] Ritus vulgaris. Tertull. de cor. mil. Clem. Alex. παιδαγ. lib. II. Plin. lib. XXI. Athen. & alii.

non corpus odoribus] Vnguenti usus varius unctioni corporis, & mixturæ cibi, & potus. Athen. Plin. Lucian. Nigrino. Plutarch. Sympos. Adhibita autem potissimum unguenta fœtori pellendo, ideoque & cibis miscebant, ut halitum oris ex ingluvie contractum pellerent. Plin. lib. XIII. cap. I. & lib. XI. cap. LIII.

reservatis unguenta funeribus] Tertul. de Idolol. *Pigmenta nobis ad solatia sepulturæ usui sunt*. Apolog. *Sciunt Sabæi, pluris & cariùs suas merces*

Christianis sepeliendis profligari, quam Diis fumigandis. Prudent. Cathem.

coronas sepulchris denegatis] Huius moris meminit Lucian. Nigrino: οἱ μὲν ἐσθῆτας ἑαυτοῖς κελεύοντες συγκατακαίεσθαι, ἔνιοι δὲ καὶ στέφειν τὰς στήλας ἀνθέσιν. & Scytha: οὐ μέγα τι χῶμα, καὶ ἡ στήλη χαμαὶ πάλαι ἀλλ' ἐστεφανωμένη ἀεί. eadem περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων. Quanquam verba Octavii, quibus hisce respondet, innuant hæc potius de mortuorum coronis capienda esse.

pallidi, trepidi] Prorsus his similia de Christianis Lucian. Philopat. ὁρῶ ἄνδρας ἐπικεκυφότας, καὶ κατωχριωμένους. & quod apud eundem sequitur: ἔφασκον γὰρ, ὥσπερ τινὰ λύπην ἀγγελίαν ἀγαγεῖν μέν. ἐφαίνοντο γὰρ οὗτοι, ὡς τὰ κάκιστα εὐχόμενοι. &c.

desinite cœli plagas, satis est pro pedibus aspicere] Apud Cic. II. de Diu. *Quod est ante pedes nemo spectat, cœli scrutantur plagas.* Seneca de morte Claud. *Cœli scrutatur plagas, Deus fieri uult.* Ita Lucian. Philop. Christianos per risum appellat αἰθεροβατοῦντας, & αἰθερίους.

& mundi fata rimari] Hinc ille risus apud Lucian. Philop. ubi ita Critias Christianos alloquitur: ὑμεῖς πεδάρσιοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθορῶντες, ὀξυδερκέστατοι· καὶ ταῦτα νενοήκατε. πῶς δὲ τὰ τοῦ αἰθέρος; μῶν ἐκλείψει ὁ ἥλιος, ἡ δὲ σελήνη κατὰ κάθετον γενήσεται;

Quod supra nos] Lactant. lib. III. cap. XIX. Xenoph. IV. Ἀπομνημ.

quod oraculum] Tò Oraculum Rom. Ed. delet.

Pag. 28. Simonidis Melici] Vide Cic. 1. de Nat. Deorum.

Pag. 29.

Pag. 29. renidens [MS. renitens.

homo Plautinæ prosapiæ] D. Hieron. specie proverbii usurpasse videtur epist. XLIIX. *Plautinæ familiæ columen*. & epist. XLVII. *Inuenta sunt Plautinæ familiæ, & scholæ tantum ad detrahendum*. Ab eo quod Plautus ad moles manuarias pistori se locasse dicitur.

pistorum præcipuus] Varro I. de vita pop. Rom. apud. Non. Pinsere. *Nec pistoris nomen erat, nisi eius, qui ruri far pinsebat*. Ita quod Terentius And. *in pistrinum dabo*. Plaut. Epid. Sc. Rem tibi. *pistori dabo*. Ergo antiquitus pistores, qui farinam pinsebant, sive qui pistrinum exercebant. Vlp. l. I. §. 9. D. Depositi. pistrinarii. Sed postea pistores, etiam ἀρτοποιοὶ dicti. Vtrumque coniunxit Martialis Epig. XVI. lib. IIX. *A pistore, Cipere, non recedis, Et panem facis, & facis farinam*. Idem Martial. lib. XII. *Vendit pueris ientacula pistor*. Glossæ ἀρτοποιὸς *Pistor, Panificus*. Plin. lib. XXII. cap. IV. *Est & lotometra, ex cuius semine simili milio fiunt panes in Ægypto a pastoribus aqua vel lacte subacto*. Emenda: *a pistoribus*. apud eundem Plin. pistrinæ, tabernæ pistorum lib. XIX. cap. VIII. *Gith nascitur pistrinis*. Varii autem pistores, Dulciarii, Apul. lib. X. Mil. *Pistor dulciarius, qui panes, & mellita concinnabat edulia*. Placentarii. Glossæ: Πλακουντοποιὸς *Placentarius, Dulciarius*. Firmic. Astron. lib. IIX. *Faciet pistores dulciarios, conditores*. Veget. lib. I. cap. VII. Libarii, crustularii. Sen. epist. LVI. *Iam libarii varias exclamationes, & botularium, & crustularium, & omnes propinarum institores*. Scriblitarii. Afran. apud Non. Lucuns. Ex his recte capimus iocum Plauti in Capt. Sc. Advorte. ubi ait opus esse militibus pistoriensibus, paniceis, placentariis, turdetanis, ficedulensibus. Vides pistorienses etiam coquos complecti. nam coqui, & pistores apud antiquos iidem, ut notat Festus

in Coquus. Apul. quoque Milesf. x. coquum, & pistorem coniunxit. & indubiè Arnob. lib II. *Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchristarios, mulciones, lanios*? Scribendum enim censeo: *coquos, panarios, crustarios*. Glossæ: ἀρτοπώλης *Panarius*. & apud Varronem de ling. Lat. IV. Panarium, ubi panes seruabant. Crustarii à crusta, ut crustularii. Genera autem pistorii operis Plin. pistrinarum opera appellat. nam pistrinæ, ut dixi, tabernæ pistorum. lib. XIIX. cap. IX. *E siligine lautissimus panis, pistrinarumq; opera laudatissima*. Ea & varii operis, & formæ, unde Martial. *Mille tibi dulces operum manus ista figuras Extruit*. & Manil. lib. V. in genitura pistoris. *Atque unũ genus in multas uariare figuras*. Plinius cælaturas vocat. lib. XIX. cap. IV. *E frugibus quoque quoddam alimentum sibi excogitasse luxuriam, superq; pistrinarum operibus, & calaturis vinere*. Varro IV. de ling. Lat. *Panis, quod primò figuras faciebant mulieres in panificio Panis*. Sed ipsa placentarum & dulciorum forma varia. Apul. lib. x. *Hic panes, crustula, lucunculos, hamos, lacertulos. & complura scitamenta mellita*. ita circuli apud Varronem. apud Clem. Alex. protrept. σησαμαῖ, καὶ πυραμίδες, καὶ πολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα. Arnob. lib. II. *Vt spirulas, & botulos facerent, isicia, castellamenta Lucanica, suminatam cum his carnem, & glaciali conditione tuceta*. Puto corrigendum: *castellamenta, lucanicas, suminatam*. Castellamenta, planè ut πυραμίδες Clementi. nam non tantũ dulciaria diversis figuris confecta, sed & farcimina. apud Apicium lib. II. *circelli isiciati*, & : *circelli rotundi*. Lucanicæ notæ ex Mart. & eodem Apic. At πολύπαι Clementis, plane sunt Petronii *melliti globuli*: *Mellitos verborum globulos, & omnia dicta, factaq;, quasi papauere, & sesamo sparsa*. nam melle cum papavere mixto in condiendis dulciariis usos auctor est Acro in Hor. de arte poët.

poët. ubi ait: *Mel cum papauere mixtum in placenta sæpe offendere.*

&incredibili] Rom. & in incredibili.

Pag. 30. culpam iudicis] Lege: iudicii.

ex altero latere] Rom E. lateat.

Pag. 31. Si potest refutari] MS. reputare. Rom. reputari.

ut potero, pro viribus] τὸ ut potero, videtur superfluum.

lumine diluamus] MS. in lumine. Rom. flumine.

Pag. 32. Diffinditur] Rom. Defunditur. Sententiam Minucii elegantissimè expressit Oppian. ἁλιευτ. III.

> —— ἔικελος ἀνδρὶ
> Κείνῳ, ὅς ἐν τριόδοισι πολυτρίπτοισι κυρήσας
> Εστη ἐφορμαίνων, κραδίη δέ οἱ ἄλλοτε λαιὴν,
> Αλλοτε δεξιτερὴν ἐπιβάλλεται εἰς ὁδὸν ἐλθεῖν.
> Παπταίνει δ' ἑκάτερθε, νόος δέ οἱ ἠύτε κῦμα
> Εἱλεῖται, μάλα δ' ὀψὲ μιῆς ὠρέξατο βουλῆς.

Vide Zenob. & Suid. ἐν τριόδῳ εἰμι.

Pag. 33. Adeò divites] Rom. At vero diu.

aurum suscipere] Rom. Suspicere.

ingenium non dari facult.] Tatian. πρὸς ἕλληνας. πάντες οἱ βουλόμενοι φιλοσοφεῖν παρ' ἡμῖν ἄνθρωποι, καὶ τὸ ὁρώμενον δοκιμάζομεν, οὐδὲ τοὺς προσιόντας ἡμῖν ἀπὸ σχήματος κρίνομεν. τὸ γὰρ τῆς γνώμης ἐῤῥωμένον παρὰ πᾶσιν εἶναι δυνατὸν λελογίσμεθα.

cum non disputantis auctoritas] Cic. 1. de Nat. Deor. *Non tam auctores in disputando, quam rationis momenta quærenda sunt.* Theoph. initio lib. 1. ad Autol. Arnob. lib. 1.

Sermo & ratio per quæ Deum agnoscimus] Ambrosius lib. v. epist. 38. Processit postremus creaturarum homo specie gratus, mente sublimis, ut omni esset creaturæ miraculo, in quo ad similitudinem æterni Dei, νοῦς esset æternus, humana specie amictus. &c.

Quid enim potest esse tam apertum] Vulgaria hæc argumenta, quibus omnes ferè, qui adversus gentes scripserunt, & alii auctores, in adstruenda divinitate usi sunt, quorum verba adducere supervacuum existimo. Auctor lib. de mundo. Augustin. lib. III. & lib. xv. cap. iv. de trinitate. Hieron. in Eccles. cap. III. Verba autem Minucii expressa ex illis Cic. II. de Nat. Deor. *Quid potest esse tam apertum, tamq; perspicuum, cum cœlum suspeximus, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur.*

Quæ sunt infra, circaq;] Pacuuius apud Var. de ling. Lat. *Hoc vide circum supraq;, quod complexu continet terram.* Lucret. lib. I. *Denique iam tuere hoc circum supraq;, quod omnem Continet amplexu terram.*

Vide & annum] Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. XLII Theodor. orat. II. Augustin. de vera relig. cap. XXIIX. *Non frustra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinem syderum, candorem lucis, dierum, & noctium vicissitudines, lunæ menstrua curricula, anni quadrifariam temperationem quadripartitis elementis congruentem, tantam vim seminum species numerosq; gignentium, & omnia in suo genere*, &c.

labore] ἐκλείψει. Virgil. II. Georg. *Defectus solis varios, lunæq; labores.* Lunam enim laborare putabant, quoties deficiebat, ideoque clamore, & tinnitu æris ei succurrebant. Seneca Hippol. *Tractam Thessalicis carminibus rati Tinnitus dedimus, tu fueras labor.*

Iuven.

Iuven. Sat. VI. — *Laboranti poterit succurrere Luna.* Ambros. sermone XXCIIX. rationem huius moris reddit auctor problematum, quæ Alexandri Aphrod. nomine circumferuntur, probl. XLV.

Quid tenebrarum] Expressum ex illis. Cic. II. de Nat. Deor. *Iam dies noctisq; vicissitudo conservat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi.*

metendique tempus inducant] MS. indicant.

verum etiam sentiri, perspici] Cic. II. de Nat. Deor. *Quæ non modo ut fierent ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt.*

Quid cum ordo temporum] Athanas. longa oratione hoc diduxit: Verissimum est, inquit, æstimare Deum, qui συμφωνίαν istam operatur, quem licet subtractum oculis non cernamus, ordo tamen, & concentus τῶν ἐναντίων ducem, & principem fatetur.

Pag. 36. alias armatas cornibus] Cic. II. de Nat. Deorum. *Animantium alia coriis tecta, alia villis vestita, alia spinis hirsuta, pluma alias, alias squama videmus obductas, alias cornibus armatas, alias habere effugia pennarum.* Plin. Procem. lib. VII. Ambros. Hexam. lib. VI.

Spicatas aculeis] Glossæ: *Spico, acuo, abrado.* Vide Seru. ad illa Virg. I. Georg. *Ferroq; faces inspicat acuto.* Gratius de Venatione: *Spicant hastilia dentes.*

Pag. 37. sensus velut in arce] Cic. II. de Nat. *Sensus interpretes, ac nuncii rerum in capite tanquam in arce collocati sunt. Oculi tanquam speculatores altissimum locum obtinent &c.*

Quædam unicuique lineamenta deflexa] Firmic. Astron. lib. I cap. III. *Cum sit unico omnium necessitudo sanguine iuncta diuersa tamen formarum designatione cernuntur. Nec inuenitur aliquis ita similis, ut non vultus eius ab alterius vultu ex aliqua parte dissentiat.*

Britannia sole deficitur] Strabo. lib. IV. In Britannia sereno etiam cœlo aërem caliginosum, ὥστε δι' ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τρεῖς μόνον ἢ τέτταρας ὥρας τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁρᾶσθαι τὸν ἥλιον. Getulicus in epigrammatibus de Britannis apud Probum in I. Georg.

Non illic artes verno ferit aere cornu,
Gnosia nec gemini præcedunt cornua tauri,
Sicca Lycaonius resupinat plaustra Bootes.

maris tepore recreatur] Mari inclusus est tepor, qui agitatione excitatur. Cic. II. de Nat. Deor. *Maria agitata ventis, ita tepescunt, ut intelligi facilè possit in tantis illis humoribus inclusum esse calorem, nec enim ille externus, & aduenticius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus.* Hinc intelligenda illa Persii Sat. VI. *Mihi nunc Ligus ora Intepet, hybernatq; meum mare.* Malè enim hæc Persii cepit eius interpres Cornutus, quasi dixisset, Liguriam in brumali frigore tepidum cœlum præbere. Nam Persii mens est secessisse se in Liguriam, & illic hyemare, quam sibi ait intepere tanquam infestatam frigore, & tempestatibus. Nam mare tempestuosum, & vento agitatum, intepescere dicitur.

Ægypti siccitatem] Cic. II. de Natura Deor. *Ægyptum Nilus irrigat, Mesopotamiam fertilem efficit Euphrates. Indus vero non aqua solum agros lætificat, & mitigat, sed etiam conserit. magnam enim vim seminum dicitur secum deportare.* Hæc expressit Minucius, ideo facile persuaderi mihi patior

verba

verba Minucii glossematis inquinata. Nam illa, pro imbribus pensat, interpretantur verbũ, colit. Deinde non Indus flumen, sed Indum flumen, ut Horat. flumẽ Rhenum. flumen Metaurum. Cæsar flumen Rhodanum. I. de bello Gall. *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit.* ita enim legendum, non, qui in flumen Rhodanum influit. Ammian. lib. XV.

Quod si ingressus] Cic. *An vero si domum magnam, pulchramq; videris, non possis adduci, ut etiamsi dominum non videas, &c.* Athanas. Theophil. lib. I.

Pag. 38. Quando unquam regni societas] Allusit ad illa Lucani:

Nulla fides regni sociis omnisq; potestas.
Impatiens consortis erit.

Omitto Persas] Herodot. lib. III. Iustin. I. Val. Max. lib. VII. cap. III.

Pag. 39. Hic nec videri potest] Imitatus est illa Tertull. Apol. *Invisibilis est, etsi videatur: incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur: inæstimabilis, etsi humanis sensibus æstimetur. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est oculis, quibus occupatur, & manibus, quibus contaminatur, & sensibus, quibus invenitur. Quod vero immensum est, soli sibi notum* Vide Lactant. ad illa Statii Thebaid. IV. —*summum quem scire nefastum Illum sed taceo.*

dum inæstimabilem dicimus] Prudent. hym. X.

Deus perennis res inæstimabilis
Non cogitando, non videndo clauditur,
Excedit omnem mentis humanæ modum.

Merc. Trismeg. Pæmand. Deus ἀχώρητος, ἀφαντασίαστος, καὶ ἀφανὴς, οὐδὲ ἀκουστός, οὐδὲ λεκτὸς οὐδὲ ὁρατὸς ὀφθαλ-

μοῖς. ἀνεκλάλητος, ἄῤῥητος, σιωπῇ φωνούμενος. Hierem. cap. XXXIII. Clemens Al. Strom. V. Iustin. Parænet.

Nec nomen Deo quæras] Cyprian. & MS. Dei. Iustin. Apol. II. ὄνομα γὰρ τῷ ἀῤῥήτῳ θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν. Εἰ δέ τις τολμήσειεν εἶναι λέγειν, μέμηνε τὴν ἄσωτον μανίαν. eadem in Parænet. & lib. de monarch. Dei. Symplic. in Epict. ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπισῆσαι χρὴ ὅτι τῷ πάντων αἰτίῳ ὑπὲρ πάντα ὄντος τὰ ὄντα, οὐδέν ἐστιν οἰκεῖον ὄνομα.

Illic vocabulis opus est] Attalus interrogatus τί ὄνομα ἔχει ὁ θεός; ἀπεκρίθη, ὁ θεὸς ὄνομα οὐκ ἔχει ὡς ἄνθρωπος. Euseb. lib. V. in epist. Mart. Lugd.

Pag. 40. Audio vulgus] Tertull. Apol. Et quod Deus dederit, omnium vox est. Iudicem quoq; contestatur illum, & Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. eadem repetit lib. de testim. animæ. Vide Lactant. lib. II. cap. I. Plato Alcibiade I. Ἀλλὰ πῶς χρὴ λέγειν; ΣΩ. ὅτι ἐὰν θεὸς ἐθέλῃ.

talem esse mortalium mentem] Hom. Odyss. Σ.

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Quos versus Cic. apud. Augustin. de civ. Dei cap. VII. vertit. Archilochus autem ita imitatus est; τοῖος ἀνθρώποισι θυμὸς γλαῦκε Λεπτίνεω παῖ γίνεται θνητοῖσ' ὁκοίην Ζεὺς ἐφ' ἡμέρην ἄγει. Quod Plutarchus in Homero & Theo Sophista in Progym. notant. Vide Max. Tyr. Orat. I.

proximius verius] Forte: proximius veris. Verba Virg. Æn. VI.

Idem alio loco] Georg. IV. Vide Probum in ecl. VI. & Serv. IV. Georg.

Hæc enim vera sunt] Rom. Hæc enim eius verba sunt.

Quam

Quam mens, & ratio] Iustin. Apol. II. Clem. Protrept. Tertull. Apol. Theophil. lib. II. ad Aut. Hermes Pœmand. Ὁ δὲ νοῦς ὁ θεὸς ἀπεκύησε λόγῳ ἕτερον νοῦν δημιουργόν. ὃς θεὸς τοῦ πυρὸς, καὶ πνεύματος ὢν ἐδημιούργησε διοικητάς τινας ἑπτὰ &c. Tatianus Spiritum inesse stellis, angelis, hominibus, illum quidem unum, sed tamen certis differentiis distinctum. Auctor lib. de mundo appellat δύναμιν διὰ πάντων διηκοῦσαν. Sed de his latius lib. De anima mundi.

rerum initium aquam dixit] In quo secutus Orpheum, cui Oceanus creator omnium. Hasce autem opiniones varias de rerum initiis, & earum moderatore Deo collegerunt ferè omnes qui adversus gentes scripserunt, ne necesse habeam illos toties laudare. Cic. I. de Nat Deorum: *Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsiuit, aquam dixit esse initium rerum. Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* ubi veteres libri scribunt: *qui primus de naturalibus.* Vitru. lib. II. cap. II. Plutarch. de plac. Philos. Diog. Laërt. Salvianus I. de Providentia. Sext. Philos. Hypotyp. lib. III.

Anaxagoræ] Huius opinionem, ut aliorum Philosophorum, recitat Hermias διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων. Niceph. in Synes. περὶ ἐνυπνίων. Euseb. lib. III. cap. III. παρασκ.

Pag. 42. animalium omnium vita capiatur] Lactant. lib. I. Cap. V. *Pythagoras definiuit quod esset Deus: Animus per uniuersas mundi partes omnemq; naturam commeans atque diffusus, ex quo omnia quæ nascuntur, vitam capiunt.* Iisdem verbis Saluian. I. de Provid.

imagines fundat] Cic. *Quid Democritus, qui imagines, earumq; circuitus in Deorum numero refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat.*

Aristoteles Ponticus variat, alias mundo, alias

alias menti divinæ tribuens principatum] Hæc MS. non agnoſcit, & delenda ſunt ut ſuperflua.

cæterarum rerum] Rom.Ed. delet τὸ cæterarum.

Xenophon] IV. Απομνημ.

Pag. 44. terrenorumq; fabricator quem & invenire difficile] Platonis verba: τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. eadem Hermes Pæmand. Iuſtin. Paræn. Platonem illa hauſiſſe ex Moyſis,& Ægyptiorum diſciplina ſcribit. Clem. Protrept. Apud Hebræos enim Dei nomen ἀνεκφώνητον. Baſil. περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος cap. XIIX.

Pag. 45. equos ſuis hominibus] Fortaſſe: ſemihominibus.

dum reges ſuos] Scholiaſt. Lycoph. τοὺς βασιλεῖς δ' ἀνέκαθεν Δίας ἐκάλουν πάντας.

eorum memorias inſtantius retinere] MS. in ſtatuis. quomodo & Carrio correxit. Eandem verò originem ſuperſtitionis,& idolatriæ tradunt Athenag. Apol. Athanaſ. adu. gentes. Prudent. II. adu. Symm. Lactant. lib. I. cap. XV. & Fulgent. I. Mytholog. ex Diophante Hiſtorico iiſdem penè verbis. ubi ſcribendum: *Nam & Nicanor Muſicus in χειρογματοποιῶν libro Muſicæ artis, quem ſcripſit, ait: Dominum* (Lactant. in III. Theb. Stat. Deum) *doloris prima compunctio finxit humani generis. Exin inueteratus error humanis pedetentim conſertus diſciplinis barathro quodam inſana credulitatis prolabitur.* Hæc miré corrupta ſunt apud Fulgent.

Pag. 46. Lege Stoicorum ſcripta, vel ſcripta ſapientum] MS. & Rom. Hiſtoricorum ſcriptam, quam

quamvis Stoici Physiologi, reliqua indubiè è glossa irrepserunt.

ob merita virtutis aut muneris] Lactant. lib. I. cap. IIX. *Nimirum quia reges maximi, ac potentissimi fuerunt, ob merita suarum virtutum aut munerum, cum cari fuissent iis, quibus imperitauerant, in memoriam sunt consecrati.* Athanas. adu. gentes: εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπήσονται, καὶ μεγαφρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν εὑρεθεῖσι τῷ βίῳ χρησίμοις λέγοντες διὰ ζῶντ' αὐτοὺς, καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, οἳ τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμοι γεγόνασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην ἐσχηκέναι. Αρτεμις δὲ τὴν κυνηγετικὴν, καὶ Ἥρα στολισμόν. Euseb. lib. I. cap. VI. Theodoret. serm. III.

Euhemerus exequitur] Cic. I. de Nat. Deor. Sext. Empir. lib. IIX. Plutarh. I. de Plac. Philos. Theodor. Serm. II. Euseb. lib. II. & X. Præpar. Euang. Lact. lib. I. cap. XI. Augustin. de Civ. Dei libro VI. cap. VII. & alii.

Phariæ Isidis] Apud Tertull. Apol. Pharia Isis. non, farrea.

Pro Diis assumtos in Deos loquitur] Rom. prodigiis. Illa, pro diis, inducenda sunt.

Qui errando inventis novis frugibus] Rom. delet vocem frugibus. Plin. lib. XXV. *Singula quosdam inuenta Deorum numero addidere.* Euseb. I. cap. VI. præp. Euang.

Perseus Philosophatur] Cic. I. de Nat. Deorum. *Perseus eos dicit esse habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vita cultum esset inuenta, ipsasq́; res utiles Deorum vocabulis nuncupatas.*

iisdem nominibus] Vide Varr. IV. de ling. Latin.

insigni volumine ad matrem] Athenag. Apolog.

polog. Epiſtolam appellat. quem vide, & Auguſtin. de Ciu. Dei, lib. IIX. cap. V. lib. XII. cap. X.

& diſpicis Iſidis] Diſpex ὀξυδλέπτης. Rom. Ed. & MS. Diſpice Iſidis ad hirundinem. Iſis mutata in hirundinem. Plutarch. περὶ ἴσιδος. αὐτὴν (ἴσιδα) γενομένην χελιδόνα τῇ κίονι περιπέτεσθαι καὶ θρηνεῖν.

Siſtrum] Apul. XI. Mil. deſcribit: *Æreum crepitaculum, cuius per anguſtam laminam in modum balthei recuruatam traiecta media pauca virgula criſpante brachio tergeminos ictus reddebant argutum ſonorem.* Vide Lactant. ad illa Statii I. Theb. *Et ariæ ſont lugentia flumina Nili.* Plutarch. de Iſide.

inanem tui Serapidis] Multis hæc refert Plutarch. Typhonem noctu incidiſſe in arcam, in qua conditum cadauer Oſiridis, quod diſſectum diſperſit, Iſidem fruſta conquiſiuiſſe, multaque oſtendi Oſiridis ſepulchra, & quæ apud illum ſequuntur. ex quibus facile intelligitur, cur inanem Serapidis tumulum dicat.

Pag. 47. Iſis perditum filium] Lactant. lib. I. cap. XXI. *Iſidis ſacra ſunt, quatenus filium vel perdiderit, uel inuenerit. Nam ſacerdotes eius ſua pectora tundunt, lamentantur. Deinde puer producitur quaſi inuentus, & in lætitiam luctus mutatur.* Athanaſ. adu. gentes.

cædunt pectora] Lamprid. Commodo. *Iſiacos pineis uſque ad perniciem pectus tundere cogebat.* Athenag. Apol. Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη κατὰ τὰς πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι, καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς.

Cynocephalus] Qui & Anubis. Mercurius, ut Plutarch. de Iſide. Is cultus Ægyptiis canina facie. Apul. *Attollens canis ceruices arduas Anubis, læua caduceum gerens.*

Ceres

Ceres facibus accensis] Nota fabula ex Seru. in Virg. I. Georg. quam etiam multis narrat Tzetzes, aliique interpretes Hesiodi. Claudian. de raptu Proserp. —*faces extollit Eleusis, Angues Triptolemi strident, & squammea curuis Colla leuant attrita iugis.* Hinc Apul. lib. XI. in descript. Cereris: *dextra laeuaq; sulcis insurgentium viperarum cohibita.*

Liberam] Glossæ: *Libera* Σεμέλη.

Hæc sunt Eleusinia] Clem. Protrept. Δηὼ δὲ καὶ κόρη δρᾶμα ἤδη ἐγενέσθην μυστικόν. καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἁρπαγὴν, καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσὶς δᾳδουχεῖ. Euseb. lib. II. cap. III. præpar. Zenob. ἀγέλαστος πέτρα.

nutrix capella] Amalthæa. Ouid. V. Fastor. Diodor. Palæphat. Fabulam exactè narrat Hygin. fab. CXXXIX. ubi pro Adamanthæa Amalthæa scribendum censeo, & deinde: *qui Græce Curetes sunt appellati, aliis Corybantes dicuntur. hi autem Lares appellantur.* Apollod. lib. I. Lapidem vero, quem fasciis involutum devorasse Saturnum fingunt βαίτυλος Græcis, abaddir apud Priscian. lib. VII.

tinnitus eliditur] MS. illiditur. Lucret. de Curet. *pulsarent æribus æra.* & Prudent. II. adu. Symm. de iisdem: *tinnitus aënos.* malim tamen legi: *tinnitus editur.*

De Cybele] Vulgata fabula, quam tamen variè referunt. Ouid. IV. Metam. Catull. de Berecinth. Seru. IX. Æn. Arnob. lib. V. Tatian. Augustin. & Mythologi.

Dindymena] Strabo lib. X. Μητέρα καλοῦντες θεῶν ἀπὸ τῶν τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμήνην, καὶ Πεσσινουντίδα.

Pag. 48. corporis sui supplicio] Lucian. de Dea Syr. Scholiast. Hephæst. Catull. de Berecint. Prudent. Hym. X. περὶ στεφ.

Ast hic metenda dedicat genitalia
Numen reciso mitigans ab inguine,
Offert pudendum semiuir donum Deo.

Vulcanus claudus] Eiectus scilicet in Lemnum insulam, quo casu crus fregit. Clem. Protrept. Hom. Iliad. A. Inde χωλαίπους poëtis. Nicand. Theriac.

Deus] Videtur abundare.

Apollo lævis] Arnob. lib. VI. *Æsculapium ex Apolline procreatum patre leui, & glabro, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter illorum pater sit, uter filius.* Chrysost. de Babyla Mart. Cur vero Apollo imberbis Fulgent. & alii Mythologi docent. Vide Lactant. ad I. Theb. ubi de Apoll. Thymbræo.

Minerva cæsiis] Cic. I. de Nat. Deorum. *cæsios oculos Mineruæ, cæruleos Neptuni.* Athenag. Apol.

Pan ungulatis] Philargyr. in Virg. *Pan per cornua solem significat, & lunam, per pellem maculosam, cœli sydera, per ungulas caprinas, soliditatem terræ.*

Diana altè succincta] Prudent. περὶ στεφ.

Tum quod Dianam molle succinctam vident,
Venantis arcum pertimescunt virginis.

Arnob. lib. VII. Illa est quæ ἀγροτέρα Eustat. Iliad. σ.

Ephesia mammis multis, & uberibus exstructa] Ita Rom. Ed. quam lectionem defendit locus D. Hieron. in Procem. epist. Pauli ad Ephes. *Dianam colentes non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque succincta est, sed illam multimammiam quam Græci*

Græci πολύμαστον vocant, ut scilicet ex ipsa quoque effigie mentiretur, omnium eam bestiarum, & viventium esse nutricem. Quanquam Hieron. corrupto Minucii exemplari usum asserat eruditissimus vir P. Faber lib. III. Semest. & multis scriptorum locis ostendat nullam Dianam multimammiam, & Ephesiam virginem cultam; denique in Minucio legendum censet: *Diana interim altè succincta venatrix Ephesia, & mammis multis Ceres extructa.* Sed cum Cererem mammosam Lucret. & Arnob. tradant, & Macrobius continuatis uberibus Isidis deæ corpus densari, Cereris vero, & Isidis & Dianæ numina discretis nominibus potestatis parilitate communicare notissimum sit, non video cur D. Hieronymi locus omnino reiici debeat. Nam quod Caper Grammat. argutatur mammas proprie hominum, ubera pecudis, scimus usu non observari. Quamquam illustriss. Scaliger, miraculum sæculi, & amor bonorum: ad me scripserit legendum sibi videri, *& tuberibus.* atque hoc plane numismata ostendere, in quibus non solum mammæ, sed & tubera expressa sunt. Adde Apul. lib. XI. Milesf. *Phœbi sororem, partu fœtarum* (ita enim legendum, non, ferarum) *medelis lenientibus recreato populos educare, præclarisq; delubris Ephesi venerari.* Ex quibus omnino Dianam Ephesiam πολύμαστον colligimus, mammas scilicet populis educandis & nutriendis. qua ratione easdem Cereri adfingunt. Et sane Diana virgo, invocata tamen parturientibus, & Horat. Carm. Sæc. Ilithya & genitalis, quod tueatur matres parturientes, & in educandis fætibus iuvet; unde & ἀμνιὰς cognominata, à membrana, cui fœtus involvitur, quod Empedocles ἄμνιον vocat; ut scribit Ruffus Ephesius de partibus hominis cap. XXXVII. Denique nescio, quam prono errato Ceres in verubus mutari potuit, ita enim hic locus vulgo conceptus est: *Diana altè succincta*

venatrix, & Ephesia mammis multis, & verubus extructa. Totum locum ita restituendum censeo: *Diana alte succincta venatrix, verubus extructa* (sive, instructa) *& Ephesia mammis multis, & Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica.* Diana venatrix, instructa telis & venabulis. Seru. ad illa Virgil. VII. Æn. *Et teriti pugnant mucrone, veruq; Sabello.*

Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica] Seru. ad illa Virg. Æneid. IV. *Tergeminamq; Hecaten, tria virginis ora Dianæ.* Inde τρίμορφος, τρισοκέφαλος, τριπρόσωπος. Vide Mythologos. Hecaten, Proserpinam, Dianam, idem numen Macrob. Seruius & alii docent. Apul. lib. XI. *Siue tu Ceres, seu Phœbi soror, seu nocturnis ululatibus horrenda Proserpina triformi facie laruales impetus comprimens.* Paulo post. *Cuius numen unicum multiformi specie nomine multiiugo orbis veneratur. Attici Mineruam, Eleusinii Cererem, alii Hecaten.* Hecaten Magiam curasse, & magis invocatam miris quibusdam sacris auctor Euseb. lib. III. præp. Euang. ubi ex Porphyr. Hecates oracula recitat, quibus illa sacrificia præscribit, eadem oracula apud Niceph. in Syens. περὶ ἐνυπνίων, qui Ἑκατικὴν σφαῖραν miris characteribus, & figuris insignem describit. Diana ergo sive Hecate, maga, & magiæ præses Tatian. πρὸς Ἑλλ. μάγος ἐστὶν ἄρτεμις, Porphyr. apud Theodoret. Serm. III. τούτων σύμβολον ὁ τρικέφαλος κύων. τουτέστιν ὁ ἐν τοῖς τρισὶ στοιχείοις πονηρὸς δαίμων. ὃς καταπαύει ὁ Πλούτων ἔχων ὑποχείρια. ἄρχει δὲ αὐτῶν, καὶ ἡ ἑκάτη, ὡς συνέχουσα κατὰ τὸ τρίστοιχον. Ex his liquet, cur Triuia multis manibus horrifica, quod Dæmones compescat, & in tribus elementis contineat. Illis enim Magia dominatur. Ita cui trina capita, & multiformis species, apte etiā plures manus assignantur.

Modo barbatus] Cic. III. de Nat. Deor. Imberbis. Anxurus. Seru. Æneid. IIX.

Cum

cum Hammon dicitur habet cornua] Athanasius: Παρὰ λίβυσι κριοκέφαλος Ἄμμων. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. οὕτω δὴ καὶ οἱ ἕλληνες τοῦ μὲν τοῦ Διὸς ἀγάλματι κριοῦ προσῆψαν κέρατα. Lucan. lib. III. *Corniger Ammon.* Plin. lib. XXXVII. cap. X. Arnob. lib. VI.

cum Capitolinus, tum gerit fulmina] In Nummis Augusti: *Ioui Capitolino tonanti.* Dio lib. LIV. Sueton. Aug. cap. XXIX.

cum latiaris cruore perfunditur] Formas & habitus deorum irridet, quomodo ergo ad alia eorum monstra & cultum? Tatian. πρὸς Ελλ. παρὰ ῥωμαίοις τὸν λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον.

Cum Feretrius non auditur] Hæc periti antiquitatum facilè explicabunt; mihi quidem obscura & suspecta; nisi fortasse legendum: cum Feretrius nō aditur. Scribit enim Festus intra annos paulò minus DXXX. tantum trina opima spolia Iovi Feretrio suspensa. Vide Festum opima Spolia. Propert. lib. IV. Eleg. XI. Nihil tamen adfirmo.

Pag. 49. Erigone] Higenus Fab. CXXX. & Poët. Astronom. Theon in Arat. & alii.

ipsis studiis] Tertull. Apolog.

permirum quantum] MS. plurimum quantum.

laudatum & coronatum] Heraclides Ponticus, de Alleg. Homeri. Max. Tyrius Orat. VII.

Quam in sermone] MS. quam sermone.

paria composuit] rectè. non prælia. Petron. Seneca. Hom. Iliad. E. & φ. Iustin. de monarch. Dei. Theoph. Athanas. & alii omnes hisce argumentis ex Hom. adversus Ethnicos utuntur.

Pag. 50. & cesto Veneris] Rom. thoro. Clem. Protrept.

accipit] Cypr. accepit.

Illic Iovis fulmen] Rom. illic Vulcanus. Sed apud Homerum Achillis arma, non Æneæ à Vulcano fabricata. Virgilius vero de Æneæ armis Æneid. IIX.

His atque huiusmodi figmentis] Similia hisce Prudent. lib. I. adu. Symm.

Pag. 51. Nepos] Auson. Epist. XVI. *Apologos Titiani & Nepotis Chronica, quasi alios Apologos (nam & ista instar fabularum) ad nobilitatem tuam misi.*

Cassius, Thallus, ac Diodorus] Tertull. Apol. *Saturnum, neque Diodorus Græcus, aut Thallus, neque Cassius Seuerus, aut Cornelius Nepos aliud quam hominem promulgarunt.* Lactant. lib. I. cap. XIII. & cap. ult. Thalli meminit etiam Iustinus Martyr. Parænet.

accesserat, etiam susceptus hospitio] MS. accessit, & Iani susceptus. Rom. & à Iano. Tertull. Apol. Saturnus in Italia consedit, exceptus à Iano. Lactant. Macrob. Seru. in IIX. Æneid. & passim alii.

nummos signare] Signare nummos χαράττειν τὸ νόμισμα, Tertul. imagine signare, figuram cælaturæ, ut Festus, imprimere. χάραγμα Plin. notam appellat, Prud. ænygma. erant enim ænygmata, & notæ variarū rerū, περὶ στεφ. Hym. II. *Is tantum non habet Argenteorū ænygmatum.* Vbi ænygma, pro ipso nummo. eod. Hym. *En Cæsar agnoscit suum Nomisma nummis inditum.* Fortasse rectius: *Ænygma nummis inditum.* sed νόμισμα, & χάραγμα & nummum notat. Apud D. Matth. cap. XXII. εἰκόνα veteres interpretantur charagma. & παραχάραγμα, monetam adulterinā. Paracharactæ, rei falsæ monetæ. l. 8. C. Theod. de falsa mon. Suid. παραχάρακται, περικόπτονται. Circumcidere enim nummos solebant; unde in lib. Basilicωn παραψαλισμῷ. ψαλίδιον γὰρ

τοῦτο

τοῦτο καλοῦσι τὸ ὄργανον ᾧ ζῶντα τις ἐργάζεται. Procop. III. de bello Goth. In libello de re militari, qui adjici solet Noticiæ utriusque imperii: *Commoda auctoritatis varia priscorum moneta.* Commodæ monetæ, integro margine, siue ut Procop. eodem loco, κύκλῳ οὐκ ἀποτεμνομένῳ. Apud Plautum commodũ talentũ, ἰκνούμενον, commodæ minæ, μναῖ ἰκνούμεναι. At commodum talentum magnum, talentum ὑπερφέρεθμον.

cœlo missos] Tibull.

Tunc veniam subito, nec quisquam nunciet ante,
Sed videar cælo missus adesse tibi.

ignotos terræ filios] Eadem Tertull. Apolog. Lactant. lib. I. Auctor lib. de orig. gentis Rom. *Primus in Italiam creditur venisse Saturnus, tanta autem antiquorum hominum simplicitas, ut aduenas, quod eorum originem ignorabant, cælo, & terra editos non solum ipsi crederent, sed posteris affirmarent.* Omnia enim è cœlo, & mari orta credebant, ita ignotorum origo ad cœlum, aut mare relata, ut Cœli, aut Neptuni filii crederentur. Seru. in Virg. Scholiast. Apollonii, monstrosos terræ filios, truculentos Neptuni habitos scribit. Scholiast. Aristop. τοὺς γηγενεῖς appellatos putat διὰ τὸ ἀγρίους, καὶ πικράδεις εἶναι, ἢ ἀσεβεῖς, καὶ θεομάχους διὰ τοὺς γίγαντας. Ex quibus discimus, quid Iuvenalis Sat. VI. fraterculo Gigantis notet. Næu. apud Prisc. Titanes filii terræ. Orpheus in Hym. τιτῆνες γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἄγλαα τέκνα. Sanè Persio, & Cic. terræ filii obscuris & ignotis parentibus orti. Ion. apud Eurip. Γῆς δ' ἐκπέφυκα μητρός; Platon. vero Timæo Athenienses γηγενεῖς, αὐτόχθονες.

antrum Iovis, & sepulchrum] Tertull. Apol. Athenag. Apol. Theophil. lib I. & II. Euseb. lib. III. cap. III. Clem. Protrept. Lucian. περὶ θυσιῶν. Arnob. lib. IV. Lactant. lib. I. cap. XI.

post mortem Deos fingitis] Vide Æneam Gazæum. Theoph. Athanas. adu. gentes : Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἄρξαντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὓς ἂν αὐτοὶ βούλωνται, καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκεύεσθαι θεοὺς γράφουσιν.

Pag. 52. peierante Proculo] Plutarh. in Rom. Liu. lib. I. cap. XV. Solenne autem in ἀποθέωσι Imperatorum, ut aliquis iuramento assereret se effigiem Imperatoris in cœlum ascendentem vidisse. Iustin. Apol. II. καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ἡμῖν αὐτοκράτορας ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιοῦντες, καὶ ὀμνύντα τινὰ προσάγετε ἑωρακέναι ἐκ τοῦ πυρὸς ἀνερχόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν κατακαέντα καίσαρα; Vide Sen. init. de morte Claudii.

Iuba] Tertull. Apol.

nisi forte iam Iupiter] Simili argumento usi Tatianus, Theophilus, Seneca apud Lactant. lib. I. cap. XVI.

Pag. 53. temere se materiei ab artifice, ut deum faceret, illusum] MS. timere se materiem.

runcinatur] Tertull. Apol. *In Deos vestros per omnia membra incumbunt, ascia, & runcina, & scobina.* Inde ξόανα Clem. qui rationem, & originem consecrandi ligna, & lapides fusè exequitur.

de immundo vasculo] Tertull. *De simulacris nihil aliud deprehendo, quam materias esse vasculorum,* &c. Prudent. *Deos quos trulla, peluis, cantharus, sartagines, Fracta & liquata contulerunt vascula.*

Ægyptio regi] Amasidi. Athenag. Apol. Herod. Euterpe.

& ab imperito homine] MS. impurato. quam lectionem confirmat Athanas. adu. gentes. Prudent. *Flenit impuratus ocessum.*

Pag. 54.

Pag.54. cum homo ille voluit] Plutarch. περὶ δεισιδαιμ. εἶτα χαλκοτύποις μὲν πείθονται, ἀνθρωπόμορφα τῶν θεῶν τὰ σώματα, &c. Theophil. lib. II.

hirundines] Clemens Protrept. αἱ δὲ χελιδόνες, καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλεῖστα, κατεξαιροῦσιν αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων ἐισπετόμεναι, οὐδὲν φροντίσαντα οὔτε ὀλυμπίου Διὸς, οὔτε Επιδαυρίου Ασκληπιοῦ. Arnob. lib. VI.

noruntinculcant] Scribe; rodunt, insultant.

Araneæ vero] Eadem apud Arnob lib. VI.

Nudi cruda hyeme] De Lupercis, & Lupercalibus, quibus nudi discurrebant Liu. lib. I. Plutarch. Rom. Quæst. Val. lib. VII. Varro. Festus,

alii incedunt pileati] Salii. Dionys. Halic. lib. II. Polyb. Legat. X.

scuta vetera] Ancylia. Plut. Numa. Liu. lib. I. Iuven. Sat. II. Procopius in Esai. XLIV. ancylia vocat ἀγάλματα διοπετῆ.

pelles cædunt] Fortasse hæc loco suo mota, & subnectenda iis: Nudi cruda hyeme discurrunt. est enim Lupercorum. Festus, Crepos. Dionys. Hal. lib. I. Prudent. Hym. X. περὶ στεφ.

mendicantes vicatim] Clem. Protrept. Tertull. Apolog. Apul. Miles. IIX. Suid. in ἀγείρει.

Quædam viro non licet] Vestæ, Bonæ deæ, Cereris. Vide Lactant. lib. III. cap. XIX. Diony. Hal. lib. I.

nonnulla absque fœminis sacra] Herculis sacris mulieres interesse non licebat; eius ritus ratio & origo apud Macrob. lib. I. Sat. cap. XII. Propert. lib. IV. Eleg. IX. de sacris Sylvani idem observo apud Cat. de Re rust. cap. LXXXIII.

etiam servo] Val. Max. lib. I. cap. I. Liu. lib. IX.

Digitized by Google

alia ſacra coronat univira] Tertull. Exhortat. ad Caſtit. cap. XIII. & lib. de Monogamia cap. XVII. Hieronymus epiſt. LXXVII. Feſtus in Pudicitiæ ſignum.

Quæ plura poſſit adulteria] Hoc Strabo lib. XII. de Armeniis. & Herodot. lib. I. de Lydiis.

vulneribus ſupplicat] Athenag. Apol. οἱ δὲ ἐγκόπτουσιν, ἢ ἐντέμνουσιν οἱ περὶ τὴν Ἄρτεμιν. ἐῶ γὰρ τοὺς ταῖς μαχαίραις, καὶ τοῖς ἀστραγάλοις αἰκιζομένους αὐτοὺς λέγειν. III. Reg. cap. XIIX. κατετέμνοντο κατὰ τὸν ἐθισμὸν αὐτῶν ἐν μαχαίραις, καὶ σειρομάσταις, ἕως ἐκχύσεως αἵματος. Athenag. interpretatur Apul. Mileſ. VIII. *Arrepto flagro, quod ſemiuiris proprium geſtamen contortis tenius lanoſi velleris prolixe fimbriatum, & multiiugis talis ouium teſſellatum, indidem ſeſe commulcat ictibus.* Lucian. περὶ ὄνου. & Plutarch. adu. Colot. extremo ἀστραγαλωτὴν μάστιγα vocant, quod vertit Apul. flagrum talis ovium teſſellatum. Ex quibus apertum, quid Athenag. ἀστραγάλοις αἰκιζομένους.

defenſio communis furoris] Auguſtin. de civit. Dei lib. VI. *Inſania patrocinium eſt inſanientium turba.*

Pag. 56. id eſt cum ſoceris] Dele Gloſſema.

Pag. 57. & poſtremis ducibus] Lege: Poſtumis.

manubiis] *C. Marius Pr. Tr. Pl. Q. Augur de manubiis Cimbricis, & Teutonicis ædem Honori, & Virtuti.* Suet. Aug. cap. XXX. Tib. cap. XX.

Toties ergo Rom. impiatum] Tertull. Apol. *Tot igitur ſacrilegia Romanorum, quot tropæa: tot de Diis, quot de gentibus triumphi: tot manubiæ, quot manent ſimulacra captiuorum Deorum.* Impiatum, ut Tert. adu. Gnoſt. Victoriatum, & iniuriatum.

Cloa-

Cloacina] Lactant. lib. I. cap. XX. & alii.

Pag. 58. Febris] Clem. Protrept. Ῥωμαῖοι Πυρετὴ καὶ φόβον θύουσιν. Sen. de morte Claudii. Arrian. Diss. Epict. lib. I. cap. XIX.

Quam inter aras] Tertul. Apol. *In templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerunque aedituorum, & sacerdotum tabernaculis.*

conducuntur stupra] Rom. condicuntur.

Pag. 59. Assyrii, Medi] Similia Tertull. Apol.

respublica summa] Rom. res summa. Accius: *Quibus rem summam, & patriam nostram.* Plin. Fortasse: reipublicæ summa.

solistimum tripudium] Festus in Solistimum & Sonivium.

reipublicæ parte] MS. populi Romani parte.

renitentibus] Cypr. retinentibus.

versus facere desisset] Plutarch. de defectu oracul. Theodoret. serm. X. Prudent. Apoth.

Pag. 60. φιλιππίζειν] Cic. II. de Diuinat.

Spiritus sunt insinceri] Tertull. Apol. Lactant. lib. II. cap. XV. Euseb. lib. IV. & VII. Præp. Eu. Augustin. passim.

Pag. 61. Socrates novit] Tertull. Apolog. Clem. I. Strom.

assidentis sibi Dæmonis] παρέδρου. Tertull. de Anima cap. XXVIII. Iustinus Apol. καὶ οἱ λεγόμενοι τοῖς μάγοις ὀνειροπομποὶ καὶ πάρεδροι. Epiphan. Hær. XXVII.

vel petebat] MS. appetebat.

Magi quoque] Tertull. Apolog. Lactant. lib. II. cap. XV. XVII.

Quicquid miraculi] MS. miraculis.

Hoſtanes] Ita Tertull. Apol. de Pallio. Tatian. Plut. de defectu orac. Apul. Apol. Lactant. in I. Thebaid. & ſi qui Hoſtanis meminerunt. Quare non video, cur Soſthenes dicendus ſit.

miniſtros, & nuncios Dei] Apul. de Dæmon. Socrat. *Medias poteſtates, per quas deſideria noſtra, & merita ad Deos commeant.* Plut. de defectu oracul. internuncios Deorũ, & hominũ. Hierocles Alexand. de providentia. Plutarch. de Iſide. Hierocles in Carm. Pythag.

nonne & angelos] Tertull. *Angelos etiam Plato non negauit.* At Plato non narrat angelos, ſed illorum naturam & munia ut angelorum deſcribit.

ſub ſtatuis deliteſcunt] Daniel cap. XIII. Athanas. adu. Gentes.

conſecrati] Cypr. conſecratis.

dum inſpirantur vatibus] Apul. de Deo Socrat. *Curant ſingula, vel ſomniis confirmandis, vel extis fiſsiculandis, vel oſcinibus erudiendis, vel vatibus inſpirandis, vel fulminibus iaculandis, cæterisq; adeò per quæ futura dinoſcimus.*

vitam turbant omnes inquietant] Cyprian. ſomnos. Tertul. *Itaque & corporibus valetudines infligunt, & aliquos caſus acerbos, animæ vero repentinos, & extraordinarios per vim exceſſus.* & quæ apud Tertull. longa oratione ſequuntur, quæ Minucius imitatus eſt. Tatianus Dæmonum συμπλέκειν πόλεμον ait, & eadem quæ Minucius ſubtilius pertractat. Vide Plutarch. de defectu Oracul.

irrepentes corporibus] Niceph. Greg. in Syneſ. περὶ ἐνυπν. Plato in Phæd. Lactant. lib. II. cap. XV.

morbos fingunt, membra diſtorquent] Eadem Tertull. & Tatian. & Auguſt. de vita beata. Hi autem ſunt ἐνεργούμενοι Ambroſ. Serm. XXV.

Pag. 63. ut nidore altarium] Tertull. *Vt ſibi pabula*

pabula nidoris, & sanguinis procuret imaginibus oblata. Porphyr. apud Theodoret. Serm. III. ἤτοι οἱ χαίροντες λοιβῇ τε κνίσῃ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ σωματικὸν, καὶ πνευματικὸν πιαίνεται. Nidor, κνίσσα Iustin. Theodoret. quam vocem retinuit Arnobius lib. VI. *Nidorem consectatur, & fumos, pascitur& de cnissis, quas euomunt ardentia viscera.* Hesych. Auctor Etymol.

remissis, quæ constrinxerat] Abdias Babyl. lib. IIX. *Facit eis dolores, damna, pericula, & dat responsa, ut sacrificent sibi, & cum immissa remouet, tanquam ab eo sanentur, omnes existimant.*

meritis verborum] MS. Tormentis verborum. Cypr. ad Demetr. *Quando à nobis dæmones adiurantur & torquentur spiritualibus flagris, & verborum tormentis de obsessis corporibus eyciuntur.* eadem ferè repetit Epist. ad Donat. Prudent. Apoth. *Torquetur Apollo Nomine percussus Christi, nec fulmina verbi Ferre potest, agitant miserum tot verbera linguæ.* Ibid. *Eiulat & nostros, suspirat Iuppiter ignes.* Ignes appellat, quæ Minucius tormenta. Nam ignis notissimũ tormentũ.

victi dolore, quod sunt eloquuntur] Cypr. ad Demet. *Vel sic confundi in tuis erroribus poteris, cum audieris deos tuos quid sint interrogatione nostra statim prodere.* eadem Theophilus lib. II. ad Autol.

adiurati enim per Deum verum] Lactant. lib. IV. cap. XXVII. Huic muneri præfecti Exorcistæ. l. 6. C. de Episc. & cler. l. 121. C. Theodos de decur. Augustin. lib. 1. de symbolo; cuius verba Gratian. 3. part. 4. distinct. c. postquam se. & Isidor. lib. VI. orig. cap. ult. referunt. Dicuntur & Ephorcistæ Epit. Can. tit. 5. Sect. 2. tit. 9. Sect. 1.

Pag. 64. Christianos fugitant] De Christianis exorcistis capienda hæc Firmici Astron. II. *Erunt dæmonibus terribiles, quorum aduentum præsentes dæmones fugiant, & qui sic laborantes homines non vi verborum sed sola sui ostensione liberent.* Qua-

Quantum autem vitium sit] MS. Quam autem iniquum.

Pag. 65. defendendos & tuendos suscipiebamus] Suscepti, clientes. Seru. ad illa VI. Æneid. *& fraus innexa clienti. Vult intelligi prauaricatores, qui patroni sunt clientum, quos nunc susceptos vocamus.* Iul. Severian. Reth. *Solitudinem susceptis, vel cætera eius infortunia memoramus.* Augustin. epist. 59. Ambros. serm. 93.

urgemus] MS. torqueremus.

exercentes perversam quæstionem] Nam quæstio adhibetur, ut occulta crimina eruantur, non ut confessa negentur. Vlp. l. 1. D. de quæst. Tertull. ad Scapulam. *Quid amplius tibi mandatur, quam nocentes confessos damnare, negantes ad tormenta reuocare. Videtis ergo quomodo ipsi contra mandata faciatis, ut confessos negare cogatis.* Idem Apol. Cypr. ad Demetr. Arnob. lib. VII.

arguendi magis] MS. & Rom. urgendi.

Pag. 66. cum uestra Hippona] MS. Epona. Ita Apul. Milesf. III. Iuvenal. Sat. IIX. Et in V. inscript. *Dea Epona Manlius Restio.*

de capro etiam, & homine] Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. Τὸν δὲ Πᾶνα ἐξ ἀνθρώπου, καὶ αἰγὸς συνέθηκαν. Athanas. Gentes ἐπιμίξαντας λογικῷ ἀλόγοις, καὶ ἀνόμοια τῇ φύσει ἐγείραντας Deos elegisse. unde Ægyptiis Κυνοκέφαλοι, καὶ ὀφιοκέφαλοι. Ægyptii feles, serpentes, aliaque monstra colunt. Clem. Protrept. Iustin. Athenag. Lactant. & alii. Seru. in III. Æneid. laudat librum Labeonis de Diis animalibus, in quo indubie de sacris Ægyptiis agebat. Theophil. ad Aut. Apollonidem Ὡρέπιον scripsisse περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον δαιμόνων.

Quorum

Quorum aliquem Deum si quis occiderit] Cic. Tusc. V. Tertull. Apol. *Ægyptiis permissa est tã vana superstitionis potestas avibus, & bestiis consecrandis, & pice damnandis, qui aliquem huiusmodi Deum occiderint.* Eusebius lib. II. Præpar.

Quam ceparum acrimonias] Iuvenal. Sat. XV. Sextus Philosoph. Hypotyp. lib. III.

strepitus per pudenda corporis expressos] Rom. crepitus. Petron. tamen strepitum obscœnum dicit. Alex. Aphrodis. lib. I. probl. CLXIV. ἀποπορδή. Ridicula autem hæc superstitio nota ex verbis Catonis apud Festum Prohibere comitia.

Pag. 67. Medios viros lamb.] Scholiast. Iuvenal. Sat. II. *Inguina lambentis & propatientis.* Forte: ore patientis.

homines malæ linguæ] Fellatores. Martial. lib. III. Epigr. LXXIX.

De nullo quereris, nulli maledicis Apici:
Rumor ait linguæ te tamen esse malæ.

nec cogi servitus durior] Respexit ad rescriptum D. Antonini Pii L. 2. D. de his, qui sui, vel al. & Inst. eod.

Pag. 68. Ægyptii sane hominem] Porphyr. apud Theodor. *Αἰγύπτιοι ἄνθρωπον ἔθυον ἐν Ἀνάβει κώμῃ, καὶ τοῦτο θύειν ἐπὶ τὸν βωμόν.*

ad imagines supplicant] Notum ex Plinii epist. ad Traian. imaginibus Imperatorum supplicasse thure, ac vino. Hoc qui detrectassent, maiestatis rei. Suet. Aug. Vnde & Christiani rei maiestatis. Tertull. Apol. & lib. ad Scapulam.

& est eis tutius per Iovis Genium] Vulgare est iurasse per genium Imperatoris. Apul. IX. Miles. Iustin. Apol. II. Tertull. ad Scap. Apol. *Citius apud nos per omnes Deos, quam per genium Cæsaris iuratur.*

Nam

Nam peierantes per geniũ Principis fustibus castigati, l. 14. §. 5. de iureiur. quia, ut Alexander Imp. rescribit, Iurisiurandi contemtã religionem Deum ultorem habere, maiestatis vero crimen inferri non placere, si per Principis genium peieratum fuerit. l. 2. C. de reb. cred. l. 2. ad l. Iul. maiest. Christiani vero non iurabant ger genium, sive, ut Euseb. hist. III. τύχην Principis, propterea rei contemti numinis Imp. Tertul. Apol.

cruces nec colimus, nec optamus] Rom. nec oramus. Sed respondet Cæcilio, qui & crucis cultum & eius supplicium Christianis obiecerat.

Vos plane qui ligneos Deos] Eadem apud Tertull. & Iustin.

Cantabra] Non dirimo litem, an labara potius substituendum, quod plerosque eruditissimos viros suasisse video. Sed cum ubique constans scriptura, & l. 2. C. Theod. de collegiat. Signiferos, Cantabrarios, & V. Gloss. *Cantabra, vexilla, pallia,* non temerè mutandum censeo. Rationem nominis quam quærunt, eruere conatur in Syntagmate de Cruce, Ioan. Matthæus VVackerus, Cæs. Maiest. Consiliarius Palatinus, cuius incomparabiles virtutes, & ingenii dotes tantum non divinas, ut perpetuo cultu admiror, ita hic & ubique digno præconio commendatas volo.

Pag. 69. Signum sane crucis] Totidem penè verbis. Tertull. Apol. Iustin. Apol. II. S. Ambrosius Serm. LVI. ut alii iam pridem notarunt.

de cæde infantis, & sanguinis] Hoc crimen Christianis obiectum præter Tertull. Apol. Iustin. Apol. II. Athenag. Apol. Orig. VI. adu. Celsum. Eusebius Hist. lib. I. & lib. IV. cap. VII. & Theophil. lib. II. ad Autolyc. tradunt. qui omnes iisdem rationibus, quibus Minucius, in eius refutatio-

ne usu. Quò pertinet, quod Tatianus non inueniri apud Christianos ἀνθρωποφαγίας, nec propterea tanquam sceleratos odisse oportere: deprehensos falsos testes, qui crimine conficto hoc mentiri ausi. Saluian. de Provid. lib. IV. *Initia nostra religionis a duobus maximis facinoribus oriri arbitrabantur, homicidio & incestu, incestu matrum sacrosanctarum, & homicidio innocentium paruulorum, quos non occidi tantum, sed etiam vorari arbitrabantur.* Suspicio oborta non tam ex communione sacræ Eucharistiæ, ex qua ut D. Augustin. de Civitate dei, natum, quod Christianis obiicerent Cereris, & Bacchi cultum, quia pane & vino in sacris uterentur; quos & Magos, quod ad sepulchra martyrum pervigilare, & Deo preces fundere consueti. Sepulchra enim oportuna magis supra docui. Sed quia non tantum, qui vere Christiani, sed etiam alii hæretici, ut Iustin. Apol. II. de Simonitis, & Marcionitis tradit, & Epiphan. Hær. XXVII. Carpocratitas nulla re communicare cum Christianis, nisi quod illorum nomine glorientur, sine discrimine omnes Christiani appellati, hinc infame illorum nomen infanticidiis, incestis conviviis, & ritibus inhumanis. Narrat enim Epiphan. hær. XXVI. Gnosticos vaga libidine misceri, & humana carne vesci. Psellus de Dæm. convenire solitos ait X. Kl. April. & peractis sacris, extinctis luminibus coire nulla habita sanguinis ratione. Deinde nono mense rursus convenire, & natos liberos circumcidere, cruorem phialis excipere, corpora vero puerorum cremare, mox cinerem sanguini miscere, & eo epularum condimento uti. Clem. Alex. III. Strom. Carpocratianorum incesta convivia, & extincto lumine illicitos coitus, quales Cæcilius Christianis obiicit, narrat. Epiphan. Hær. XLIIX. Quintillianos impubis pueri corpus iteratis ictibus compungere, & excepto sanguine initiari.

initiari solitos tradit. Idem & Cataphrygas & Pepuzianos fecisse prodit D. Augustin. Catalogo Hæres. Horum ergo nefarii ritus Christianis imputati: Ea autem immanitas cœpit à Simone Mago, ut narrat Clem. de rebus gestis Petri, qui perperam intellexerat illa Iohan. cap. VI. *Nisi comederitis carnem filii hominis, & biberitis ipsius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

filios exponere] Huius moris multi veterum meminerunt. Dionys. Hal lib. II. Plin. lib. X. epist. LXXI. Crudelitatem Iustin. Apol. II. Athenag. Tertull. acriter accusant. & Lactant. lib. VI. cap. XX. *tam nefarium esse exponere, quam necare.* Quod & Quintil. Declam. CXXX. hoc postea severis legibus prohibitum. l. 2. & ult. C. de infant. expos.

nunc adstrangulatos [Lactant. lib. V. *Qui natos ex se pueros aut strangulant, aut si nimium pii fuerint, exponunt.*

sunt quæ in ipsis visceribus] Tertull. Apol. Lactant. lib. VI. cap. XX.

Pag. 70. merito ei in nonnullis Africæ partibus] Procop. In Esaiæ cap. XLVI. Βὴλ δὲ καὶ Ἕλληνες καλοῦσι τὸν Κρόνον, ᾧ δὴ προσῆγον οἱ πλεῖστοι θυσίαν τὰ φίλτατα. Tertull. Apolog. *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perseverabit; quos ipsi parentes sui offerebant, & infantibus blandiebantur, ne lacrymantes immolarentur.* Plut. περὶ δεισιδ. Iustin. Apol. I. Athenag. Chrysost. de Babyla Mart. Prudent. II. adu. Sym. Sil. Ital. lib. IV. Plin. lib. XXXVI. cap. V.

Tauris etiam Ponticis] Tertull. adu. Gnost. *Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum humana victima placari.* Idem Apolog. Zenobius in νόμος καὶ χώρα, πυρπολοῦθαι ἀνθρω-

πον-

ποιητῶσι. Emenda: Ταυρικὴ σκύθαι ἀνθρώπῳ θύουσι. Cassiod. lib. v. Euseb. lib. ix. Præp. Eu. Lucian. Toxari. Curt. lib. iv. Ennius ap. Festum Puelli. Augustin. de Ciu. dei lib. vii. cap. xix. & xxvi. Sext. Empir. iii. Hypotyp.

Mercurio Gallos humanas vel in humanas vict. cedere] Fortè: Gallos inhumanos humanas victimas Apud. Tert. adu. Marc. Massageta inhumanior. Specie proverbii. ab esu humanarũ carnium, & hostiis humanis. Getas Zamolxi servos suos immolare scribit Æneas Gazæus Theophrasto. Pompon. Mela lib. III. *Aliquando adeo immanes Galli, ut hominem gratissimam diis victimam crederent.* Cæsar vi. de bello Gall. Strabo lib. III. Euseb. Præp. Euang. lib. III. cap. XVII. & alii.

Gallum & Gallam] Idem proditum à Plutarcho.

Latiaris Iupiter homicidio] Tertull. Apolog. adu. Gnost. Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. Lactant. lib. i. cap. xxi.

sanguinis fœdere Catilinam] Tertull. Apolog. *Sanguinem degustatum nationes fœderi comparasse, nescio quid et sub Catilina degustatum est. Hodie & hic Bellona sacratur sanguis.* Lactant. lib. i. *Bellona sacerdotes suo cruore sacrificant.* Festus: Assiratum.

& comitialem morbum] Tertull. *Item illi, qui in arena noxiorum iugulatorum sanguinem recentem de iugulo exceptum, auida siti comitiali morbo medentes hauserunt.* Scribon. Largus, cap. xii. ubi de remediis ad comitialem morbum: *Item ex iecinore gladiatoris iugulati particulam aliquam nouies datam consumant.*

Nobis homicidium nec videre fas] Athenag. Apol. οὓς (Christianos) ἴσασιν οὐδ' ἰδεῖν κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν κατείποι ἢ ἀνδροφονίαν, ἢ ἀνθρωποβορίαν;

ut nec in cibis ſanguinem] Tertull. Apol. *Porro quale eſt, ut quos ſanguinem pecoris horrere confidatis, humano inhiare credatis.* Biblis martyr apud Euſeb. Hiſt. lib. V. πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν. Can. Apoſt. LXIII. Nou. Leonis LIIX. Imò ſæpè & carne abſtinebant. D. Paul. ad Rom. XIV. Clemens Pædag. lib. II. cap. 1. Iacobum fratrem domini ſeminibus, & oleribus uſum, non carne, nec vino. Auguſtin. lib. XX. cap. XX. contra Fauſtum Manich.

Pag. 71. dæmonum concio] Rom. coitio.

infamiæ averſione macularet] Scribo: infamiæ aſperſione.

Fronto] Orator, Magiſter Antonini. Iul. Capitolin. Antonino. Auſon. Grat. act. ad Grat.

Ius apud Perſas cum matribus miſceri] Hoc variis auctoribus proditum. Herod. lib. III. Ter. Apol. Tatian. πρὸς Ἑλλ. Theodoret. Serm. III. Philo Iud. lib. de VI. & VII. præcepto. Sext. Empir. Philoſ. Hypotypoſ. lib. III. cap. XXIV. D. Hieronymus adu. Iouinian. lib. II. cap. XXXVI. ubi lege: regna non modica, & Romano paria. non, Romano regno. Dio Chryſoſt. Orat. X. & XXI. Harmenop. lib. 1. tit. 1. §. 15.

Ægyptiis] Diodor. Sic. lib. 1. Euſeb. libr. VI. cap. IIX. Præp. Euang. apud Perſas ius eſſe filiis, ſororibus, matribus miſceri; nec relinquere eos hunc morem, etiamſi Perſide exierint. In Ægypto, Phrygiaque

plu-

plurimos eodem ſcelere contaminari. Sext. Empir. lib. III. Hyp.

Athenis cum ſororibus legitima connubia] Scilicet ὁμοπατρίοις, non uterinis. Philo Iud. in VI. & VI. præceptum decal. ὁ μὲν οὖν ὁ ἀθηναῖος Σόλων ὁμοπατρίους ἐφιεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν. inde Seneca de morte Claudii, ubi illi obiicit ſororis nuptias, *Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum*. Iam enim de Ægyptiis docui. Æmil. Probus Cimone. *Habuit in matrimonio ſororem Germanam ſuam Elpinicen, non magis amore, quam patrio more ductus. Athenienſibus enim licet eodem patre natas uxores ducere.* Quomodo in exilium eiectus, ſi patrio more Elpinice illi nupſerat? Scribit enim Andocides orat. in Alcibiad. Athenienſes Cimonem urbe expuliſſe διὰ παρανομίαν, ὅτι τῇ ἀδελφῇ τῇ ἑαυτοῦ συνῴκησε. Quod etiam Plutarchus, Athenæus, & Suid. tradunt. Sed ex verbis Plutarchi colligimus, ut etiam alii obſervarunt, non propter nuptias, ſed ſtuprum Cimonem exilio mulctatum; & ideo ab Andocide profertur, ut notet maiorum ſummam ſeveritatem, quod ſtuprum, levius delictum, tam graviter puniiſſent. Muretus XV. Variar. ſcribit erraſſe Æmilium, qui Elpinicen germanam Cimonis ſororem dixit, ſi tantum conſanguinea eius fuit, multaq; alia addit, quæ eius opinionem parum iuvant. Advertere debuerat Æmilium ipſum verba ſua interpretatum. nam quam germanam appellarat, mox eodem patre natam dicit. Germani vero non tantum illi, qui iiſdem parentibus, aut uterini, ſed quibus idem pater, ſive conſanguinei. Seru. ad illa Virgil. V. Æneid. *Hac germanus Eryx. Germanus ſecundum Varronem de eadem genitrice manans, non ut multi dicunt de eodem germine, quos ille tantum fratres dicit.* Sane ſi rationem verbi ſpectes, rectius germani ab eodem germine,

quam ab eadem genitrice manantes dicuntur, illorum ergo rationem & uſum ſecutus Æmyl. Prob. germanam conſanguineam dixit.

neſcientes miſeri] Adumbrata ex illis Clem. Alexand. lib. III. Pæd. cap. III. ἀλλ' οὐδὲ συνιᾶσιν οἱ ταλαίπωροι, ὡς τὸ ἄδηλον τῆς συνουσίας πολλὰς ἐργάζεται τραγῳδίας. παιδὶ πορνεύσαντι, καὶ μαχλώσαις θυγατράσιν ἀγνοήσαντες πολλάκις μίγνυνται πατέρες οὐ μεμνημένοι τῶν ἐκτεθέντων παιδίων.

alienæ miſericordiæ exponitis] Paulus l. 4. D. de agnoſ. & alend. lib. *Necare videtur non tantum is, qui partum præfocat, ſed & is qui publicis locis, miſericordiæ cauſa exponit, quam ipſe non habet.*

neceſſe eſt in veſtros recurrere] Tertull. *Filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua matre extranea, vel adoptandos melioribus parentibus. Alienati generis neceſſe eſt quandoque memoriam diſsipari, & ſimul error impegerit, exinde iam tradux proficiet inceſti, ſerpente genere cum ſcelere.* Iuſtin. Apol. II.

inceſti fabulam nectitis] Forte: inceſtis fibulam nectitis. Niſi fabulam intelligat crimen inceſti Chriſtianis obiectum.

Pag. 72. cupiditatem procreandi] Athenag. Chriſtianos uxores ducere, liberis creandis, & ſobolis propagatione concupiſcentiæ modum illis definiri.

convivia] Convivia Chriſtianorum publica, & privata. De publicis, quæ poſt communionem in eccleſia celebrata Chryſoſt. in 1. ad Corinth. Zonaras in Can. Synodi Gang. Ἀρχαῖον ἔθος ἦν, τὸ μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν θείων μυστηρίων, συσσίτια γίνεσθαι, καὶ συμπόσια: τῶν πλουσίων χορηγούντων τὰ βρώματα, προσκαλουμένων δὲ καὶ τοὺς πένητας. Illis conviviis accumbebant nullo habito diſcrimine, quod cum non obſervarent Corinthi,

thii, ab Apost. reprehenduntur. 1. ad Cor. cap. XI. Iudas quoque Apost. in epist. agapis immixtos συνευωχουμένους ἀφόβως ἑαυτοὺς ποιμαίνοντας. Vide Clem. Alexand. Pædag. lib. II. cap. 1. Can. 74. conc. Trull. & Can. 28. Laodic. prohibent ἐν τοῖς κυριακοῖς συνεσθίειν, καὶ ἀκούβιτα στρωννύειν. c. convivia 44. dist. c. non oportet. 2. distinct. interdicitur ministros altaris, vel quoslibet clericos, aut laicos ex symbolis convivia celebrare. cuius vero usus, & effectus hæc convivia in veteri ecclesia fuerint, docet Tertul. Apol. *Cœna nostra vocatur ἀγάπη. inopes quoque refrigerio isto iuvamus, non qua penes nos parasiti affectantur, &c. Si honesta causa est convivii, reliquum ordinem disciplina æstimate qui sit, de religionis officio. nihil scurrilitatis, nihil immodestiæ admittitur. editur, quantum esurientes cupiunt.* Ita enim verba illa emendanda, quæ corrupta apud Tertull. ubi præterea scribendum: post aquam manualem ad lumina. Agape Christianis ipse adfectus. Cypriano lib. III. cap. III. ad Quirin. dilectio fratrum. Ita vertit φιλαδελφίαν in epist. D. Petri II. cap. I. & munus ad indicium huius adfectus exhibitum. Tertul. ad Mart. *agape fratrum*. His adde alia Christianorum solennia convivia natalitiorum, sive, ut Tertull. de cor. mil. oblationum natalitiarum. Orig. III. in Iob. pari frugalitate peracta, qualia etiam privata illorum convivia. Clem. Pædag. lib. II. cap. XII.

Inviolati corporis virginitate] Athenag. Apol. παρθενεύοντες Tertull. θεραπευτίδες Ascetriæ. Niceph. Callist. lib. II. cap. XVI.

ut nonnullis rubori sit pudica coniunctio] Athenag. Apol. ἡμᾶς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέχομεν, ὡς μηδὲ ἰδεῖν ἡμῖν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. mira veterum Christianorum continentia. Tertull. I. cap. VI. ad Vxorem: *Quot sunt, qui consensu pari inter se ma-*

trimonium tollunt. Voluntariis spadonibus pro cupiditate cælesti, saluo matrimonio abstinentia toleratur. lib. de Virg. vel. cap. XIII. hinc Can. 2. dist. 13. C. Omne itaque nuptiarum 27. quæst. 2. an coniunctio pudica prorsus sine peccato. Respondet D. Augustin. cap. VI. de bono coniug. *Coniugalis concubitus generandi causa culpam nullam habet; satianda libidinis causa culpam venialem.*

Pag. 73. non notaculo corporis] Rom. nota occulta. ita in verbis Cæcilii: *occultis se notis, & insignibus noscunt.* Glossæ: *Notaculum, nota, signum.* Tertull. *signaculum corporis.* Ruffin. lib. II. cap. III. Hist. *signaculum fidei.* Quamuis autem Minucius neget Christianos se dinoscere signo corporis, non temerè tamen notas, & insignia, quibus se dinoscebant ab Ethnicis obiecta existimo. Imprimere enim manibus, & brachiis solebant nomen Christi aut signum crucis. Procop. in Esaiæ cap. XLIV. ad illa verba: Et alius describet manu sua. τὸ δὲ, inquit, τῇ χειρί, διὰ τὸ σίζειν ἴσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν ἢ βραχιόνων, ἢ τοῦ σαυροῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν χριστοῦ προσηγορίαν. In quo indubiè respexerunt ad illa D. Pauli ad Gal. cap. ult. ἐγὼ γὰρ τὰ σίγματα τοῦ κυρίου ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω.

Fratres vocamus ut unius Dei parentis] Eadem ferè ratio huius sanctissimi nominis apud Tertull. Apol. Iustin. & Athenag. Lactant lib. V. cap. XVI. *Fratrum nomen nobis inuicem impartimur, quia pares esse nos credimus.* Clem. Strom. II. Ideo nos fratres, quod eodem verbo regenerati. ὁ δὲ ἑταῖρος, ἕτερος ἐγώ. ἢ καὶ ἀδελφοὺς τοὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀναγεννηθέντας προσαγορεύομεν. Euseb. Emiss. Homil. IV. *Fratres sorores non natura, sed officio, & affectione. quos enim diligimus, his nominibus vocare solemus.* Epictet. Omnes natura fratres putabat. Arrian. Dissertat. lib. III. Vagas

autem

autem libidines,& promiſcuum cum fœminis coitum Chriſtianis ideo obiecerunt, quod Simonitæ, & poſtea Nicolaitæ, qui nomine Chriſtianorum cenſebantur, illo uterentur ; ut tradit Irenæus lib. I. cap. XX. & XXVII. Euſeb. Hiſt. lib. II. cap. XIII. lib. III. cap. XXIX.

hoſtias Domino offeram] Athenag. ὁ τοῦ παντὸς δημιουργὸς οὐ δεῖται αἵματος ἀπὸ κνίσσης. Tertull. ad Scap.

Pag. 74. bonus animus, pura mens] Cic. II. de Nat. Deor. *Cultus Deorum eſt optimus, ut eos ſemper pura, incorrupta & voce, & mente veneremur.* Prudent. περὶ στεφ. Victimas Chriſti cordis innocentiam, oris quietem, caſtitatem corporis. Iuſtin. Paranet. II. Deum velle ψυχήν τε καθαράν, ὁσιότητι πεποικιλμένην. Arnob. lib. V. VI. VII. Porphyr. περὶ ἀπ' ἐμψ. & apud Euſeb. Præp. Euang. lib. IV. cap. V. Vide Suid. καλλιερῶ. & Pſalm. LI.

Sincera ſententia] Rom. conſcientia.

In operibus eius] Hæc tranſcripta ex Tertull. Apol. Cic. Tuſcul. I.

Solem adeo] Theophil. lib. I. ad Aut. εἰ τῷ ἡλίῳ οὐ δύναται ἄνθρωπος ἀτενίσαι διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν θέρμην, καὶ δύναμιν, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τῇ τοῦ θεοῦ δόξῃ ἄνθρωπος θνητὸς οὐ δύναται ἀντωπῆσαι. Clem. Protrept.

Pag. 75. Deo cognita plena ſint] Rom. delet τὸ cognita. MS. cuncta. apud Porphyr. περὶ λόγ. φιλοσοφ. Πάντα θεοῦ πλήρη, πάντη θεὸς ἐμφαίνεται.

intereſt cogitationibus] Sen. epiſt. XXCIV. *Nihil Deo clauſum eſt, intereſt animis noſtris, & cogitationibus medius interuenit.* Iuſtin. Apol. I. θεὸν ἔχομεν μάρτυρα τῶν τε λογισμῶν, καὶ τῶν πράξεων. Epictet. apud

pud Arrian. lib. II. Deum, & genium nostrum inerrare cogitationibus, & videre quæ agimus. Hermog. apud Plutarch. lib. ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως κατ' ἐπίκουρον.

Pag. 76. quamdiu castè] Tertull. Apol. *Necesse est igitur pauca de Christo, ut de Deo totum. Iudæis erat apud Deum gratia, ubi & insignis iustitia, & fides originalium autorum.* & quæ seq. Scribe ex MS. pauca de Christo, ut de Deo. Tantum Iudæis erat apud Deum.

in vim ignis abiturum Stoicis] Balb. Stoicus apud Cic. II. de Nat. Deor. Iustin. Apol. II. Stoicorum opinionem ipsum Deum solui in ignem, & mutatione mundum reparari. Plutarch. de defectu orac.

loquitur Plato] Epiphan. hær. I V. Clem. Strom. V.

Quod illi de diuinis prædictionibus] Multis Tertull. Apol. apud quem ita emendo: *Quis poëtarum, quis sophistarum, qui non omnium de prophetarum fonte potarit.* Tatian. πρὸς Ἑλλ. Πολλοὶ σοφισταὶ περιεργίᾳ κεχρημένοι, τὰ ὅσα περὶ τῶν κατὰ μωσέα ἔγνωσαν, ἃ καὶ παραχαράττειν ἐπειράθησαν. Euseb. lib. X. cap. I. Præp. Clem. Strom. I.

Pag. 77. Pythagoras] Hanc opinionem de μετεμψύχωσι ortam ab Ægyptiis auctor Herod. Eut. Eandem & Druidas habuisse Cæsar de bello Gall. tradit. Apud Græcos Orpheus, & deinde Pythagoras ita senserunt. Olympiod. in Plat. Alcib. παλαιὸς λόγος Ὀρφικός τε, καὶ Πυθαγόρειος, ὁ πάλιν ἄγων εἰς ψυχὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀνάγων, καὶ τοῦτο κύκλῳ πολλάκις. Tertull. de Anima, de resur. carnis. Iustin. Apol. II. Seru. III. Æn. Ouid. X V. Metam. Lactant. ad illa Theb. III. *Nec te Pythagora fallant arcana renati.* Ridiculum est, quod narrat Scholiast. Sophoclis Elect. Pythagoram inclusisse se ὑπογείῳ, iussisseque matrem fal-

so rumore eius mortem spargere, deindè prodiisse & opinionem περὶ παλιγγενεσίας commentum.

Plato] Multa vestigia huius opinionis apud Plat. Phædro. Phædone. Tim. & de republ. Niceph. Greg. in Syn. de insomn. Empedocles quoque idem sensit. Suid. & alii.

in pecudes, aues,] Eo nomine festiuè Pythag. ridet Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσ. Æn. Gazæus Theoph. siue de animar. immortalitate.

Sed mimi officio] MS. mimico officio. Rom. mimi convicio. specie proverbii. Cic. in Pison. & II. de Orat. *mimicum iocum*. Symmach. *mimica responsio*.

potuisse fingi] Lege: potuit effingi.

Pag. 79. elementorum custodia reservatur] Scribe: custodi.

omnis natura meditetur] Iisdem argumentis in adstruenda resurrectione utuntur Theophil. lib. II. Iustin. Apol. II. Cydonius de contemnenda morte. Athenag. de resurr. mort. Tertull. de resur. carnis.

meliorem consuetudinem humandi] Vide Tertull. de Anima Cap. LI.

Semina non nisi corrupta] Tertull. Apol. *Lux quotidie interfecta resplendet, sydera defuncta vinescunt* (lege ex MS. reviviscunt) *tempora ubi finiuntur, incipiunt, certè semina non nisi corrupta, & dissoluta facundius surgunt. omnia pereundo seruantur.*

Pag. 80. Illic sapiens ignis] Clem. Alexand. Protrept. καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἠρπακότα θύελλα, ἐπεὶ ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. Tertull. adu. Gnosticos. *Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, sugillans illic cor habentes, ubi & thesaurum.* Emenda eff. uituli defundit, illos sugillans.

Sicut ignis Ætnæ montis, & Vesunii montis] Vtrobique glossema videtur τὸ montis. Imitatus autem est illa Tertull. Apol. ubi de igne æterno, quem arcanũ appellat, *Non absumit*, inquit, *quod exurit, sed dum erogat, reparat. adeò manent montes semper ardentes. & hoc erit testimonium ignis aterni pœnam nutrientis.* Vide Cyrill. περὶ ἐξόδου ψυχῆς.

Pag. 81. Viri nascimur] Corrige: noscimur.

de vestro numero carcer exæstuat] Tertull. Apol. *De vestris semper astuat carcer, de vestris semper metalla suspirant.*

aut excuset eventum] Vide P. Fabri Semest. lib. III. cap. XXII.

Quam quod de unoquoque nostrum Deus est fatus] Hæc verba aptissimè interpretatur D. Augustin. lib. V. de ciuit. Dei. cap. IX. Hierocles de prouid.

Pag. 82. Quod plerique pauperes] Athenag. Tatian. Lactant. lib. V. cap. XVI.

Quis potest pauper esse] Malim: Qui potest pauper.

nemo tam pauper] Sen. lib. Quare bonis viris mala acc. *Nemo tam pauper vixit, quam natus est.*

Sub divitiarum onere] Synes. περὶ βασιλείας. ἔοικε γὰρ ἀτυχία φορτίον εἶναι μᾶλλον ὃ δεῖ περιελέσθαι θέτερον. περιτρέπει γοῦν τὸν ἀναθέμενον ἢν μὴ πάνυ ῥωμαλέος ὢν τύχῃ. Apul. Flor. de Cratete: *Rem familiarem abiicit, velut onus stercoris, magis labori, quam usui.* ubi corrigendum arbitror: onus tergoris.

Pag. 83. non est pœna, malitia est] Rom. militia est. Sen. lib. Quare bonis viris mala accid. *Lacerat nos fortuna. patiamur. Non est sauitia: certamen est.*

unum-

unumquemque explorat] Tertull. de fuga in persec. cap. III. Chrysost. de Babyla Mart.

Quam pulchrum spectaculum] Expressum ex verbis Sen. cap. II. lib. Quare bonis viris mala accid.

Pag. 84. cum Aquilio, aut Regulo] Arnob. lib. I. *Innumerabiles gloria & virtute pollentes acerbissimarũ mortium experti sunt formas, ut Aquilius, Trebonius, Regulus.*

Pag. 85. in hoc altius tolluntur] Claud. lib. I. in Ruffin. *Tolluntur in altum Vt lapsu grauiore ruant.*

ut ingenium eorum] MS. ut ingenium eorum perditæ mentis licentiam potestatis liberæ nundinetur.

Diues es, sed fortunæ malè creditur] Apul. de Deo Socrat. *Diues es? non credo fortunæ.*

Nobilitate generosus es, parentes tuos laudas] Apul. ibid. *Generosus est? parentes laudas.*

Pag. 86. quorum & de sacris originem novimus] Tertull. *Spectaculis vestris in tantum renuntiamus, in quantum originibus eorum, quas scimus de superstitione conceptas.*

populi in se rixantis insaniam] Propter studia agitatorum. Vnde & Tertull. insaniam Circi.

Pag. 87. & sparsis utimur] Obiecerat Cæcilius Christianos capiti & sepulchris coronas denegare, de quo ritu Varro VI. de Ling. Lat. Sueton. Augusto. cap. IIX. Nerone. cap. ult. Statius III. Sylu. Plin. lib. III. cap. XXXI. Capitolin. Aurel. Respondet Octauius Christianos floribus uti, & quidem sparsis, solutis & sertis. Sparsis tamen ad simplicem usum non ad asperginem, ut Tertull. appellat seu solennem φυλλοβολίαν,

quæ

qua usi adversus eos, quos honore, & cultu afficiebant. Polyb. Legat. IX. οἱ πολλοὶ στεφάνους ἐπιῤῥίπτοντες καὶ λημνίσκους, παρ' ὀλίγον διέλυσαν τὸν ἄνθρωπον. Florus lib. II. *Quæ gaudia, quid florum in consulem profuderunt.* Capitolin. Anton. Herodian. lib. I. Apul. lib. XI. & X Mil. Tacit. lib. XIV. Claudian. Panegyr. Stilic. Suidas Ἀκρόδρυα.

Solutis, & sertis] Ita Pindarus ἄνθεα, καὶ στεφάνους. Apul. *Iactus floribus, sertis, & solutis.* lib. II. *rosa serta & soluta.* Sidon. *rosa sutilis.*

auram boni floris] Plane est illud Luciani Nigrino: εἰ γὰρ τοι τῇ πνοῇ τῶν ἴων τε, καὶ ῥόδων χαίρουσιν ὑπὸ τῇ ῥινὶ μάλιστα ἐχρῆν αὐτοὺς στέφεσθαι παρ' αὐτὴν ὡς οἷόν τε τὴν ἀναπνοήν. Tertull. *Non emo capiti coronam, emtis nihilominus floribus utor. Puto gratius esse liberis & solutis, & undique vagis. Sed etsi in coronam coactis, nos coronam naribus admonemus. Viderint qui per capillum odorantur.*

nec mortuos coronamus] Mortui coronati. Plin. lib. X. cap. XLIII. Tertull. de corona militis cap. XIII. Clem. Pæd. lib. II. cap. IIX.

exequias adoramus] Facimus. Festus: Adorare. Iulianus epist. ad Arsacium Christianorum religionem crevisse τῇ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπίᾳ, καὶ τῇ περὶ τὰς ταφὰς τῶν νεκρῶν προμηθείᾳ.

Spe futuræ felicitatis] Rom. Spem.

Socrates scurra Atticus] Cic. I. de Nat. Deor. *Zeno Socratem scurram Atticum fuisse dicebat.* Lactant. lib. III. cap. XIX.

Pag. 88. adversus sua vitia facundos] Tertull. Apol. & de Anima. & Seneca apud Lactant. lib. III. cap. XV.

ut improbus usurpo victoriam] Rom. improbe.

Ita

ita ego triumphator erroris] Hieron. epist. ad Augustin. *Cumq; tu viceris, & ego vincam, si meum errorem intellexero.* Idem ad Lucifer. *Non solum te vicisse existimes, vicimus uterque nostrum, palmam refers tu mei, & ego erroris:*

obstrepentia veritati] Tertull. de præscript. obstrepit veritati adulter sensus.

Octavius gaudere quod vicerit] Vocem, gaudere, Rom. & MS. ignorant.

Pag. 160. Subnecte verbis D. Lucæ illa Cassiani Collat. I. cap. I. *Cuncti ad significandam sodalitatis, sensusq; nostri parilitatem pronunciarent, unam mentem atq; animam duobus inesse corporibus.*

FINIS.

INDEX AVCTORVM.

Dio-

Home-

Proco-

INDEX AVCTORVM.

F I N I S.

